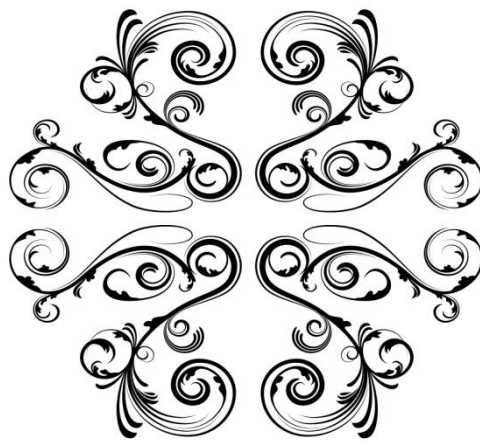

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

בירור דעות רבותינו על עניני שבועות הגלות
שהושבעו ישראל

יהונתן פז

תמוז תשע"ז

עוזיאל 13, בני ברק

0527182106

cbhtar@gmail.com

פתיחה

ידועים דברי הגמ' כתובות (קיא.) "ג' שבועות הללו למה אחת שלא יעלו ישראל בחומה ו אחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם וא' שהשביע הקב"ה את העכו"ם שלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי ... שלא יגלו את הקץ ושלא ירחקו את הקץ ושלא יגלו את הסוד לעכו"ם, וברש"י ד"ה ושלא ירחקו את הקץ - "בעונם, ל"א שלא ידחקו גרסינן לשון דוחק שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי", ומבואר בדברי הגמ' ג' שבועות המגבילות את ישראל מיציאה מהגלות - משום עליה בחומה, משום מרידה באומות, ומשום דחיקת הקץ להגירסא המובאת ברש"י הנ"ל, וכמובן לפי"ז מתעוררת מיד השאלה האם ישיבתנו במדינת ישראל אסורה.

והנה דיו רב נשפך על שאלה זו, ולכאור' מה צורך יש בכתיבת קונטרס זה, אלא שרוב הדברים שנכתבו בענין זה הם מוקצנים מאד לאיזה צד מן הצדדים באופן שהרוצה ללמוד הלכה כתיקנה יקשה עליו מאד, ולכן השתדלתי אני הקטן - שכמובן איני בר דעת להכריע בענינים שכאלו - **ללקט דבר ה' זו הלכה כצורתה** ע"פ דברי רבותינו.

ודע שאף שכהיום הדעה הרווחת בקרב רבנים מסוימים שלא לחוש כלל לענין השבועות (ראה למשל עטורי כהנים גליון 107 טבת תשנ"ד עמ' 12 ואילך) מ"מ יש לדעת שאפילו גדולי הרבנים שה"מזרחי" נסמך עליהם דנו ופלפלו בשבועות וחששו להם מאד (כגון הראי"ה קוק, הרב ריינס, רצ"ה קלישר, רש"י רבינוביץ' ועוד)² כמובא להלן במפוזר בהמשך הקונטרס, וכן יש לדעת שלכאור' גם דעת היוזאל משה וסיעתו באה בהקצנה גדולה באופן שיתכן שאינו מוסכם להלכה ממש, ונראה שגם היוזאל מ לא כתבם אלא משום צורך הדור [ראה ספר במחיצתם (לורנץ, ירושלים תשס"ח) ח"ב עמ' 538 - 539 על דעתו של היוזאל מ לגבי דברים אחרים שהסכים שאמרם משום חיזוק הדור, וכן משמע במכתב בעל אפרקסתא דעניא הנדפס באגרות לראי"ה (ירושלים תשמ"ו) עמ' ק"ד ע"ש (וע"ש גם עמ' מ"ה), ובחוברת הציוניות מנקודת השקפת הדת (ר"י דון יחיא, וילנא, תרס"ג) עמ' 16 ובאור לישרים במכתב הגר"ח סולובייצק (עמ' 55, הועתק במרא דארעא דישראל (מהדורה מהודשת ירושלם תשס"ג) עמ' כ"א) ובעוד הרבה מקומות שסיבת האוסרים הייתה משום צורך הדור ואכמ"ל, וכ"כ רבי נחום רוטשטיין בנזר התורה (קובץ י"ג, אלול תשס"ו, עמ' קכ"ג) שלא היתה כוונת האוסרים משום השבועות אלא כדי לעשות סיג וגדר שלא להגרר, וכן יש אומרים על הגר"ח זוננפלד שלא הייתה לו התנגדות להקמת מדינה שלא תפריע את קיום הדת וראה הערה (*), וכן מבואר בעוד הרבה ספרים שאין חשש הלכתי בהקמת מדינה³ וכעין

ובהאיש על החומה כרך ג' בפרק פרשת הכותל עמ' 331) המתאר מפגש בינו לבין הגר"ח זוננפלד ליד הכותל המערבי לאחר פרעות תרפ"ט - הגר"ח שניגש אליו ודיבר עמו אמר לו בתו"ד "אל נא יפול רוחך עליך, גם זה יעבור, עס

(*) בחוברת ספורי הכותל המערבי (מקבוצת חוברות מגזי ירושלים) של ש"ב ר' פנחס גראייבסקי (ירושלים תרצ"ו) עמ' ט"ו נדפסה רשימה של מנחם אוסישקין (מתוך ספר אוסישקין, מעשה זה נדפס שוב בשנה בשנה שנת תשל"ד עמ' 538,

¹ יל"ע למה בשבועה זו לא נכתבה הלשון "שהשביע הקב"ה את ישראל" כבשני השבועות הבאות, ואולי מכאן סמך להסברים שב' השבועות שלא ימרדו באומות ושלא ישתעבדו בישראל יותר מדאי תלויות זכ"ז - דלכן על שניהם נאמר שהשביע הקב"ה במעשה השבעה משותף, וראה להלן סעיף י"א והערה נ"ט.

² ע"ע דעת חוברת 47 עמ' 130, בדברי הראי"ה קוק ראה גם עין איה ח"ב (ירושלים תש"ן) פ"ו אות מ' עמ' 167 (במהדורת ירושלים תשס"ו הוא בעמוד 22).

³ עי' במש"כ הרב ולבה בעולם הידידות (בין ששת לעשור) בפרק ארץ ישראל ומדינת ישראל עמ' סט - ע "אין יהדות

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

שכתב הגרי"ש אלישיב זללה"ה (קובץ תשובות ח"א עמ' קמ"ו) לגבי מציצה בכלי במילה יעו"ש למרות שכל גדולי הדור הרעישו ע"ז טובא כמובא בשדי חמד בקונטרסי המציצה, ועכ"פ לגבי מש"כ הויוא"מ שצריך למסור נפש על השבועות ודאי נראה שאינו הלכה וכש"כ בהלכה ברורה (רומפלער, ירושלים, סיון תשס"ה) בפיתחא זעירא (עמ' מ"ג) ועי' בזה להלן סעיף י"ב⁴ (**).

והנה יש עוד הרבה בכתובים על נושאים אלו שהוא נושא שכל מושך קולמוס ממוצע כתב בו, ולכן לא אדמה בנפשי שהקפתי אפי' רוב המדברים בענין, ומ"מ אני השתדלתי ללקט

תש"ן, עמ' 51, וכן הנ"ל בספר אם תעירו ואם תעוררו - אורתודוקסיה במצרי הלאומיות, מרכז שזר, עמ' 25 - 26, וכן ראה ד"ר מרדכי ברויאר, הדיון בשלוש השבועות בדורות האחרונים, בתוך גאולה ומדינה, ירושלים תשל"ט, עמ' 49 ואילך) ויש באמת לשון כזאת בספר שפת אמת למהר"ם חאגיז (ווילנא, תרל"ו, דף י"ד ע"ב, ונדמ"ח שוב ירושלים תשמ"ז, פ"ה עמ' 30, וכן בספר מצוות הארץ כהלכתן (שמעדרה, ירושלים תשע"ו) עמ' תע"ז ואילך, הועתק גם בארץ ישראל בספרות התשובות (שיצפנסקי, מוה"ק ירושלים תשל"ט) עמ' ו' וז"ל "אמנם כאשר בעונותינו שרבו ציון היא דורש אין לה ... וגם מחזיקים דברי צפצופם באומרם רבותינו ז"ל שלש שבועות השביע הקב"ה את ישראל וכו'", ולכן ציינתי כאן קצת מקורות שדנו בשבועות אלו (חוץ ממה שיובא הרבה להלן) למנוע מחמתם עליה לא"י ולא נכתבו כנגד הציונות: רבינו בחיי פרשת וישלח (לב, ח), של"ה ח"ג תורה שבכתב - שובבים ת"ת דרוש ואתה תצוה (דף מ"ח ע"ד בדפוס הישן), שו"ת מהרשד"ם חחו"מ סי' שס"ד (דף ס' ע"ג), מגילת אסתר על ספר המצות להרמב"ם (שכחת העשין עשה ד') בדעת הרמב"ם, פי' ההושענות לרבי אלעזר מגרמייזא (בתוך ספר הזכרון לר"ש רפאל, ירושלים תשנ"ח) עמ' כ"ז, פיוטי שמעון בר מגס (ירושלים תשמ"ד, נדפס ע"י יוסף יהלום, ע"ש מבוא על הר"ש בר מגס עמ' 11 ואילך) פיוט מ"ז עמ' 241, ספר הערכים (ריינס, נ"י תרפ"ו) ח"א פרק התבוללות עמ' 152, קול יעקב לבעל מלוא הרועים (נדמ"ח ירושלים תשמ"ט) פכ"א פט"ז עמ' שס"א, זכרון זאת (רבי יעקב יצחק הלוי הורוויץ - הרבי מלובלין, מונקאטש) פרשת כי תשא דף ס"ה ע"ב, וכך כתבו גם רבי מאיר שמחה הכהן מדוינסק בעל האו"ש במכתבו (נדפס בכ"מ כגון ספר מרן רבנו מאיר שמחה כהן (רבינו, ת"א) עמ' קס"ד, ההד שנה י"א חוברת ב' חשון תרצ"ו עמ' י"ט, אוצר הארץ במהדו' בלה"ק (ירושלים תרפ"ו) עמ' פ"ב, תורה ומלוכה (פדרבוש, ירושלים תשכ"א) עמ' 91, שיבת ציון הנדמ"ח בסופו, אור המזרח שנה ו' חוברת ג - ד (כג - כד)

וועט זיי ניט העלפן (זה לא יעזור להם), אנחנו נשיג את מטרתנו, לא בסמטאות צרות ולא כפופי ראש נכנס אל המקום הקדוש שלנו, כי אם בדרך המלך ובקומה זקופה, המשך לעבוד את עבודתך באמונה ואולי בקרוב בימינו נזכה לראות את הגאולה האמיתית, לך לשלום הביתה, עס וועט זיי ניט העלפן", לכאורה מדברים אלו מבוארת עמדת הגרי"ח שלא התנגד לרעיון הישוב הציוני שע"י הצהרת בלפור, וראה גם מכתב הגרי"ח בדאר היום היום ד' י"ז שבט תרפ"ב שנה ד' נ' 105, ונדפס שוב בהאיש על החומה כרך ג' עמ' 340 - 341, שגם מדבריו שם ניכרת הסכמתו לפעולות כינון הישוב בדרך הצהרת בלפור, וראה גם מכתבו של ד"ר די האן (שכידוע היה יד ימינו של הגרי"ח) שנדפס ג"כ בדאר היום (למחרת) יום ה' י"ח שבט תרפ"ב נ' 106 "לא נכון שהמשלחת אשר הלכה לבקר את לורד נוטרקליף בשם ועד העיר האשכנזי - דברה נגד הרעיון של הבית הלאומי ונגד הכרזת בלפור. המשלחת הביעה רק את רצונה שיוכנס בהכרזת בלפור שנוי בצורה כזו שזכויותיהם הדתיות וחפשייתם של היהודים בלתי - הציונים תהיינה מובטחות כמו זכויות האי - יהודים, ושנית תהיינה לאגודת - ישראל זכויות כאלו שישנן לסוכנות היהודית", וכן עי' מוריה (ברייער, ירושלים תש"ה) עמ' 197 מה שהביא בשם הגרי"ח, ויש לבדוק עוד.

(**) עוד יש להדגיש שנמצאו חוקרים מתחדשים שזלזלו בכל ענין השבועות כאילו שמעולם לא היו נידון אליבא דאמת ולא העלו הרבנים ענין זה אלא ע"מ לנגח את הציונות (ראה יוסף שלמון, תגובת החרדים במזרח אירופה לציונות המדינית, בתוך הציונות ומתנגדיה בעם היהודי, ירושלים

התורה נרתעת מהאפשרות לנהל מדינה מודרנית ע"פ התורה וההלכה", וכן העתיק בקובץ נזר התורה הנ"ל עמ' ק"ח החלטת מועצה"ת במריבנד בשנת תרצ"ז בעד הקמת מדינה יהודית ע"פ התורה (הובא גם באגרות ר' חיים עוזר ח"ב, ב"ב תש"ס, אגרת תתל"ט), וכ"כ הר"ש לורנץ בספר במחיצתם הנזכר ח"ב עמ' 221 בשם רבי אברהם יעקב פרידמן האדמו"ר מסדיגורא שדעתו הייתה שצריך להקים מדינה ע"ש וכ"כ בספר אחד בדורו (קול, ת"א תשל"ל) ח"א כרך ב' פרק ל"ג 392 - 393 בשם הגרי"ש כהנמן, וכן מבואר מכמה מכתבים של הגר"ח ע' גרדזינסקי (ראה אגרות ר' חיים עוזר אגרות תתכ"ז תתכ"ח תתמ"ח ועוד), וראה גם מאמר קוץ שבקץ של הרי"ל צירלסאהן בעיתון המליץ שנה ל"ח נ' 93 (י"ט אייר תרנ"ח, 11.5.898) [ובמה שהשיג עליו החתום "בן ציון" בעיתון המליץ ב' תמוז תרנ"ח (22.10.898) שנה ל"ח נ' 126].⁴ ע"ע בזה בעיתון המליץ א' סיון תר"ס (נ' 110) עמ' 3 בדעת הרבנים מכתב רבי יחיאל משה סעגאלאוויטץ ממלאווא.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

קימעא קימעא כפי כוחי [ולא נמנעתי מלהביא אף דברים הקלושים והקיצוניים יותר והקורא הישר יברור לעצמו האמת], ואולם השתדלתי להביא רק דברים שנכתבו בתורת סברא להלכה ולא דברים שנאמרו כדרושים וכדו' משום שלדעתי א"א ללמוד הלכה מנאומים ודרשות וכדו'.

כמו כן, עיקר עיסוקי בקונטרס זה הוא רק לברר מבחינה הלכתית את המבט על שלושת השבועות הנזכרות ותו לא, ולכן כמובן שיש עוד נושאים רבים שצריך לבררם, כגון אם הקמת מדינה אסורה איך יש להתייחס אליה אחרי שהוקמה, וכן אף אם מבחינת השבועות היה מותר האם בכ"ז היו בהקמת המדינה איסורים אחרים, וכן איך ההשקפה בכלל על מצב דורינו (ורק כתבתי מזה קצת בסעיף ו' ע"ש, אבל הוא דבר שקשה לעמוד על טיבו וצריך בשבילו הרבה היקף בידיעת התורה והבנתה ולא כל הרוצה ליטול את השם יטול) ועוד ועוד.

עוד ברצוני להדגיש כאן שבחיבור זה הובאו בכמה מקומות דברים מספר דובב שפתי ישנים ויש לדעת שספר זה הוא ספר מזויף ואין לסמוך עליו כלל (ראה בפנים הערה 1), **ולא הבאתי מדבריו אלא ללימוד על הסברות השונות שניתן לומר ולא שכאילו נאמרו הסברות ע"י בר סמכא.**

כל מקום שיש סימון כוכבית כזה * הוא הפניה למילואים שבסוף הקונטרס.

וישועה היתה קרובה לבוא אילו לא דחקו את השעה ועברו על השבועה כמ"ש ז"ל שש שבועות השביע הקב"ה כדאיתא כו' שלהי כתובות", ושם דף כ"ו ע"ב ד"ה אחריו שכתב טרוניה לגבי כת רי"ח שקמה אחרי ש"ץ בזה"ל "ועלו כחומה לא"י", וכן ע"ש בדף סח: במכתב פרנס הועד דד"א אות י"ג באורך, ועי' גם משיחיות ויישוב ארץ ישראל עמ' 15 ושם הערה 4.

עוד יש לקבול על דברי המזלזלים ממה שהובא בשם הגרי"ז זללה"ה (קונטרס והאמת עד לעצמו עמ' 38) שאפי' אם היו מכתירים לראש ממשלה את הח"ח היה אסור לנו לקבל מדינה לפני ביאת משיח, וא"כ ודאי אי"ז רק התנגדות לציונות, וכתב כן בפירוש הגרי"א הנקין בספרו תשובות איברא פ"ט סי' ק"ז עמ' ר"י ואילך [נדפס גם בהדרום חוברת כ"ט עמ' 6] בזה"ל "וסוף סוף קיימו וקבלו עליהם חכמי ישראל במשך אלפי שנים את השבועות" כו', וראה עוד בכ"ז בספר נחלת יעקב (זיסברג, קרני שומרון תשס"ה) ח"ב בחלק נפש עדה עמ' 756 ואילך ובספר הקץ המגולה ומדינת היהודים (רביצקי ת"א תשנ"ג) עמ' 277 ואילך וספר הכרעות גורליות (יהושפט הרכבי, הוצאת עם עובד) עמ' 198 - 199.

אלול תש"ט עמ' 3), וז"ל "ורבנים הרבה עמדו מנגד ואף אותם שהיה בלבם לקרב את הדבר שמו יד לפה ... ומהג' שבועות שהשביע לבנות ישראל", אהבת ציון וירושלים (יפה, תש"ז) במודעה רבה עמ' 12, ורבי באלי בנימין דעמאנט אב"ד סימפערפאל במכתבו בשיבת ציון ח"א עמ' 41, והר"ש סלנט והרי"ש אלישר במכתבם שנדפס בהאיש על החומה ח"ב (זונפלד, ירושלים תשס"ו) עמ' 64 (ומיהו מכתב זה נכתב למלך גוי ולא נכתב ע"י הרבנים עצמם), ור' הירשל ברלינר אב"ד בלונדון במכתבו כת"י שהועתק במשיחיות ויישוב ארץ ישראל (מורגנשטרן, ירושלים תשמ"ה) עמ' 107⁵, וראה שם גם עמ' 182 הערה 121 ציתות מרצ"ה לערה⁶.

וכידוע כבר כנגד ש"ץ וכתו נטען שעברו על השבועות⁷ ראה למשל ציצת נובל צבי לרבי יעקב ששפורטש (מהדורת ישעיה תשב"י, מוסד ביאליק, ירושלים) במכתבו להחכם כה"ר רפאל סופינו עמ' 98 שורה 25, שבר פושעים **למהר"ם חאגיז** (בלונדריש תע"ט) עמ' 6 (מספרי העמודים נוספו במהדו' צילום) יעו"ש, ותורת הקנאות ליעב"ץ (מהדו' אמשטרדם תקי"ב) דף א' ע"ב ד"ה ונצרך שכתב בזה"ל "אין ספק שהיה אז עת רצון גאולה

⁵ ואולם ע"ש במכתב שעיקר טענתו היא כנגד ההתחברות למסיונרים ויל"ע.

⁶ ולא ברור אם היא באמת כוונתו של רצ"ה ע"ש.

⁷ ודלא כמוכא בספר מכתבים מזוייפים נגד הציונות (וינגרטן, ירושלים תשמ"ב) עמ' 78 מכתב הד"ר ג'ש שר"י שהזיד לסלף ולכתוב "אוכל לומר בודאות שאין זכר (!) בזמנו של ש"ץ למדרש הידוע על ג' השבועות שאחרוני הרבנים (!) אהבו (!) להסתמך עליו בפולמוס נגד הציונים, מאמר מפורסם זה לא תפס כל מקום (!) בפולמוס השבתאי".

א. דברי הגמ' על שבועות הגלות לא הובאו ברבותינו הרמב"ם וטוש"ע וכדו' ויש שכתבו להוכיח מזה שלא נפסקו שבועות אלו להלכה (א), ישנן דעות שאף סבורות שדברי השבועה שנויים במחלוקת בגמרא (ב) וההלכה כדעה שלא נקטה את השבועות, ויש שהגדיל לעשות וכתב שאף רבי זירא שהוא הוא שאמר את השבועות כמובא בגמרא בכתובות אף הוא חזר בו מדבריו ולבסוף לא נקט את השבועות (ג).

אולם יש לדעת שיש פוסקים שכן הזכירו להלכה את השבועות ופסקו אותם (ד), וכן גם מבואר בכמה מרבתינו שאין השבועות תלויות במחלוקת ונאמרו לדברי הכל (ה) [וכן לדברי חלקם אין מקום לדברי האומר שר"ז חזר בו מהשבועות עי' הערה ה'].

עוד יש שכתב לדחות את השבועות מן ההלכה בטענה שדברי הגמרא שדרשה את השבועות מפסוקים בשיר השירים תלויים במחלו' תנאים המובאת במדרש שנחלקו בהבנת מהלך ספר שיר השירים האם כוונתו על גלות וגאולת עם ישראל, ולפי"ז שייך לדרוש בדבריו את השבועות, או שמגמת הספר אינה אלא משל למאבק הנפש להשגת ההשארות והקיום הנצחי ולפי"ז לא שייך לדרוש את השבועות, וראה הערה (ו).

ישנים - דעת גדולי התורה נגד הציונות (בלאך, ברוקלין)¹ ח"א עמ' נ"ח במכתב מהגר"ש קלוגר להגר"א גוטמכר הביא מעשה מבעל הש"ך שחיפש טעמי שלא לעשות עליה לא"י וע"ש שלא דיבר הש"ך אפי' ברמז משום השבועות ומבואר שלא ננקטו ע"י הש"ך להלכה (ואולם יש לדחות שהיו שם איזה סיבות להתיר ולא שס"ל שלא נפסקו השבועות כלל), כעת שמעתי שגם הגרי"ש אלישיב זצ"ל סבר שלא נפסקו השבועות להלכה משום שלא הובאו בדברי הפוסקים, ויש לברר (ראה מכתב הגרב"צ קוק הנדפס בסוף הקונטרס, ועי' היטב).

(ב) בספר בית אב - ליקוטים (שלעזינגער, לונדון תשמ"ו) סנ"ח עמ' 386 כתב שטעמו של הרמב"ם שהשמיט שבועות אלו מן ההלכה הוא שהשבועות אינם לדעת ר'

(א) הרש"י ז"ל בהסכמה לקונטרס השבעתי אתכם (וינגרטן, ירושלים תשל"ו) כותב טעמים שאין השבועות שייכות לעליה היום וא' הטעמים שכתב הוא "וכל הפוסקים ראשונים ואחרונים (רמב"ם טור ושו"ע וכו') לא הזכירו כלל שבועות הללו" וכן בקונטרס הנ"ל עמ' 23 מעתיק כרוז מהר" אלקנה שפירא שכתב ג"כ שהרי"ף ורא"ש הרמב"ם וטוש"ע לא הביאו השבועות וא"כ א"א לקבלם להלכה, ושם בעמ' 14 העתיק עוד מתשובה כת"י של הגרי"א הרצוג שהשבועות לא נפסקו שהרי לא הובאו ברמב"ם הל' מלכים, וכ"כ בספר הגות בפרשיות השבוע (נחשוני, ב"ב תשמ"ט) פרשת ראה עמ' 757 והביא שרש"י הרמן דקדק כן ברמב"ם שבכונה השמיט מימרא זו, וראה גם ספר עלה נעלה (אבינר, ע"י ציון, בית אל תשע"ב) עמ' 15 - 16 שליקט עוד מקורות שעמדו על כך שלא הובאו השבועות בפוסקים (ואלו הם: התקופה הגדולה עמ' קפ"ז, ארץ חמדה עמ' כ"ג [שם מדבר מצד שהשבועות הם אגדה וראה בענין זה להלן], קונטרס הנותן ליעף כח - כ"ח קושיות על ויאל משה אות ט' [שם הוכיח שהוא ענין שקרה כמה פעמים ואין לפוסקים להתעלם ממנו מצד אי השכיחות]) וע"ש גם מה שליקט בעמ' 31 ואילך (שם ליקט גם הטענות שהוא אגדה ושר' זירא חזר בו וראה להלן), ויש להוסיף ע"ז מה שהביא על מימרא זו בספר שערי קודש (הכט, ירושלים תשמ"ט) ח"ד ס"ז עמ' י"ד שאמר לו הגר"מ פיינשטיין שאין בונים הלכה מסתם מדרשי חז"ל שלא הובאו בפוסקים (אמנם לא התברר אם נאמר על מדרש זה בפירוש אבל עכ"פ לכא' שייך גם כאן, ועי' להלן הערה 30), וכן יש לציין שבספר דובב שפתי

¹ יש לדעת שספר זה הוא זיוף גמור מתחילתו ועד סופו כמו שניכר לכל קורא מעיין, ובעיקר בולט הדבר במכתבי בעל צפנת פענח שאינם אפי' קרובים לסגנונו הידוע (והרגיש בזה כבר באג"ק כרך י"ט - שנת תש"ך אגרת ז'צו (עמוד ס"ט) ואגרת ז'קעא (עמוד קנ"ה)), וכבר נכתב ספר שלם להכחישו הלא הוא ספר מכתבים מזוייפים נגד הציונות, עי' עליו (וכן כתבו בתורת השערה בקטלוג מכירות חפצי ההיסטוריה של "קדם" מכירה 27 חשון תשע"ג עמוד 102 ועמ' 103), ועי' גם בדרשות איגרות ותולדות בעל שו"ת הרי בשמים (ירושלים תשע"א) פרק א' ענף ד' הערה 245 (שכתב עפ"ד הגר"מ שטרנבוך והגר"מ פיינשטיין שמחבר הספר היה אדם ישר שנכשל בהעתק דברים שזוייפו ע"י אחרים). ובכ"ז לשופרא דמילתא ציינתי לדבריו ושמא עיקר המעשה אמת אף שלא נכתב ע"י הגרש"ק.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

(ד) במגילת אסתר על ספר המצות להרמב"ם (שכח) העשין, עשה ד') הזכיר להלכה את השבועות וביאר בזה את דעת הרמב"ם שלא מנה למצוה את כיבוש א"י וכתב שטעמו הוא שאדרבה נצטוונו בשבועות הנ"ל⁷ ולכן לא נוהגת כיום המצוה לכבוש את א"י⁸, וכן בפאת השלחן הלכות א"י סי' א' סעיף ג' בבית ישראל סקט"ו (דף ב' ע"ב, ובמהדורת ירושלים תשי"ט דף ח' ע"א) הביא להלכה את דברי שו"ת הרשב"ש שכתב שמצות ישוב א"י בזה"ז אינה מצוה על כל ישראל משום שאסור לעלות כחומה, והוא משו"ת רשב"ש ס"ב (עמ' ו' במהד' מכו"י), וכן הובאו השבועות להלכה בפסקי ריא"ז בכתובות שם הלכה ח' אות ו' ז"ל "ואעפ"כ אין להם לישראל לעלות יחד וביד חזקה כעין קיבוץ גלויות שאין להם למהר הקץ" ⁹... ועי' גם זכות אבות לרבי אברהם גאלנטי (נדפס בתוך ספר בית אבות בבילוגורייא, דף מ"ו ע"א, ובהקדמה המגולה ומדינת היהודים עמ' 293 הועתק בשלימות מכת"י, והעתקתו במילואים*) שנקט למעשה שאין לאנוסי פורטוגל (!!!) למרוד במלכות - אף שהיה ביכולתם - משום השבועות, וכבר הבאתי בהקדמה (בהערה) כמה ציונים לרבותינו שחששו לשבועות, ויש להביא כאן עוד שבספר מלחמות ה' עמ' כ"ה נדפס מכתב בחתימת הרבה רבנים שהתנגדו למדינת ישראל משום השבועות, ושם עמ' כ"א עוד מכתב מרבנים רבים ונוספו עליהם הביד"צ של העדה"ח (ה"ה המנחת יצחק, רמ"א פריינד, ר"מ דושינסקי, רבי ישראל יעקב פיישר, ור"ב רבינוביץ'), וכידוע נדפסו כרוזים רבים כע"ז מחכמי ירושלים ומפוזרים גם לרוב בין כתבי החומה חומתינו העדה וכדו', וכידוע נכתב ע"ז המון בכ"מ ולמשל עי' מאמר בהאסיף - לתקופת השנה שנה ו' (ווארשא, תרנ"ד) בעמ' 98, וע"ע להלן דברי כמה וכמה פוסקים שדנו בשבועות מכמה צדדים ומבואר שנקטו את השבועות

מותרת עליה גם מבבל ואפי' כחומה (דראיתו היא מהעליה מבבל בימי עזרא שהיה טענה שלא עלו כחומה יעו"ש), ועוד שאפי' את"ל שס"ל כר' יהודה הא גם לר"י ס"ל השבועות שלא יעלו כחומה ולא ימרדו באומות כמבואר בגמ', וי"ל שדורש הקראי על השבועות אלא שס"ל שהיתה פקידה בימי עזרא והותרו השבועות, וכמו שמתבאר בקצרה בפנ"י הנ"ל הערה 2 בדעת ר"ל וסיעתו.

⁷ כידוע נאמרו בזה עוד תירוצים לרוב ולדבריהם אין ראיה מהרמב"ם, ראה למשל שו"ת החיים והשלום (כסאר, ירושלים תדש"מ) סי' מ"ב עמ' קא - קב.

⁸ ועי' אבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות ד' מה שהשיגו, וראה גם ספר ביאליק (ערוך בידי יעקב פייכמן, ת"א תרצ"ד) בחלק המאמרים, תעודה חדשה לתולדות ראשית הקבלה, עמ' 161-162 "בזמן הזה כבר נפטר ישראל מחיוב ארץ ישראל"...

⁹ יש להעיר שהריא"ז לא כתב לשון שבועה או איסור ויל"ע מה דעתו בדיוק.

יהודה אמר שמואל המובא בגמ' והרמב"ם פסק כריא"ש יעו"ש (ומ"מ כתב שעצה טובה לקיימם כמבואר באגרת תימן, וראה להלן), וכע"ז כתב בספר דרישת ציון (צוריאלי, ב"ב תשס"ו) בסופו עמ' 183 ואילך (וכתב כן גם בספרו אוצרות התורה ח"ב, ב"ב תשס"ה, עמ' 977 ואילך) שריו"ח ור"ל חלקו על השבועות (כמבואר ביומא ט: ² ועוד) וס"ל שאדרבה צריך לעלות כחומה וההלכה כמותם משום שהלכה כריו"ח כשחולק על ריב"ח שהוא בעל המימרא של השבועות, וכע"ז כ' גם בספר תורת המדינה (גורן, ירושלים תשנ"ו) עמ' 36 - 37 שריו"ח ור"ל חולקים על השבועות³ ושהלכה כמותם משום שיש למצוא כדעתם ב' סתמי משניות⁴, ובספר מוצאי מים (הירשענזאהן, בודאפעסט תרפ"ד) ח"א עמ' 18 ג"כ כתב (בדרכי דרוש) שהשבועות תלויות במחלו' וכתב שהוא ויכוח בין ריו"ח ועוד חל' שנקטו את השבועות לבין ר"ל ור' שילא וכך הייתה דעת העם שלא נקטו את השבועות וע"ש⁵, וכ"כ הרי"א הנקין בספרו תשובות איברא (בתוך כתבי הגרי"א הענקין, כרך ב', נוא יארק תשמ"ט) פ"ט סי' ק"ז עמ' ר"י ואילך (נדפס גם בהדרום חוברת כ"ט) שנתוכחו בזה ר"ע ושאר חכמי הדורות.

(ג) כך כתב בספר סוד השבועה (עטייה, ירושלים תשכ"ה) עמ' 14 ע"פ מדרש שה"ש, וכתב כן גם בספרו לך לך (ירושלים תשכ"ג) עמ' 48 - 49, וכ"כ גם בספר דרישת ציון עמ' 184 (והוא ג"כ גם בספרו אוצרות הנ"ל)⁶.

² בעצם הסתירה בין הגמ' כתובות לגמ' יומא - ששם משמע דלא כהשבועות המובאות בכתובות כנ"ל - כבר עמד בפנ"י בכתובות ד"ה דאמר ר' יהודה וכו' "והא דאמר ר"ל בפ"ק דיומא א"ל קא סנינא לכו שלא עליהם כולכם בימי עזרא לאו מימרא פסיקא היא ואגדות חלוקות הן" ע"ש שלגמ' יומא כבר נפקדנו בימי עזרא ובטלו השבועות, ואולם בלשון הפנ"י משמע שהגמ' בכתובות עיקר ע"ש, ויל"ע.

³ וכ"כ ר"מ עטייה בספר בסוד השבועה עמ' 12 שריו"ח ור"ל חולקים על השבועות, וכתב כן גם בספרו לך לך עמ' 48 - 49, וראה בסוד השבועה שם עמ' 17 שכל שגם דברי ר"א אם מקימים את השבועה כו' אינם על ר"ז אלא על דברי ריו"ח רבו שאמר שצריך לעלות לא"י ואם לא יעלו יותר בשרם כצבאות ואיילות, והוא פ' זר בדברי הגמ' שהביאה את דברי ר"א כהמשך אחר דברי ר"ז.

⁴ ומיהו ע"ש עמ' 38 שאולי יש לדחות הראיה מהמשנה וכעין דחיה זו כ' בספר נחלת יעקב ח"ב בחלק נפש עדה עמ' 734, ואולם האמת היא שאי"צ שום דחיה וודאי שא"א לנו להביא ראיה מסתם משנה למחלו' בין אמוראים שידעו את המשנה, וכמובן.

⁵ לפי מה שהביא בהמשך דבריו מספר תולדות ר"ל יתכן שר"ל חזר בו כשהפסיק להיות ליסטים, ועי' שם.

⁶ יל"ע לפנ"י מה ידרוש ר"ז מפוסקים אלו, ואין לומר שדורש כר' יהודה לאסור עליה מבבל שהרי לדברי בעל סוד השבועה

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

מחלו' בגמ' וודאי שגם אין הוכחה שר"ז חזר בו [אולם דברי הרי"א הנקין שהיא מחלו' תנאים לא ידחו ע"פ ישובו של המנח"י], וכידוע על סתירת הגמ' נאמרו עוד תירוצים וגם לדבריהם אין סתירה ומחלו' ואכמ"ל.

(ו) ברש"י על שה"ש פ"ב פ"ז כתב "יש מדרשי אגדה רבים ואינם מתיישבים על סדר הדברים כי רואה אני שנתנבא שלמה ודבר על יציאת מצרים ועל מתן תורה והמשכן וביאת הארץ ובית הבחירה וגלות בבל וביאת בית שני וחורבנו", ומבואר בדברי רש"י שישנה מחלוקת במדרשים על מה נסובים הפסוקים בשה"ש והכריע רש"י שפשוטו של מקרא מדבר על עניני גלות וגאולה, ובספר משנה תורה להרמב"ם ע"פ כת"י תימני (קאפח) עמ' תרנ"ב הערה ט"ו כתב שלרמב"ם ס"ל כדעת התנאים שפירשו שכל שה"ש הוא משל למאבק הנפש להשגת ההשגות והקיום הנצחי¹² ולכן לא פסק את השבועות שהם אליבא דמ"ד ששה"ש מדבר על גלות וגאולה וכדו', והיינו שס"ל לרמב"ם להלכה שעיקר הפשטה דקרא הוא על דביקות הנפש וקיום נצחי ודברי הגמ' הם ע"ד דרוש, והאריך בזה הנ"ל יותר בסיני כרך צ' שנת תשמ"ב חוברות א - ו (תקמ"ז - תקנ"ב) עמ' צא - צב והועתק לספרו כתבים (קאפח, ע"י טובי, ירושלים תשמ"ט) ח"ב עמ' 619 - 620, וראה בזה עוד מש"כ במסורה ליוסף קובץ ד' (נתניה תשס"ה) עמ' 176 ואילך ועלה נעלה עמ' 145, ובמה שהשיג על טענה זו במסורה ליוסף קובץ ה' עמ' 234, ואכמ"ל.

למעשה, וכן ראה עוד נחלת יעקב בחלק נפש עדה עמ' 756 ואילך ליקוט מאחרונים שהביאו את השבועות להלכה.

ועי' גם אבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות ס"ב שנראה מדבריו שעכ"פ בתורת אגדה כן נפסקו השבועות ויש להתחשב בהם בהלכה [נראה להלן סעיף ב' אם השבועות רק אגדה].

ולגבי השמטת הרמב"ם את השבועות נאמרו עוד תירוצים ראה למשל הפרדס שנה מ"ה חוברת ז' (ניסן תשל"א) סי' ס"ז מרג"א רבינוביץ' עמ' 27¹⁰, ואכמ"ל, כעת קבלתי תשובה מהגר"ח קנייבסקי שליט"א (נדפס בסוף הקונטרס תשובה ג' ועי' גם תשובה ו' ותשובה י' מה שהוסיף ע"ז) שהטעם שהשמיטו הפוסקים את השבועות הוא משום שזה לא שכיח [וכסברא זו כתב ביואל משה בהקדמה, ואף שהעירו רבים (עי' למשל שו"ת ברית אברהם (שבתאי/שני, ירושלים תשס"ה, נדפס יחד עם ספר תפארת מנחם ירושלים תשל"ט) סי' כ"א אות ג' עמ' קע"ב, ועלה נעלה עמ' 15) שהיו הרבה מקרים שישראל מרדו באומות מ"מ דבר זה לא שכיח כלל ולא נכלל בדברים המדוברים בספרי הפסק באופן הנורמלי ולכן הושמט, והבן]*.

(ה) בספר פוסקים וכתבים ח"ב (ריא"ה הרצוג, ירושלים תשמ"ט) סי' קט"ו עמ' תקט"ז כתב שאין חולק על השבועות בתלמוד, וכ"כ בכוס הישועות (פרידלאנד, אמשטרדם תרי"ט) דרוש הבנין אות ב' עמ' מ"ז (וז"ל "וגם אין אחד שחולק על הג' שבועות הללו"), וביואל משה (ברוקלין תשכ"א) בהקדמה למאמר שלש שבועות עמ' י"א ד"ה וענין, ויש להוסיף עוד שאף אם הוא מחלו' יתכן שהלכה כהנוקטים את השבועות וכמבואר בדברי הגרי"א הנקין המובאים לעיל (בהערה בהקדמה בסופה) שכתב שהוא מחלו' תנאים ובכ"ז כ' שלבסוף נתקבלו השבועות.

וראה עוד מנחת יהודה להר"י אלקעלי (במהדו' הנדפסת ב"כתבי הרב יהודה אלקעלי, ירושלים תשל"ה, הוא בכרך א' עמ' 240¹¹) שעמד בסתירה שבין הגמ' כתובות לגמ' יומא - שהיא המקור לדברי כמה ספרים שכתבו שהוא מחלו' הסוגיות וכנ"ל - וישב ע"פ דרכו שרק בעלית עזרא היה להם לעלות כחומה ע"ש ולדבריו אין שום

¹⁰ ע"ש ותירוצו תמוה וחלקי שאינו מיישב אלא טעם שאסור לעשות מלחמה וא"כ נשמטו השבועות של דחיקת קץ ומרידה באומות שהם אינם במלחמה (וגם שבועת שלא יעלו בחומה י"א שהיא אף בלי מלחמה וכדלהלן סעיף ח'), אא"כ נאמר חידוש שס"ל לרמב"ם שדחיקת קץ ומרידה באומות אינם אלא ע"י מלחמה, וצ"ב.

¹¹ ראה גם בספרו קול קורא (במהדו' הנ"ל עמ' 288).

¹² ראה עוד רבעון תרביץ שנה ס"ט (תש"ס) עמ' 539 ואילך ובעיקר עמ' 557, ומגדים קובץ ל"ו (תשרי תשס"ג) עמ' 95 ואילך.

ב. יש שכתבו שלא נכתבו דברי השבועות בגמרא בתורת הלכה אלא בתורת אגדה ואין בהם איסור שבועה ממש (ז) ויש שחלקו עליהם וכתבו שהשבועות נכתבו בתורת הלכה (ח), ויש לדעת שבביאור דברי השבועות שבגמרא נאמרו כמה ביאורים ע"ד אגדה (ט) ולביאורים אלו ודאי השבועות באו בדרך אגדה ולא בדרך הלכה.

בקובץ ממלכת כהנים וגוי קדוש (ירושלים תשנ"ז) עמ' 211 אות י"א והוא ג"כ ביאר בזה דעת הרמב"ן ולמד כן גם מדברי הרמב"ם באגרת תימן שנביא להלן (וע"ש עוד עמ' 212 אות י"ג מה הנפ"מ מזה שהשבועות רק אגדה), וכן הר"ע קלכהיים בקובץ עטורי כהנים חוברת 107 עמ' 15, וע"ע עיר בנימין (לרב"ז וואלף, פרנקפורט תנ"ח) בכתובות שם אות קל"א דף כ"ג ע"ד שכל שלהמדרש הוא שבועה ממש אבל לר' יהודה המובא בגמרתינו אי"ז שבועה ממש, ע"ש¹⁶, וכן עי' לשון הפנ"י המובא בהערה 2 ויש שדקדקו כן גם בלשון שס"ל שדברי הגמ' כאן באו בתורת אגדה והוא דקדוק קלוש ע"ש ואכ"מ.

(ח) ביואל משה בהקדמה (עמ' י"א) ד"ה וענין כתב שהשבועות הם **"הלכות"** קבועות בלי שום חולק, ושם (עמ' י"ז) ד"ה וקראתי חזר על דבריו ומבואר בדבריו שהם שבועות ממש וע"ש שדן מי השביע את ישראל משה או משיח וכו' ע"ש, וכן בסי' א' (עמ' כ"א) כ' שהיא שבועה וחמורה מעשה ע"ש¹⁷, ובסי' ל"ב (עמ' מ"ד) ג"כ האריך בחומר עוון שבועות, וע"ש עוד בסימנים הסמוכים¹⁸, וכן מבואר בשו"ת צפנת פענח (וורשא) סי' קמ"ג אות ב' שביאר הגדר בשבועות אלו שהם חלים על ה"ציבור" שהוא מציאות אחת נצחית ושייך להחיל

(ז) בדברי תורה לבעל מנחת אלעזר (ירושלים תש"מ) מהדורא שתיתא ס' קי"א הזכיר בדרך הפלגה שיתכן שהיא שבועה ממש ומשמע שעיקר דעתו שאינה שבועה ממש, וכ"כ במפורש רא"מ מגור במכתבי תורה (ע"י אברמוביץ, ת"א תשכ"ז) מכתב ו' עמ' ט"ו שאינה שבועה ממש, וכן מבואר באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות מ' וסי' תנ"ו אות י"ד ע"ש (ועי' להלן עוד מהאבני נזר), ולכן כל הרש"י זי"ן בהסכמתו לקונטרס השבעתי אתכם שהרבה ראשו' ואחרו' סוברים שהשבועות אינן אלא אגדה [עי' שם בפנים הקונטרס עמ' 35], וכ"כ בספר ויאמר שמואל (גנוט, אלעד תשס"ח) סנ"ט ענף ג' אות ב' עמ' רנ"ב (נדפס גם בקובץ מאמרים "ליהודים הייתה אורה ושמחה", אדר ב' תשע"א) שכתב לו הגר"ח קנייבסקי שליט"א שאולי הטעם שהרמב"ם וטוש"ע השמיטו את השבועות הוא משום שס"ל שהם דברי אגדה, וכ"ה במנחת אשר (וי"ס, ירושלים תשס"ו) פרשת מסעי עמ' תס"ה¹³, וכ"כ רמ"מ כשר ב"שנה בשנה" שנת תשל"ז עמ' 222, וכן הר"י שציפאנסקי באור המזרח כרך כ"ב חוברת ג - ד (עט - ס) ניסן תמוז תשל"ג עמ' 217 כ' שהשבועות הם אגדה ע"ש, וכ"כ בספר טוב ראי ח"ו (קוק, ע"י תאנה, ירושלים תשס"ד) סי' קע"ד (מאת רצ"ה קוק) עמ' ש"ו והבין כן מדברי הרמב"ן¹⁴ וממכתב האו"ש¹⁵ ע"ש, וכ"כ הר"ז קורן

¹³ בפסקים וכתבים כרך ב' עמ' תקט"ז [וכ"ה בספרו תחוקה לישראל על פי התורה עמ' 125 - 126] ג"כ הציע שאולי ס"ל לרמב"ם שהם דברי אגדה ולכן לא הביאם, ודחה שכיון שאין חולק על השבועות בתלמוד היה לו להביאם שהרי לפעמים הוא מביא גם אגדה (וכ"כ בבית אב סנ"ה עמ' 386), וע"ש תי' אחר למה השמיטם הרמב"ם, ויש להעיר שכיון שאין הרמב"ם מביא הרבה אגדות אין לתמוה אם השמיט אגדה זו ובפרט שאינה נוגעת לכל יחיד ואינה מצויה כ"כ.

¹⁴ היינו מזה שהרמב"ן בשכחת העשין מנה מצות ישוב א"י אף שלכא"ו אינה נוהגת היום משום השבועות (שהיא הסיבה שהרמב"ם לא מנא להסבר המגל"א), וע"כ שבהלכה אין להתחשב עם דברי אגדה אלו, ואי"ז דקדוק כ"כ ואדרבה רבים תמהו ע"ד הרמב"ם שלא מנה מצוה זו ואף אם לא נוהגת בפועל כיום מ"מ מצוה היא ואכ"מ.

¹⁵ היינו מזה שכ' האו"ש שבמשך הדורות רבים **פחדו** מהשבועות ומוכח שאי"ז אלא פחדנות ולא איסור הלכתי ע"ש, ואי"ז דקדוק מוכרח שהרי יתכן שכוונתו ליראת חטא מעבור

על ציווי, ועוד שגם אם השבועות הם איסור ודאי יש בהם גם פחד שמא יותר בשרנו כאילות השדה והוא פחד יותר מוחשי ויותר פעל על עם ישראל מעולם.

¹⁶ ולכא"ו נראה שלדעת הגמ' אינה שבועה גם לדעת ר"ז שהרי הגמ' כתבה בפשטות את הדרשה של מתיר את בשרכם וכו' ומשמע שהיא לכו"ע, וגם לר"ז אין כפל לשון בקרא שיהיה שבועה, עי' בעיר בנימין ותבין כי קצתו, ועכ"פ נמצא שלהלכה, כמו שנקטה הגמ', אי"ז שבועה ממש.

¹⁷ ע"ש שהביא את דברי ר' יהודה (כתובות קי): "כל העולה מבבל לא"י עובר בעשה" ותמה שהו"ל למימר שעובר על השבועה שהיא חמורה מעשה, ובאמת להמצדדים שהיא אינה שבועה ממש לק"מ ולדבריהם ודאי עשה חמור והוא ראיה לשיטתם.

¹⁸ עי' להלן הערה ט' שהבאתי שהיוא"מ הדר ביה ופי' שאי"ז שבועה ממש.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

שה"ש (לר"ד טרייוויש, נדמ"ח ב"ב תשכ"ט) פ"ב פ"ז עמ' כ"ח²³
24.

(ט) באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד (אות מ"ה - מ"ז ושוב באות נ') כ' שהשבועה היא לשורש הנשמה למעלה כעין שמשיעין לאדם שיהיה צדיק ואל יהיה רשע (ושם אות נ' ביאר גם שהוא טעם שהושמט בפוסקים), ועי' באב"נ חו"מ סי' צ"ה תשובה מבן המחבר אות כ' שהעמיד דעת אביו בזה (וע"ש שביאר בזה גם דעת מהר"ל ועי' בסמוך) ובנזר התורה קובץ י"ג (עמ' ק"ג - ק"ה) במוסגר תוספת ביאור לאב"נ²⁵.

במהר"ל בנצח ישראל פכ"ד (עמ' קכ"ג) ביאר שהשבועות הם גזירות שנטבעו בטבע העולם כדי לקיים את הגלות, וכ"ה לשון המהר"ל בחי' אגדות בכתובות שם "ומפני זה היו ג' שבועות כלומר ג' גזירות"²⁶, וראה

²³ ע"ש שביאר שהשבועות חלו משום שאנו מושבעים ועומדים על כל התורה ובתורה כתוב שנענש בגלות, ודברי התורה שנענש בגלות הם הם השבועות, ודבריו פלא שהרי לא אשכחן שיהיה מצוה ושבועה לאדם לקבל על עצמו עונשין בידי שמים הכתובים בתורה, ואף אם נכתבו בתורת עונש לא מוטל עלינו לקיימם, ואולי כוונת דבריו שעונש הגלות שאנו משום שהוא שינוי מצב בכל עם ישראל ורצון התורה שתהיה תקופה של גלות אם יעברו עבירות, ואולם עדין חידוש להחשיב עי"ז לשבועה ממש כה"מושבוע ועומד" של כל התורה, וצ"ב, ועי' ים הגדול חו"מ סי' צ"ז עמ' ק"פ.

²⁴ בעיון יעקב (על עין יעקב דף מו.) בכתובות ד"ה שלא ירחקו ג"כ למד שהושבעו ממש דכתב "איסורא נמי איכא כיון שהשביעו על זה" ואולם ע"ש שהשבועה שלא ירחקו הקץ לא חלה משום שרש"י מפרש שהרחקת הקץ היא בעונם וע"ז אנו מושבעים ועומדים* (וכ"כ ביקרא דשכבי - לר"י דוד, שאלוניקי תקל"ד - דרוש ס"ג דף קל"ח ע"ב) אבל שאר השבועות כן חלו, והיינו שהיה השבעה על כל השבועות ומה שחל חל ומה שלא לא.

²⁵ עי' ויואל משה עמ' מ"ו סל"ד ד"ה אמנם וסי' ל"ה מה שהשיג על האב"נ ע"פ דרכו, והמעין באב"נ יראה שע"פ דרך האב"נ לק"מ.

²⁶ יש שהבינו בכוונת המהר"ל שאין השבועות אלא גזירות בטבע ואינן נוגעות לנו כלל, אולם כבר ציין בהקץ המגולה ומדינת היהודים עמ' 296 לדברי המהר"ל בבאר הגולה באר ז' (עמ' קמ"ז במהדור ירושלים תשל"א, ובמהדור מכ"י תשס"ג עמ' ת"י) ששם כ' "אחר שגזר ה"ת שנהיה תחת רשותם ראוי עלינו לקבל ממשלתם ... הרי גודל האזהרה שלא ימרדו כו'...", וע"כ הפי' שכיון שכך הטביע הקב"ה בעולמו אין לנו לעשות נגד רצונו, ואולם יהיו הנפ"מ שכתב הר"ז קורן (כנ"ל הערה ז' במוסגר) לענין בדיעבד וכו' ע"ש, ועוד שאחר שנעשה מעשה שהוקמה מדינה בא"י ולא נתבטלה ע"י הגזירה בהכרח שאינה סותרת לגזירה מאיזה טעם שיהיה*.

שוב כתב לי הגר"ח קנייבסקי שליט"א (נדפס בסוף הקונטרס תשובה י"ב) שלמהר"ל יש בשבועות גם גזירה וגם איסור.

עליו שבועה, יעו"ש¹⁹, וכ"ה בספר מדרכי משה ח"ד (לרמ"מ מארגענשטערן מפילוב וקאצק, נדמ"ח ירושלים תשס"ז) בתשובה בענין ישוב ארץ ישראל (ששלח לר"ש מסאכאטשיב בן האב"נ כדי לבאר את דעת אביו הר"י מפילוב, דברי הר"ש יובאו א"ה להלן) אות ה' (א) עמ' קכ"א ואילך ע"ש שחל מכח חרם שהטיל שלמה בכח המלכות²⁰, וכן נקט רבי גבריאל זאב אב"ד קרעשוב במכתבו שנדפס במאסף דעת הרבנים (שטיינבערג, ווארשא תרס"ב) עמ' 90 - 91 שהם שבועות שעוברים עליהם בב' לאוין ועשה, ובאמת שכבר משמע כן בשו"ת חת"ס יו"ד סי' ר"כ ד"ה והנה בנידון ע"ש²¹, וראה גם לשון הרי"י ריינס בספרו אור חדש על ציון (ווילנא תרס"ב) שער ד' פ"ד דף יט. שכל על כיבוש א"י ע"י מלחמה שזה לא יצויר מאחר ש"יש אסור והטלת שבועה" כו', וכן בספר הערכים (ריינס, נ"י תרפ"ו, עמ' 152) שנקט על השבועות לשון איסור ע"ש, וכלשון זו כתב גם רבי שמואל יעקב ראבינאוויטץ במכתב²², וע"ע הפרדס שנה מ"ה (חוברת ב' חשון תשל"א עמ' 32, והמשכו בחוברת ז' ניסן תשל"א עמ' 26) מרג"א ראבינאוויטץ שכתב ביאור בגדר השבועות, וכן בספר שיר חדש על

¹⁹ כמובן דבריו מחודשים שיהיה שייך להחיל שבועה, שהיא איסור גברא, על ציבור, ועי' אור תורה אות נ' - נדרים ושבועות פ"ט עמ' 190 ואילך (נדפס גם ב"שנה בשנה" שע"י היכל שלמה שנת תשל"ד עמ' 151) מש"כ בביאור דבריו.

²⁰ וע"ש שלגבי שבועת "שלא ישתעבדו בישראל יותר מדי" שהוא על הגוים הודה שהיא השבעה רק לשרים שלהם כדעת האב"נ דלהלן, וזה קצת תימה שהרי בגמ' לא משמע שיש חילוק בגדר בין השבועות, והאמת שהערה זו היא גם על הצ"פ שהרי על גוים אין תואר ציבור (כמבואר מדברי הצ"פ עצמו שם) וא"כ שבועת העכו"ם ודאי אינה שבועה ממש וה"ה שבועת ישראל.

²¹ עי' עולת החודש שנה ד' קונטרס ב' (לה) חשון תש"מ עמ' נ"ג ואילך פלפול בדברי החת"ס, והאמת שיל"ד בדעת החת"ס עצמו אם כוונתו שהיה שבועה ממש דע"ש שרק למד מכאן שלשון עבר ג"כ נחשב להשבעה, וגם אם אי"ז שבועה ממש שייך ללמוד דין זה שהרי ודאי עכ"פ ניתנו איסורים אלו בצורה שיהיו דומים לשבועות, וא"כ נלמד את משמעות הלשון שאפשר להשביע בלשון עבר, עי' בזה וקצת.

²² מכתב ששלח להרבה רבנים לשכנעם ע"ד הציונות, נכתב בשנת תרס"א, אפשר להשיגו בגנזכי בית הספרים הלאומי אשר בירושלים אוסף האפמרה מס' מערכת 002067791 [L1188. 933.618]. וז"ל לא להוציא את בנינו לשדי קטל כאשר יעשו עמים אחרים ואשר לאשרנו ... אסורים חז"ל עלינו, כאמרם ז"ל: שלש שבועות השביע הקב"ה את ישראל שלא יעלו בחומה ושלא ימרדו במלכיות וכו' (כתובות - קי"א).

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

בזה גם בדעת חוברת 47 (ק"ץ תשס"א) עמ' 129 הערה 4 שדקדק כן (בדקדוק קלוש מאד) מדברי המדרש²⁷, ניב המדרשה כרך יח - יט (שנת תשמ"ה - תשמ"ו) עמ' 126, ספר זכרון אפיקי יהודה (גרשוני, ירושלים תשס"ה) עמ' 160 - 161, ואור המזרח שנה ד' חוברת ג - ד (טו - טז) אלול תשי"ז עמ' 14.

ברמב"ם באגרת תימן סמוך לסופה ביאר את ענין הסכנה הקיימת בהשמעות למשיחי שקר וכתב שהיא כוונת שלמה המלך ש"צוה להשמר מזה (פי' מהתעוררות לא נכונה להגאל) והשביע עליו **על דרך המשל**²⁸ ואמר השבעתי אתכם כו", והיינו שאי"ז שבועה ממש אלא אזהרה **שנמשלה לשבועה** כלו' שנמסרה בצורה חמורה מאד כשבועה, והיא העצה אשר תצילנו ותקיימנו בגלות²⁹, ועי' בזה בשו"ת ציץ אליעזר ח"י במילואים עמ' רמ"ט, אור המזרח כרך כ"ו חוברת א' (פט) תשרי תשל"ח עמ' 27, ובכרך כ"א חוברת ב' (עד) טבת תשל"ב עמ' 88 - 89, ברכת אמונה (גליקמן, חולון תשמ"ה) עמ' קפ"ו, שו"ת ברית אברהם סי' כ"א עמ' קע"א, מסורת משה - הוראותיו של רבי משה פיינשטיין (ירושלים תשע"ג) שער חמישי אות רמ"ג הערה קכ"ג (עמ' תקצ"א)³⁰, וחוברת השבעתי אתכם עמ' 14³¹, וכ"כ גם

י"ש להעיר שרבים האריכו בדברי המדרש המובאים בדבריו ואכמ"ל.

²⁸ י"ג והשביע עליו על צד המשל, וי"ג והשביע האומה על דרך משל.

²⁹ עי' לעיל הערה ב' במוסגר שהבאתי מספר בית אב שמה שכל הרמב"ם כאן שהשבועות רק עצה טובה הוא משום שלא פסק אותם להלכה.

³⁰ ז"ל הספר הנ"ל: ורבינו קרא בעיתון של חוגי הקנאים שכותבים, כדרכם, שחב"ד אפיקורסים מצד שלא חוששים לענין של הג' שבועות, שלא לעלות בחומה וכדומה. ואמר רבינו שזה פליאה איך שאנשים משתמשים בשם "אפיקורס" כ"כ בקלות. הלא אם מישוהו שומר המצוות ושומר להשקפות שמוזכר שמעכבים, מה שייך לקרותו אפיקורוס בשביל דבר כזה! ובכלל מה שייך לעשות עסק גדול על דבר כזה, שמוזכר רק בגמרא, בשו"ע לא מוזכר, ואפילו רוב הראשונים לא מזכירים אותו, רואים שאינו מעיקרי היהדות, **ובכלל זה דבר שאפשר לפרשו כמו שרוצים**, ומה שייך לעשות אפיקורוס בשביל זה!

וגם על המזרחי, שיש שקוראים להם אפיקורסים, א"א כך להגיד, דאינם עוברים על עיקרי היהדות, ואסור להשתמש כ"כ בקלות בשמות כאלו. וחשב רבינו ואמר שנדמה לו שבשיר השירים יש לרמב"ן פירוש על מושג זה, שלא יעלו בחומה, וכדאי לעיין שם.

ובהערה נוסף ע"י הר"מ טנדלר מחבר הספר: באיזה איגרת יש להרמב"ם פירוש, גם אמר לי, ששם מפרשו שזה בדרך משל. ותעיין שם.

א"ה כעת שמעתי שיש מפקקים באמיתות ספר מסורת משה שלא הגרמ"פ חתים עלה, ויש לבדוק.

³¹ ועי' ספר מלכי בקדש (הירשענזאהן, תרע"ט) תשובה ג' לשאלה ד' סעיף ט' עמ' 106 - 107 שכל שהשבועה שלא יעלו כחומה היא עצה להצליח **לצאת** מהגלות.

³² הועתק ברבעון ציון שנה ל"ב - תשכ"ז ע"ש סוף עמ' 162.

1. יש הסוברים שלא נאמרו השבועות אלא על בבל ולא על שאר העולם וראה הערה (י), ויש מי שאף רצה לחדש שלא נאמרו השבועות אלא על גלות מצרים אבל אין דבריו נראים כלל (יא).

בבל) ולא על עליה משאר ארצות לא"י ויש לבדוק], וע"ע קובץ נזר התורה קובץ י"ג עמ' ק"י שג"כ כ' חילוק בין גלות בבל לגלות שניה לגבי עליה ברשות ועי' גם קונטרס השבעתי אתכם עמ' 15.

(י) בהפלאה בכתובות שם (ד"ה ור' יהודה) כתב בדעת ר' יהודה שלשיטתו השבועות רק על בבל שהוא מקום תורה וקדושה וכו', והו"ד באבני נזר ס' תנ"ד אות נ"ז (ועי' גם ס' תנ"ו אות י"א), וכע"ז מבואר גם בפנ"י בכתובות (ד"ה ור' יהודה), ולפי"ז ודאי אין מקום לאסור לעלות אלא מבבל, ואולם ע"ש באבני נזר שבדעת ר"ז אי"ז נכון³³ ויתכן שהלכה כמותו וא"כ יהיה אסור מכל הארצות, ועי' באב"נ שם גם באות ס"א, וכן עי' ויאל משה ס' א' ד"ה וראיתי שהשיג על ההפלאה [ויש לפלפל בהשגתו]³⁴, ועי' גם רי"ף על עין יעקב שחלק על הפנ"י וההפלאה ולדבריו גם לר"י בגלות שניה השבועות הם על כל הארצות [ורק בגלות ראשונה שגלו לבבל היה האיסור רק על בבל], ע"ש, וראה מה שטרח בבירור כל הענין בנחלת יעקב בחלק נפש עדה בבירור דעת רב יהודה ענף ז'.

(יא) בקונטרס השבעתי אתכם עמ' 15 דן שיהיו השבועות רק על גלות מצרים ע"ש, אבל ודאי אין לומר כן נגד סתמא דגמרא, ורק יש לציין לשו"ת צי"א ח"י אות ל"ח במוסגר עמ' י"ג שהביא מהאב"נ הנ"ל אות נ"ח ואילך שדן אם השבועות נאמרו רק על גלות בבל או גם בזה"ז [ואולם אני הקטן ממה שעיינתי מקופיא באב"נ נראה שמדבר רק על איסור היציאה מבבל (ולפי ר' יהודה כנ"ל לדעת ההפלאה זה כולל גם את השבועות שהם רק על

³³ יש להעיר שעיקר חשבוננו של האב"נ שלר"ז ה"ה שאר ארצות הוא בעיקר לפי סברות ההפלאה אבל להפנ"י אפשר שגם ר"ז דיבר רק על בבל.

³⁴ ע"ש בויוא"מ ומה שהקשה לדעת ר"ז למה לא פירש שהכל לאתווי בבל י"ל שלר"ז שחולק על ר"י באמת אין חילוק בין בבל לשאר ארצות ואי"ז חידוש כ"כ כמו מנוה היפה לנוה הרעה, וכן מה שהקשה מתוס' גיטין יעו"ש יש לדחות שכוונת ההפלאה שאף שבבל ודאי נכללת בכלל מדינת הים מ"מ אפשר לעשות אוקימתא שאין הכוונה אליה וה"ה שאפשר לעשות כך אוקימתא על לשון חו"ל שבבל היא יוצאת מן הכלל אף שבפשוט הלשון כן משמע גם בבל, ולכן אין לשאול מתוס' בגיטין שם (כדקשה בויוא"מ) דאף שודאי לשון חו"ל משמע להוציא קרוב מ"מ שייך לומר שבבבל יוצאת מן הכלל, ותוס' שם מדבר רק על רקם וחגר שעיקר הנדון בהם משום שצמודות לא"י ורק לגבי גיטין ששם הנושא הוא קירבה לא"י ולכן שייך לדון מצד לשון חו"ל ומדנה"י, ואכמ"ל וקצרתי.

ד. כמה מן הפוסקים כתבו ע"פ דברי מהרח"ו שהשבועות מוגבלות בזמן ולא נאמרו אלא עד האלף השישי או עד סוף אלפיים שנה (יב) [ואולם יש שלא התירו משום סברא זו אלא לדחוק קץ ולא לעלות בחומה ולמרוד באומות ראה הערה (יג)], אבל יש שחלקו עליהם וביארו את דברי מהרח"ו באופן אחר או שכתבו שאין לפסוק ע"פ קבלה נגד משמעות הפוסקים (יד).

לא תועיל תשובה ואחר האלף שנה תועיל, וכוונת מהרח"ו היא לשבועות של הקב"ה שגזר על הגלות ולא להג' שבועות דידן³⁵, וע"ש גם סימן ע"ג וסי' ע"ד שפלפל בזה עוד, וכ"כ בקונטרס והאמת עד לעצמו (נדפס בעלום שם ונזכר רק שהמחבר תלמיד של בעל קרן לדוד ובעל אבות על בנים) מאמר ג' עמ' לט - מ במוסגר שמדברי הרמב"ם באגרת תימן שנקט את השבועות מבואר שגם בדורו שהיה אחר אלף שנות גלות קימות השבועות³⁶, וכן דעת רש"י פאזען אב"ד שאפראן במכתבו שנדפס בקונטרס ימות המשיח (מלוקט מספרי בעל מנחת אלעזר, ירושלים תשל"ג) נדפס בתוך ח"ב בספרו תורת א' עה"ת ח"ג (ברוקלין תשל"ג, נדפס בתוך ח"ב בתור חלק המכתבים) מכתב י' אות ו' עמ' מ"ג (ושם הוא יותר בביאור) וע"ש שפי' שכוונת מהרח"ו על דחיקת קץ שע"י לימוד קבלה דייקא יעו"ש³⁷, וכן נקט להלכה הגר"ע יוסף זללה"ה במאמרו שנדפס בתחומין כרך י' (תשמ"ט) עמ' 45 וכתב שאף שלמהרח"ו זמן השבועה עד אלף שנה מ"מ סתימת דברי הש"ס והפוסקים

(יב) בחוברת השבעתי אתכם עמ' 16 הביא תשובה כת"י מהגר"א הרצוג שכתב בשם שבט מוסר (בספר הנמצא ביד הרב קרליץ) שהשבועה פקעה מאלף הששי ואילך, וכ"ה בספרו של הגר"א הרצוג תחוקה לישראל ע"פ התורה עמ' 127, וכן הביא רבי עבדיה הדאיה בשו"ת ישכיל עבדי ח"ה בהקדמה מדברי מהרח"ו שענין השבועות הוא רק באלף שנה שאחר החרבן ותו לא [וע"ש שהרחיב עוד], וחזר על דעתו גם במכתב שכתב בחודש האחרון לחייו ונדפס בסוף ח"ח (עמ' קצ"ט), וכן אמר רבי יעקב מהוסיאטין - כמובא בעיתון הצופה שנה שלישית גליון 458 יום ה' י"ב תמוז תרצ"ט - שבדברי מהרח"ו מבואר שזמן השבועה שלא ידחקו את הקץ הוא רק עד אלף שנה, וכן כתב גם בספר שמן המשחה - חידושים בדרך הפרד"ס על תנ"ך - ח"ד בחלקו השני (בן שמעון, ב"ב תשנ"ו) בביאור על הקדמת מהרח"ו לשער ההקדמות עמ' רס"ו ע"ש, וביסס את הטענה הזאת הרב שמעון זלמן אייגרמן באור המזרח כרך כ"ו חוברת א (פט) עמ' 30 ע"ש, וראה גם שערי זבול ח"ה עמ"ס כתובות שם (המבורגר, ירושלים תשל"ז) עמוד קס"ז שסמך ותמך טענה זו ביתר שאת, וליתר עומק והגברת המתיקות עי' חידושי המלבי"ם בכתובות שם עמ' ר"ז שמתוך דבריו עולים הדברים בהירים לעומקם, וראה עוד עלה נעלה עמ' קצ"ט ואילך שליקט הדעות שסוברות ק.

(יג) בנזר התורה קובץ י"ג עמ' קי"ב כ' בדעת הרמב"ן שרק דחיקת הקץ הותרה אחר אלף שנה ולא עליה בחומה, וכן נראה שהבין ר"י פרידמאן שם, אולם בשו"ת ישכיל עבדי ובספר תחוקה לישראל ע"פ התורה מבואר להדיא שהבינו שאחר אלף שנה השבועות כולם הותרו, וכך היא הסברא הפשוטה שאם בטלה הגזירה והותר לעשות פעולות המבטלות את הגלות א"כ אין לחלק בין השבועות, וע"י.

(יד) בויאל משה סי' ע' (עמ' פ"ה) הוכיח בראיות שהשבועות גם אחר אלף שנה ושם סי' ע"א (עמ' פ"ו) וסי' ע"ב ביאר שכוונת מהרח"ו הנ"ל שלפני אלף שנה

³⁵ יש לשאול שמהרח"ו מדבר על השבועות שנלמדות מקרא דאם תעירו שהם יתבטלו והם לכא' הג' שבועות דידן ולא שבועות של הקב"ה שהגלה אותנו, וכע"ז העיר בשמן המשחה המובא בפנים הערה י"ב, ועי' מה שרמז ע"ז בויאל משה עמ' פ"ח ד"ה והנה בגמרא, ודבריו קצת מחודשים, ועוד יש לשאול לפי דברי המהר"ל הנ"ל בנצח ישראל פכ"ד שהשבועות ענינם הוא קיום הגלות שלפ"ז לאחר אלף שנה שפקעה חובת הגלות - שהרי לכן מועילה תשובה - פקעו גם השבועות ואיך יתכן אופן שאיננו חייבים בגלות ובכ"ז ישארו השבועות בתוקף, ויל"פ.

³⁶ יל"פ בראיה זו ויתכן שאדרבה משום שעברו אלף שנים לכן כתב הרמב"ם את השבועות רק כעצה טובה, ואולם האמת שהרמב"ם לא פוסק דברי קבלה וכמבואר מהשגות הראב"ד הל' יסוה"ת פ"א ה"י ובמגדל עז שם [ועי' קונטרס ימות המשיח המובא בהערה י"ד] וא"כ לרמב"ם עצמו ודאי ס"ל שהשבועות לעולם ואי"ז קושיא על מהרח"ו שדיבר מצד הקבלה.

³⁷ צע"ג מה ההבדל ואם הותרה הדחיקה ע"י לימוד קבלה מהיכי תיתי ששאר דחיקה לא הותרה.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

נראים לא כן³⁸, שוב כתב לי גם הגר"ח קנייבסקי שליט"א (נדפס בסוף הקונטרס תשובה ז - ח) שדברי האריז"ל הם סודות התורה ואין להתיר עפ"ד את השבועות הנ"ל.

³⁸ וע"ש גם בעמ' 44 שהביא מדברי הרמב"ן שאפי' מלך המשיח בהתחלה יבוא באופן שלא יתבטלו השבועות.

ה. בדברי הגר"א יש משמעות שלא נאסר משום השבועות אלא לבנות מקדש וכן מבואר בעוד ספרים (טו), והכוונה היא כמובן להתיר רק מה ששייך לעליה בחומה ודחיקת קץ כאשר לא מונח בהם בנית מקדש, אבל למרוד באומות ודאי אסור בכל אופן אף לדברי הגר"א (טז), ועוד נראה לי שבכל דברי הגר"א יש כוונה אחרת ואין פירוש כוונתו להתיר כנ"ל לעלות בחומה ולדחוק קץ כשאי"ז לשם בנית מקדש וכמבואר כאן בהערה (יז).

האהבה זו ירושלים שאמר הקב"ה לישראל בניתם את בית המקדש וחרב לא תבנו עוד עד שתשמעו קול מן השמים, וע"ע בגבול בנימין לרבי בנימין הכהן (אמשטרדם תפ"ר) ח"ג דרוש נ"ח - לחג המצות והגדה דף ק"ו ע"ד שפירש בדרך קרובה לזה וכתב ששלא יעלו בחומה היינו שלא יבקשו לצאת מן הגולה ביד חזקה ולבנות חומות ירושלים⁴⁰, ע"ש⁴¹.

⁴⁰ יש להעיר שאין מדבריו ראייה כ"כ שאין האיסור אלא ע"י השבת הקדושה לירושלים בפועל, דיתכן שכוונתו שלא ילחמו בכח שזהו גם ע"י כח החומה, ועי'.

⁴¹ באור המזרח כרך כ"ב חוברת ג-ד (עט-פ) ניסן - תמוז תשל"ג עמ' 205 הביא ר"י שציפנסקי בשם הגר"ע שאם תתייחס ממשלת ישראל בציון יהיה אסור למרוד בה, וביאר ר"י שציפנסקי שיתכן שכוונתו שאין איסור בשיבה לציון אלא רק בבניית מקדש, והנה יש לדעת שהמקור לדברי הגר"ע הם בספר לב איברא אולם המעיין הישר בספר תשובות איברא (בתוך כתבי הגר"א הענקין, נוא יארק תשמ"ט) עמ' רי"ז - שהוא הוא מחבר הספר לב איברא - יראה שהגר"ע עצמו לא דיבר על מדינת ישראל עצמה אלא שהגר"א כתב מדעתו שה"ה מדינת ישראל וגם זה לא משום שהוקמה בהיתר אלא משום שגם מדינת ישראל היא אומה שאסור למרוד בה יעו"ש³⁹, והיא סברא אפ"ל אם הוקמה באיסור וכסברא זו שגם במדינת ישראל אסור למרוד כתב גם בספר הפנקס (לוינשטיין, ב"ב תשע"ה) עמ' 184 בשם הגר"א"ל שטיינמן שליט"א (ראה גם ספר שואף זורח (מכון דעת תורה, ירושלים תשע"ד) עמוד 686 שהובאו גם שם דברים מעין אלו בשם הגר"א"ל ושם הוא בנוסח שונה במקצת, עי' עליו) וכן באגרות דברי אמונה - דרשות (לרבי אברהם יצחק קאהן אדמו"ר מתולדות אהרן, ירושלים תשנ"ח) אגרת ס"א עמ' ס"ח (ואולם ע"ש שלפעמים יש צדדי היתר בזה), ועי' גם בחוברת חובת הבחירה פ"ד (-) עיתון הסברה שע"י יהדות התורה בעריכת רכטשפר, הופץ יחד עם יתד נאמן לקראת הבחירות שנת תשע"ה) עמ' 22 שהועתק בו פרוטוקול מדברי מהרי"ץ דושינסקי שאמר שאם תקום מדינה אין לנו להחרים אותה אלא להתנהג ככל המפלגות המתנגדות לשלטון כמו שנהוג בארצות אחרות, ובפשטות כוונתו לסברת הגר"ע שאיננו אלא כגולים בתוך מדינה שאיננו מסכימים עמה אבל אין צריך לעשות יותר מכל דרכי המפלגות המתנגדות לשלטון ויש לבדוק (ועי' גם דובב שפתי ישנים ח"א בראש דבר עמ' ט"ז, ובקונטרס באין חזון (ירושלים תשכ"ט) ס"ז).

(טו) בפ"י הגר"א על שה"ש (נדפס בסידור הגר"א בנגלה ובנסתר שע"י רנ"ה הלוי, ירושלים תרנ"ה) פ"ב פ"ז בלקוטים ע"ד הנסתר דף מ"ח ע"א כ' "אלא שמושבעין שלא יצאו מאליהם לבנות בה"מ (- בית המקדש) שושנה דלעילא עד שיבא" (- משיח), והוא מביאורו לתיקו"ז (ווילנא תרכ"ז) תקונא עשרין ושיתא ד"ה ובמה דף ע"ט ע"א, ומבואר לכא' שס"ל שלא נאסר משום השבועות אלא בנית מקדש, וכן הובא מהגר"א ע"י רבי חיים פייביל פראנק (בן אחיו של הגרצ"פ) בהמעין כרך ח' גליון ב' (טבת תשכ"ח) עמ' 4 ובספרו תולדות זאב עמ"ס שבת ח"ב (ירושלים תשכ"ד) בבירור הלכה במעלת ומצות ישובה של ארץ ישראל אות כ' עמ' ע"ב וע"ש, וכן משמע בפ"י עץ יוסף על עין יעקב כתובות שם (דף מ"ו ע"א מהעין יעקב) שפ"י על שלא יעלו בחומה שלא יתאספו יחד בחזקה לאמר באו "ונלכה לירושלים ביד חזקה ולבנות בית המקדש ונקריב קרבנות", וכ"ה במעייני הישועה (קאצינעלין בוגין, פראנקפורט תרי"ט) עמ' 15 שכתב "ודע שאין אנחנו רשאים להתקבץ ולבא לירושלם לבנות הבית בלי רשיון ממלכי האומות", וכ"כ מורנו רבי יעקב רוזנהיים במכתב שנדפס בדובב שפתי ישנים ח"א (באחרית דבר שבסופו עמ' שצ"ב) על דעת גדולי התורה שאין איסור להתייחסות מלוכה בלא בית מקדש³⁹, וכ"כ בספר חדושים ובאורים (גריינמן, ב"ב תש"ס) כתובות שם ד"ה שלא יעלו בחומה שאף שפרש"י שלא יעלו בחומה ביד חזקה מ"מ אי"ז אלא דרך הרגיל אבל עיקר הענין שלא ישובו לבנות המקדש עד שיפקדו, וכן משמע גם לשון המדרש זוטא על שה"ש (ע"י באבער, ברלין תרנ"ד) פ"ב פ"ז עמ' 26 שכתב עה"פ השבעתי אתכם וגו' את האהבה איזו היא

³⁹ הר"י רוזנהיים מדבר משום שבועת שלא ידחקו את הקץ אבל ה"ה שלא נאסר גם משום שאר השבועות. עוד בדובב שפתי ישנים מש"כ עורך הספר על מכתב זה.
^{39א} ראה ספר שואף זורח עמוד 687 ששם הובא שהגר"ד פוברסקי ג"כ סיפר שהיה נוכח בשעת מעשה שהגר"ע הביע את דעתו הנזכרת שאסור למרוד ב"ציונים", ובקיצור כבר הובאה עדותו של הגר"ד בספר אחד בדורו ח"א כרך ב' פכ"ז עמ' 322, כמו כן הובא מימרא זאת של הגר"ע בקונטרס אשרי מי שגדל בתורה ח"א (שולזינגר, ב"ב תשס"ח) עמ' ע"ו.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

אחרי שכתבתי כ"ז קבלתי תשובת הגר"ח קנייבסקי שליט"א שכוונת הגר"א היא ל"ביהמ"ק ושל סביביו" והיינו המקדש ו"העזרה" (נדפס בסוף הקונטרס, תשובות ב' וד').

ע"ע בדברי הגר"א בהמעין כרך ל"ח גליון ד' תמוז תשנ"ח עמ' 20, והלכה ברורה פ"ב נתיב י' עמ' צז - צח.

(טז) כך נראה לי פשוט שכ"ז רק בקשר לשבועות שלא יעלו בחומה ושלא ידחקו את הקץ שעליהם שייך לומר שלא נאסרו אם לא בונים מקדש משום שחסר בחומה ובקץ אם אין מקדש אבל מרידה באומות ודאי יש לאסור אף כשאי"ז לצורך בניית מקדש שהרי המרידה היא מושלמת גם כשאין למורדים מטרה של בניית מקדש, וכן מבואר בספר חו"ב הנ"ל שעל בניית מקדש יש איסור נפרד ואפי' אם בונים ברשות⁴² וחוצ' מזה יש עוד איסור שלא למרוד באומות, וכן משמע בפשטות במדרש זוטא שאחר המימרא שאסור לבנות מקדש כתב עוד שהשביעם הקב"ה שלא לעמוד כנגד המלכות ע"ש, ומבואר שיש ב' איסורים וכשנ"ת.

(יז) בדברי תלמידי הגר"א לא מוזכרת קולא זו שאין איסור אלא בבניית מקדש, ולמשל בפאת השלחן כנ"ל פוסק את השבועות בסתם, ואפי' בספר קול התור שכולו היפוך בזכות וחובת ישוב א"י לא הוזכרה סברא זו, ולכן נראה לי הקטן שאין כוונת הגר"א להוציא את השבועות מפשטן שעליה בחומה ודחיקת קץ הם רק ע"י בניית מקדש, אלא כוונתו להסביר את עומק ענין השבועות וכמו שמתבאר בחי' המלבי"ם בכתובות שם שיש ב' בחינות גלות הא' כנגד בית המקדש וגופו של שלמה והב' כנגד כללות ישראל וארץ ישראל ע"ש היטב, והגר"א - בדעת התיקו"ז - דיבר כנגד הגלות של בית המקדש, ושהוא גם הפשטיה דקרא, אבל ודאי שיש גם גלות של בני"מ מארצם וע"ז דיברה הגמ'⁴³, ויש לברר דבר זה אצל העוסקים בחכמת האמת ע"פ דרך הגר"א⁴⁴.

⁴² בקובץ נזר התורה קובץ י"ג עמ' קי"א משמע שגם לבנות מקדש מותר ברשות, ובפוסקים וכתבים ח"ב סי' קט"ו עמ' תקט"ז ג"כ כתב שלבנית מקדש אי"צ משיח אלא תיכף כשיש יכולת ביד ישראל חייבים לבנותו, וצ"ב.

⁴³ וכן משמע בספר רב כמות מכת"י (כתב יד הספרייה הבודליאנית, מספר 945 ברשימת ניובאואר, דף 106 ב'), הועתק בשלם ספר שישי (ירושלים תשנ"ב עמ' 315 - 316) שכלל את ב' השבועות וז"ל "והגבלת את העם סביב מסביב ירושלים וסביב ארץ ישראל ... וכת' השבעתי אתכם ... וזהו השמרו לכם עלות בהר, בהר זה ארץ ישראל והר הבית, ונגוע בקצהו רמז שלא יגעו לבנות בו את בית המקדש קודם זמנו ... כל הנוגע בהר מות יומת כל הממהר לעלות לארץ ישראל מות יומת, ע"ש.

⁴⁴ שו"ר מש"כ בזה בספר אחרית כראשית (שפירא, ירושלים תשס"ג) ח"ב פ"ב עמ' צ"ח וגם בדבריו מבואר שלא בא הגר"א לחדש שרק בנין בהמק"ד נאסר.

1. עוד סברא יש להתיר משום מה שראינו הארה משמים שאיפשרה לנו לעלות לא"י, וכן מצד עצם זה שעם ישראל יושב בארצו ושולט בה, וכן מה שהיו הרבה ניסים במלחמות ישראל (יח), שכל זה אות שנפקדנו וממילא בטלות השבועות שלא נאמרו אלא "עד שתחפץ" (יט)⁴³.

וכידוע נושא זה האם יש כיום איזה תחילת גאולה דשו ביה רבים שיש שכתבו שיש בימינו התחלת גאולה (כ), ויש שדחו דבריהם וכתבו שאין בימינו שייכות כלל לגאולה שהיא לא תהיה עד ביאת המשיח (כא), ויש בזה כמה נקודות ויכוח ואחר מהם הוא האם שייך גאולה בשלבים ושגם קודם ביאת משיח תהיה קצת גאולה ושתחילתה תהיה ע"י השתדלות בני אדם בדרך אתערותא דלתתא כעין המבואר בכמה מרבותינו (כב), או שלא שייך שתהיה הגאולה באופן זה (כג)⁴⁴, וראה עוד בהערה בירור סדר עניני המאורעות שקרו (כד).

ח' בקרבכם (ברנד, עמנואל תשס"ט) עמ' 7 ואילך ושו"ת לב אברהם (ויינפעלד, מאנסי תשל"ז) ח"א סי' קכ"ט עמ' רכ"ד, וכעת ראיתי שהאריך בנושא זה בקונטרס טעמו וראו (מורסקי, מודיעין עלית תשע"ה) בפרק הנקודה שבלב עמוד 44 ואילך ע"ש*.

(יט) בספר פעמי גאולה (שרגאי, ירושלים תשכ"ג) עמ' 59 כ' שכיום שהפך ה' עלינו לטובה לב מלכים ושרים אות הוא שאנו מצווים ומחוייבים לעלות כחומה, וכ"כ רש"ז אייגרמן באור המזרח כרך כ"ו חוברת א (פט) תשרי תשל"ח עמ' 30 שרשות האומות היא אות שבטלו השבועות, ועורר בזה גם ספר נחלת יעקב בחלק נפש עדה עמ' 790 יעו"ש, והאמת שכבר כתב כן באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות נ"ו [ואולם בסי' תנ"ו אות ב' הדגיש שדבריו רק ע"ד אפשר], והיינו שמה שהיה שנתנו האומות רשות הוא ראה שהתחילה הגאולה עכ"פ באופן חלקי ואי"צ לחוש עוד לשבועות⁴⁸.

⁴⁸ אגב - דעת היואל משה בהקדמה שה"שואה" באה כעונש ע"ז שעברו על השבועות, ולפי"ז ודאי אין שום פקידה שהרי הראו משמים שהוא דבר אסור וא"כ ההצלחה שהייתה בסוף היא ודאי דרך רשעים שצלחה וראה להלן, אולם ראה ממלכת כהנים וגוי קדוש (בעריכת שביב, ירושלים תשנ"ז) במאמרו של רבי זלמן קורן עמ' 213 הערה 55 שהשיג ע"ז שא"כ למה דווקא בבני א"י שהם אלו שעברו על השבועות לא פגעה השואה ודווקא בבני חו"ל היא פגעה, וכע"ז העיר בתולדות זאב אות כ"ה עמ' ע"ו וע"ש שכתב סיבה אחרת לקיומה של "שואה", וראה עוד טעמים בעולם הידידות עמ' עז - עז (הטעם האחרון שהביא שם מחותנו בעל תורת אברהם הוא "ארץ ישראל" ולכא"ו הפי' אי עליה לא"י כראוי), וע"ע תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה עמ' 178 - 179 והערה 36 (שם ציין לספרו של רח"ד הלוי דת ומדינה עמ' 9 ואילך, וספר השואה הקמת המדינה וחזון קבוץ גלויות),

(יח) יש שטענו שלא היו במלחמות שום דבר נס והכל דרך טבע [ראה למשל החומה כרך י"ח קונטרס ה' (שבט תשכ"ח) דרשת רי"י דומב עמ' ע"ג ועוד וכן הייתה דעתו של היואל משה כמצוין בהחומה שם וכידוע מספרו על הגאולה ועל התמורה], אולם בשו"ת רבבות אפרים ח"ב או"ח סי' קפ"ה אות ט"ז כתב בשם הגר"מ פיינשטיין שודאי היו ניסים ומי שלא מודה בזה הוא כופר (אולם ע"ש שאי"ז ראה שכתב אתחלתא דגאולה⁴⁷), וכ"כ בעולם הידידות עמ' קמ"ח, ובספר במחיצתם (לורנץ, ירושלים תשס"ו) ח"א עמ' 180 בשם הגר"ז מבריסק, וח"ב עמ' 573 מבעל הקהילות יעקב, ועמ' 381 בהעתק מכתבו של הגר"ש כהנמן זללה"ה לדוד בן גוריון שהיו ניסים, וכך הייתה גם דעתו של הגר"י קמנצקי כמובא בספר רבי יעקב (רזנבלום - קמנצקי, ירושלים תשנ"ו) פי"א עמוד 277 (וראה שם עוד), ועי' חוברת בזאת תדעון כי א-ל

⁴⁵ וכן זה שגדולי ישראל אמרו שכל סימני הגאולה כבר התקיימו ושסאת חבלי משיח נגדשה, וכ"ה גם בספר בני אשר (גולדמן, יפו תרפ"ד) פרק י"ב עמ' מ"ו שכתב ש"המעשים בכל העולם כלו וביחוד הנעשים בענין ב"י וא"י צועקין ואומרים קרובה ישועתנו לבא" ע"ש, אגב - שמעתי ממור"ר הגר"י אדלשטיין שליט"א שמסתבר שרוב חבלי משיח כבר עברו.

⁴⁶ יש להדגיש שאף להסוברים שאין שייכות להשתדלות טבעית וכו' עם הגאולה העתידה מ"מ אי"ז מוכרח שלא יודו שהקמת המדינה היא אות משמים שאיננו מוגבלים עוד ע"י השבועות שהרי משמים הייתה גאולה מסוימת ולמרות שעודנו בתוך הגלות לא עזבנו יוצרנו.

⁴⁷ בספר מסורת משה שער חמישי אות רי"ז עמוד תקפ"ג נמסר בשם הגר"מ פיינשטיין שזה שהאומות לא נותנות למדינת ישראל להחזיק בשטחים שנכבשו במלחמת ששת הימים, שזה כנגד המקובל בעולם, אות הוא ששנאת האומות לישראל קיימת ועודנו בגלות למרות כל הנצחונות.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

משמים שהגיע העת להגאל ולשוב לא"י, וראה שם גם עמ' 346 ועמ' 349⁵¹, בשיבת ציון (סלוצקי, ווארשא תרנ"ב) ח"ב עמ' 53 כ' הראשל"צ רח"ד חזן שרשות האומות הוא מאת ה' המעורר אותנו על הגאולה ועל הישועה וזה עד שתחפץ⁵², ובספר מוריה עמ' 197 הביא שאמר לו הגר"ח זוננפלד שהמנדט הוא אצבע אלוקים וכמעט הייתה תחנה מאת ה' ע"ש, והועתק בהאיש על החומה כך ג' עמ' 351 וע"ש גם בעמ' 352 העתקה מהתקופה הגדולה בשם הח"ח והאדמו"ר מגור, ובזכירה לחיים ח"ב (לר"ח פאלאג'י, אדמיר תר"נ) פרשת וישלח פרשה ע"ח כ' שכבר בשנת תקצ"ה שהתחיל להיות כבוד לישראל אז התחילו ניצוצי הגאולה אט אט, ובספר שלום ירושלים (רבי ישראל מקאצק - פילאב, פיטרקוב תרפ"ה) סי' ה' דף ט"ז ע"ב מבואר שאם יחיו בטוב אלף מישראל בא"י נראה בעליל שהוא פקודה מן השמים לטובה, ושם ע"ד כתב עוד שאם יהיה רשות לעלות לא"י נראה בעינינו שיש פקודה בזה ממרום, וראה שם גם דף כ"ד ע"ג, ובספר תולדות זאב עמ"ס שבת ח"ב בבירור הלכה במעלת ומצות ישובה של ארץ ישראל אות י"ח דף ע"א כ' עפ"ד ספר קול התור⁵³ שהנהגת הגר"א כמשיח ב"י לקבץ גלויות היא הוכחה לפקידה יעו"ש [ונכתב דבריו אלו גם בהמעין כך ח' גליון ב' טבת תשכ"ח עמ' 3 - 4], וכן היתה דעת אגודת ישראל שהצהרת בלפור היא רמז משמים לפקוד את ארצנו

⁵¹ ומיהו ע"י גם עמ' 347 שבשלב מסוים משך הנצי"ב ידו מחובבי ציון מחמת קלקולם.

⁵² ומיהו ע"ש שבכ"ז לא התיר אלא משום שאיננו הולכים בכח למרוד באומות, או לעלות בחומה ולהלחם, וכל כוונתו רק שאי"ז דחיקת קץ, וע"י הערה 49.

⁵³ שמעתי בשם הגר"מ שפירא שבספר קול התור יש בו סתירות מפורשות וזרים שלטו בו וא"א לדעת מה בו אמת [והוסיף שזאת למרות שודאי שר' הלל מחברו היה ודאי בר סמכא, וודאי ג"כ שהגר"א שלא את תלמידיו לקרב את הגאולה כידוע אבל כמובן פשוט שלא הייתה כוונתו להקים מדינה חילונית], עכ"ל. וכבר דנו רבים בסמכות ספר זה ראה למשל בעיות הזמן בהשקפת התורה (שטרנבוך, ירושלים תשכ"ט) עמ' 31 ואילך ועלה נעלה עמ' 33 בסוגרים, וכן ראיתי שמציינים לספר תשועת עולמים פ"ח שזן בזה, וראה גם בפולמוס שהתפרסם מחדש בעלוני קדושת ציון גליון 9 אייר תשע"ו ואילך, וכעת ראיתי שהגר"ש ולבה זללה"ה (אגרות וכתבים ח"א עמ' רכ"ז) מביא ששמע מהגר"י הוטנר שהוכיח מה"לשם" שספר זה אינו מבית מדרשו של הגר"א אולם הגר"י קלופט נקט שהוא ספר אוטנטי למרות שיש בו דברים מפליאים, וע"ע בתשובת הגר"ח ק"ק שליט"א (הנדפסת בסוף הקונטרס מכתב י"ג). ועכ"פ איך שיהיה יש לדעת שספר קול התור נוסד ע"פ דברי קבלה עמוקים ופעולות גבוהות למעלה מהשגתנו ולא כל הרוצה ליטול את השם יבוא ויטול....

(כ) כמובן נושא זה ארוך עד למאד ואין בכוחי להקיפו ולכן אציין רק כמה ציונים בנושא זה בקצרה: בשו"ת ישועות מלכו יו"ד סי' ס"ו כתב שעתה שראינו התשוקה הגדולה לארץ ישראל קרוב לודאי שנתנוצץ רוח הגאולה, וכע"ז כ' באהבת ציון וירושלים (יפה, ת"א תש"ז) עמ' 132 - 133 וכל שבאה העת של עד שתחפץ, וכ"כ באביר הרועים - תולדות בעל אגלי טל (מאמלאק, פייטערקוב תרצ"ה) אות ר"ב עמ' ק"ז בשם בעל שם משמאל (וכ' שמשום זה הותר לדחוק הקץ⁴⁹), ובספר דברי ידידיה (ליפקין, ווילנא תרנ"ה) על שיר השירים דף י' ע"ב ג"כ כ' שקבלת רשות מהאומה השולטת על ישראל הוא "עד שתחפץ" ע"ש, ובמי השלוח לרמ"י מאיזבא (ווין, תר"כ) פרשת מסעי עה"פ ויסעו מחרדה כתב שכשירצה הקב"ה לקבצנו יתן תקופות שלא יחרדו ומבואר שסילוק החרדה מעליה לא"י הוא אופן של גילוי גאולה (ומיהו אי"ז הכרח שכל פעם שלא יחרדו ע"כ שהוא עת רצון), ורבי דוד שפערבער מח"ס אפרקסטא דעניא במכתבו באגרות לראיה עמ' ק"ד ג"כ כתב "לעת כזאת אשר נדמה בעיני אשר אפס הקץ ובא הקץ" והוסיף שמשמע לו כך גם מדברי הנביאים [וראה גם מכתבו של רבי אברהם יעלין שם עמ' קע"ו "והש"י יחיש וימהר גמר גאולתנו" כו'], וכ"כ באגרות הראיה (קוק, ירושלים תשכ"ה) כך ג' אגרת תתע"א עמ' קנ"ה ואילך שאתחלתא דגאולה הולכת ומופיעה, וכתב כדבריו אלו גם בההד שנה י"א חוברת ב' חשון תרצ"ו עמ' כ', ושם (בההד) נדפס גם מכתב רבי מאיר שמחה מדינסק בעל או"ש⁵⁰ שג"כ רמז אחר הצהרת בלפור שאולי עי"ז תבוא הגאולה אף שאי"ז ע"פ נביא ע"ש, ובמאיר עיני חכמים עה"ת מהדו"ת לרמ"י מאוסטראווצא (ניו יארק, תש"ב) דף כ"ו ע"ד בשיחה בענין מצות ישיבת א"י כ' שהנוצרים יכבשו קודם הגאולה את א"י מיד הישמעאלים והם יחזירוה לישראל והוסיף "וכמו שראינו שנתקיים עתה בזמנינו", ובספר עץ חיים - תולדות ישיבת וולוז'ין (צינביץ, ת"א תשל"ב) כך א' עמ' 344 נדפס מכתב הנצי"ב שכתב שזה שנתעוררו ישראל ליישב את א"י הוא רמז משמים שעלינו לעסוק בזה ולבטוח בהקב"ה שיגמור אחרינו, והיינו שנרמז

שיבת ציון ח"ב עמ' 15, ועלה נעלה סי' מ"ג עמ' רנ"ג (וכן ראה מאמר "ויהי באחרית הימים" שפורסם בחוברת שרש מס' 2 ושוב בספר מספד למשיח).

⁴⁹ ולפי"ז אולי ה"ה לעבור על שאר השבועות שהרי כבר אי"צ להיות בגלות, ויש לחלק שלא הותר אלא מה שניתן להדיא משמים, וברשות האומות לא ניתנה משמים אפשרות למרוד באומות וכדו', וע"י הערה 63 והערה 52.

⁵⁰ ראה לעיל בפתיחה בהערה בסוגריים ציוני עוד מקומות שנדפס מכתב זה.

אתחלתא דגאולה⁵⁶ והביא כן מהתקופה הגדולה (פי"ט עמ' 424 ואילך) שמובא שם כרוז שחתומים עליו כמעט כל גדולי הדור⁵⁷ ומשול"ת ישכיל עבדי אך כ' שעוד הדרך רחוקה מלהגאל ממש וע"ש, ורבי מאיר מזוז שליט"א בשיעורו (נדפס בגיליון בית נאמן גיליון 11 פרשת אמור ו' אייר תשע"ו, עמ' 6) ג"כ דיבר בשבחו של מקום שנתן לנו מדינה וכו', וכרוח הדברים שנאמרו עד כה, והוסיף שאף שאמר החזו"א (מעשה איש ח"א עמוד רל"א) שהמדינה אינה אתחלתא דגאולה אלא סיפא דגלות מ"מ ההבדל ביניהם כחוט השערה, והוסיף לדבר ע"ז עוד (בשיעור שנדפס בגיליון 12 פרשת בהר י"ג אייר תשע"ו, עמ' 3) באורך ובתוספת מקורות מהגר"א ועוד (וראה גם גיליון 61 אחרי מות תשע"ז אות י"ג ואילך), וכן מובא במורשה חוברת ט' (חורף תשל"ה) עמ' 20 מרבי אברהם אלקנה כהנא שפירא שכיון שארץ ישראל בשלטון ישראל בהכרח אי"ז גלות⁵⁸ והביא שכ"ה דעת גאוני קדמאה ורוב רבני

הקדושה כש"כ הרי"מ לעווין בקול ישראל גליון י' פרשת וישלח ט"ז כסלו תרצ"ג - הועתק בתיקון עולם מכתב ס"ח עמ' פ"ה*, ובחפץ חיים על התורה (ע"י ר"ש גריינמן) פרשת בא הערה א' עמ' ק"א מובא מר' לייב בנו של הח"ח בשם הח"ח שראה בהצהרת בלפור כעין התערותא דלעילא בענין הגאולה [אולם ע"ש שפחד שהחפשיים יקלקלו כמו שהיה כבר כמה פעמים]⁵⁴, ובקובץ נזר התורה עמ' ק"ח העתיק מכתבו של הר"ש סופר (בנו של הכת"ס) אל הגרי"ח זוננפלד בעקבות הצהרת בלפור בזה"ל "אולי הגיע עת דודים באתערותא דמטה ... להרשות לנו לבנות מזבח להקריב עליו קרבנות כאשר היה בתחילת בית שני" [ואולם ע"ש שהשיבו הגרי"ח ששגה במציאות], ובעולם הידידות עמ' קמ"ה כ' הגר"ש ולבה בשם הגאב"ד דבריסק והגר"א לופיאן שהסכמת האו"מ להקים מדינה היתה חיוך מאת ההשגחה העליונה אך השולטים בה קלקלו אותה⁵⁵ (וכ"כ בשול"ת ברית אברהם ס' כ"א אות י' עמ' קע"ח, ועי' גם דעת תורה למרן ירוחם הלוי ליוואוויץ (ירושלים תשס"א) פרשת שלח ביאורים פי"ד פל"ג עמ' קכ"ה), ובאמרות טהורות להרי"מ חרל"פ (נלקט מחדש בירושלים, ניסן תשס"ב, מועתק מהצופה אייר תשכ"ז) עמ' רנ"ה כתב שהננו עומדים לגלויי דברים גדולים ואף שעוד הרבה ימים יעברו עד יתגשמו הדברים ונשבור את קליפת ישמעאל מ"מ אתחלתא היא והוסיף וכתב "ומי יתן ולכה"פ המתימרים באמונה טהורה יאמרו כי פקד ה' את עמו" [וראה שם עוד מאמר לעת דודים עמ' רכ"ו ואילך, ונדפס בספריו בכ"מ כמצוין להלן הערה 127], וכ"כ בספר יד אפרים (וינברג, ת"א תשל"ו) ס' ט' אות ג' שדורנו זכה כי פקד ה' את עמו לא פחות מימי כורש, וכן מבואר גם בטוב ראי כרך ו' - מסכת כתובות (ירושלים תשס"ד) ס' קע"ד (מרצ"ה) עמ' ש"ו ע"ש, והרי"א הרצוג בהסכמה ל"סדר התפילות ליום העצמאות" (נריה, ירושלים תשל"ח) ג"כ כתב שהכנת המקלט לישראל עם חיוזק האמונה וכו' זוהי באמת אתחלתא דגאולה [אבל ע"ש שהוסיף "אבל צריך בכ"ז להזהר ולא להפריז על המדה" ע"ש], ובשול"ת יביע אומר ח"ו (יוסף, ירושלים תשע"ה) או"ח ס' מ"א אות ה' עמ' קס"ט הביא שרבים ועצומים רואים בהקמת המדינה

⁵⁶ ראה ש"ס היבטים תרבותיים ורעיוניים בעריכת רביצקי עמ' 284 ואילך מאת בני לאו.

⁵⁷ ביניהם הרבנים יצחק אייזיק הלוי הרצוג, בן ציון מאיר חי עוזיאל, צבי פסח פראנק, יחזקאל סרנא (ר"מ חברו), ישעיהו זאב וינוגרד, זלמן סורוצקין, י. מ. טיקוצינסקי (ר"מ עץ חיים), יחיאל שלזינגר (ר"מ קול תורה), שלמה יוסף זווין, שלמה זלמן אוירבך, דניאל מובשוביץ, ראובן כץ, צ. י. אידלשטיין, זבולון גראז, אליהו דושניצר, עובדיה האדאיה, יעקב לנדוי, ואולם יש להעיר שלא מוכרח שכל החותמים (כמעט מאתיים) על הכרוז הנ"ל הסכימו שהקמת המדינה היא אתחלתא דגאולה ולא באו לחתום אלא על עיקר דברי הכרוז שבא לעורר על דבר הבחירה בבחירות וחיוזק הדת במדינה יעו"ש, שו"ר שכע"ז העיר בחקר ועיון להר"ק כהנא ספר שלישי ע"פ דברים ששמע מחלק מהחתומים על הכרוז הנ"ל.

⁵⁸ וע"ש שכתב יותר ששלטון יהודים בארץ הקודש יהיו מי שיהיו אי"ז גלות ולמרות שיש בנו חטאים הדומים לזמן בית ראשון ושני וע"ש (ראה דברים קרובים לזה בשם הגרי"ש כהנא בספר במחיצתם ח"ב עמ' 380), והיינו שאין להמציא סוג גלות חדשה - בידי הסטרא"א שהרי גם בזמן הבית היו תקופות שהסטרא"א שלטה ובכ"ז לא נחשבו לגלות, ומוכח שהכל תלוי במציאות אם אנו עם ממלכת ישראל בארץ ישראל או שאנו בגולה ולא בהאם שורה שכינה או לא ולכן אפי' דקות ספורות קודם חורבן הבית שכבר הבית היה במצב של קמחא טחינא עדין לא היינו במצב של גלות, והיא טענה אלימתא לכא' על הסוברים שעודנו בגלות, וליישב דעתם של הסוברים שאין היום שום תחילת גאולה שמעתי מאאמו"ר שליט"א שיש לחלק שודאי כאשר מסתלקת השכינה כבר יש סיבה לגלות וכבר נגזר על עם ישראל שיהיו בגלות אלא שהקב"ה מאריך אפו ועד שהגזירה מתבצעת בפועל בעוה"ז לוקח זמן ולכן יתכן שיהיה זמן שאין גילוי שכינה ועדין לא חלה עלינו גזירת הגלות בפועל, אבל בגאולה הוא להיפך שנגזר עלינו להגאל וכשנגיע לשלימות נגאל בדרך של גילוי קדושה כראוי ולא באופן

⁵⁴ וכן מובא באורך בתולדות וקורות חייו של בעל החפץ חיים ("קיצור תולדות החפץ חיים") שנכתבו ע"י בנו ר' אריה לייב (תשי"ב) עמ' ס"ט.

⁵⁵ ואף שלבסוף נתקלקלה המדינה מ"מ השליטה בארץ ישראל נוצרה בתורת היתר ע"י גאולה ממרום, ורק אחר שנתקלקלה הזכות נוצרה גלות חדשה מסוג שונה (-רוחנית) בתוך א"י, אבל הגלות של אי שליטה בא"י התבטלה באופן של גאולה ממרום.

דף נ"ו ע"ב ואילך שניצוצי גאולה מאירים (ע"ש באורך) ושהתקיים שלב ראשון של קיבוץ גלויות, וראה גם בספר במחיצתם ח"ב עמ' 381 בהעתק מכתבו של הגרי"ש כהנמן זצק"ל לדוד ב"ג שג"כ כתב כע"ז שיש קיבוץ ג"ג⁵⁹ וכן ראה מש"כ בשערי ציון לרב"צ במברגר עמ' ס"ז שאולי אנחנו חיים בתחילת הקיבוץ גלויות, וכע"ז שהיה קיבוץ ג"ג כתב גם בשו"ת ברית אברהם סי' כ"א אות י"א עמ' קע"ח, וע"ע בהתקופה הגדולה (כשר, ירושלים תשס"א) פרק ט', אילת השחר (פילבר, ירושלים תשל"ה) עמ' 114 ואילך, ציון בית חיינו (ירושלים תש"מ) פ"ד, יחסה של היהדות החרדית אל הציונות מהצהרת בלפור עד קום המדינה - חיבור לשם קבלת תואר ד"ר לפילוסופיה (לוי, ת"א תשנ"ט) ח"א פ"ג ופ"ד וח"ג פ"ט, תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה (ירושלים תשמ"ח) במאמרו של יוסף טובי מה שציין בעמ' 174 הערה 15 ועמ' 175 הערה 23, ובעמודים 186 - 187, 189, 191, בר אילן - ספר השנה של אוניברסיטת בר אילן (רמת גן תשס"א) עמ' 81 ואילך מאמר התגובות התיאולוגיות על הצהרת בלפור מאת יצחק קראוס ושם במובא בהערות 5, 6 ו-26, דרישת ציון (צוראל, ב"ב תשס"ו) עמ' 189, אור גאולת ישראל (טשארני, נויארק תשכ"ד) עמ' 9 - 17 [וע"ש עמ' 12 בשם הרי"א הרצוג], וראה גם הערה 87 מה שהבאתי בשם מו"ר הגרי"ג אדלשטיין שליט"א ובמכתבו של רבי אליהו ראם שנדפס בספר זכרון אדרת אליהו בחלק מראש צורים עמ' צ"ד ובמה שליקט בברורים בענין שלא יעלו בחומה אות ב' (בנועם כרך כ' הוא בעמ' רי"ב) וכן בספרו עם וארצו (אבינר, ירושלים תשנ"ט) עמ' 193, וכן מה שליקטו ר"ש הכהן וינגרטן בספר הציונות הדתית כרך א' (ירושלים תשל"ז) עמ' 111 והר"י זיסברג בספרו נחלת יעקב הנ"ל, ויש לציין עוד שבמדרש שיר השירים ע"פ כת"י ישן מתוך הגניזה שבקהיר (שע"י גרינהוט, ונדמ"ח ע"י ורטהימר ירושלים תשמ"א) פרשה ב' אות ז' עמ' נ"ה כתוב "עד שתחפץ - המלכות למסור החרב בידכם" ומזה הוכיחו ג"כ שמסירת כלי המלחמה לישראל היא גילוי של "עד שתחפץ"⁶⁰, וכן יש לציין גם לדברי המכתב מאלהיו שכתב בח"ג עמ' 352 שקשה (!) כעת (!) להגדיר את המצב כאתחלתא דגאולה אבל ודאי ששיבת עמנו במדינתו בארץ הקדושה הוא

ישראל בזמן קום המדינה⁵⁹, וכ"ה לשונם של רבי מנחם מנדל זילבר ורבי משה יהושע ברקוביץ במכתבם שנדפס בחוברת "בשבח ישוב הארץ" (ע"י וינגרטן, הוצאת מוה"ק ירושלים תשמ"ז) עמ' 18 וע"ש גם עמ' 26, וכן כתוב בספר דרכי משה (לר"מ הכהן, ג'רבה תרצ"ה) פרשת נצבים

שסותר למהותה של הגאולה עכ"ד [ולכאורה זה מוסכם גם לדעת הר"א שפירא שהמדינה כמות שהיא אינה הגאולה עצמה ורק ס"ל שיכולה להחשב לתחילה מסוימת של גאולה כיון שמצאנו שיש מצב שאינו גלות למרות שאין גילוי שכינה, אבל גאולה ממש ודאי אין כאן, שהרי אפילו שבבית שני גם כשעברו עבירות חמורות מאד עדין היינו במצב של גאולים לגמרי בכל זאת לא נראה להר"א שפירא לחדש שגם היום יהיה ממש כמו בזמן הבית ונחשב גאולים כשאין עדין השראת השכינה, והביאור בזה הוא בהכרח שגם הר"א שפירא הבין כמו שנתבאר שעיקר הגאולה לא יכול להיות בלי גילוי שכינה ואין זה דומה לתקופת בית שני ולא חידש הר"א שפירא בדבריו אלא ששייך תחילת גאולה בצורה כזאת וגם בזה ההסבר הוא שלבסוף תהפך המדינה כולה לקודש וכשנ"ת בהערה 87], ויש להוסיף עוד ולחלק מזמן הבית שבזמן הבית היה כח הקדושה תקיף כנגד ע"י הנביאים והתנאים ובית המקדש וכדו', משא"כ בזמנינו שההסתר פנים גדול [ושמא כשההסתר פנים גדול יתכן אופנים שההסתר"א תשלוט למרות שאנו בא"י בלי שע"ז מיד נצא לגלות כמו שבעצם מדת הדין מחייבת שאם אין קדושה בע"כ הארץ מקיאה אותנו ונוצרת גלות], ובפרט שיתכן לומר לגבי בית המקדש שהוא מעכב במציאות הגאולה בנוי ויל"ע בזה, ואולי י"ל עוד שהגאולה העתידה שונה במהותה מהגאולות הקודמות שהרי בגאולה העתידה יבוא העולם לתיקונו השלם ומכאן זה שעם ישראל יתקן וישוב לדרגתו ישוב העולם לשורש בריאתו וישוב עם ישראל לקומתם השלימה ויתכוננו במקום הראוי להם ויהיו בתור "עם ישראל" כפי הצורה האמיתית של עם ישראל במקום האמיתי של עם ישראל, ולכן כל שאין התקבצות של עם ישראל בתור התקבצות של עם ה' בארץ הראויה לגילוי כבודו ית' על עמו אין כאן דבר מהשייך לגאולה העתידה גם אם בגאולות הקודמות יכלנו להיות גאולים גם בלי שתהיה השראת השכינה במלוא הגילוי וע"י [ואולם לגבי השבועות אף אם אי"ז גילויי אור הגאולה השלימה בכ"ז יתכן שמשמים מרמזים לנו שמותר לנו לשוב לארצינו ולחיות בה בטוב].

עוד דבר יש להעיר כאן שלשיטות שהקמת המדינה הייתה באיסור לכאורה אין ללמוד מהיותה מוקמת על חפץ משמים לגואלינו [אא"כ נאמר שצבת בצבת עשויה והיא גופא שהמדינה קיימת זה ראייה שלא היה איסור בהקמתה וכן היה חפץ ממרום ורק משום מה מסובב כל הסיבות סיבב שיהיה בצורה שתראה לנו שנעשה איסור].

⁵⁹ לשון זו נשמעת שכיום דעת רוב הרבנים אינה כן, ולכא"ו ההכרעה בדרך כלל כלשון אחרון שנאמרה יותר במתן ישוב הדעת וראית המציאות אל נכון, וע"י.

⁵⁹ ע"י גם אחד בדורו ח"א כרך ב' פרק כ"ט עמ' 348, ומאידך ראה גם חקר ועיון ספר שלישי עמ' קפ"א מה שהביא בשם הגרי"ש כהנמן.

⁶⁰ כך נראה בהבנת המדרש שמסירת החרב היא סימן לפקידה, ולא שמשום שנמסרה החרב לידינו מותר מצד רשות האומות, שהרי המדרש למד דבר זה מהפסוק עד שתחפץ שהוא ענין של גילוי החפץ לגואלינו, וכן מבואר גם ממה שהובא שם במדרש הפסוק ונתתי נקמתי באדום וגו' שהוא ג"כ סמך לגאולת ישראל ונקמה מאויביהם ומבואר שהענין המדובר כאן במדרש הוא על היתר מצד שהגיע עת החפץ ונגמרה הגלות וע"ש.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

כרך א' אגרת ר"ג) עמ' ד' כתב שאף שהאומר שמדינת ישראל היא אתחלתא דגאולה אינו רשע מ"מ טעות בידו כי האמת שהיא גלות מרה יותר ממה שהיה בחו"ל ששם לא היו הגוים מתערבים בעניני הדת יעו"ש, וכן כתוב במכתבים ומאמרים מהגרא"מ שך ח"א מכתב ג' עמ' י' "ועם ישראל עדין בגולה עד ביאת הגואל אף בזמן שהוא נמצא בארץ ישראל ואין זו גאולה ולא אתחלתא דגאולה", וכ"כ באוצר מכתבים מאדמו"ר בעל פני מנחם ח"ב (ירושלים תשע"ג) מכתב תל"ה עמ' רע"א (וע"ש גם מה שהביא מהגרא"ב וסרמן), וכן הייתה דעת הגר"י גלינסקי כנדפס בספר והגדת פרשת ויחי עמוד 629 (וראה גם פרשת שמות עמוד 99 - 100), ובעלי שור ח"א עמ' רפ"ו - רפ"ז ג"כ מבואר שאין לקבוע את יחס המדינה לגאולה אלא ע"פ נביא ע"ש וא"כ א"א ללמוד כלום מהנראה לעינינו, למרות שכנ"ל (הערה י"ח) היו בודאי ניסים גדולים בהקמתה (ואולם עי' באגרות וכתבים ח"א (ירושלים תשס"א) מכתב קע"ו עמ' קע"ט במה שכתב שם הגר"ש ולבה זללה"ה, וע"ש גם בח"ב מכתב תקס"א עמ' שכ"ג וכן שם בעמ' ש"ל אות ג' ואות ד', וראה גם חקר ועיון להר"ק כהנא (ת"א תשל"ב) ספר שלישי מאמר אירועי זמנים באור המסורה עמ' קע"ו ואילך), וראה גם קובץ נזר התורה כרך י"ג עמ' ק"כ⁶⁴, וצבי לצדיק (מרגליות, ירושלים תשכ"ד) הקדמת תיקוני הזהר דף ה' ע"א באור זרוע לצדיק אות א' דף יט.; קונטרס עולת החודש שנה ד' קונטרס י"א (מ) אב תש"מ עמ' תק"ס מרבי מנשה פילאפף⁶⁵, מכתבי התעוררות מבעל חו"ב ח"ב ענינים שונים מכתב י"ח, ותיקון עולם מכתב ס"ח חתום בשם הב"ד החרדים בעיה"ק (ירושלים) תובב"א, רבעון צפונות (ב"ב ניסן תשנ"א) שנה ג' גליון ג' (י"א) עמ' ק"ג במכתב בעל הלשם ע"ש היטב, וע"ע ויואל משה סי' כ"ה עמ' מ' שאין לנו לעשות כלום עד שתתגלה הוראה משמים ע"פ דרך התורה והמסורה דייקא⁶⁶, וע"ע רבבות אפרים ח"ב או"ח סי' קפ"ה אות ט"ז עמ' של"ט שכתב לגבי נושא זה האם יש כיום אתחלתא דגאולה שהבוחר

⁶⁴ ע"ש גם עמ' קי"ז מש"כ בביאור דברי המכתב מאליהו הנ"ל.

⁶⁵ ע"ש שכתב להתווכח עם האב"נ המובא בהערה י"ט ועוד כתב שגם לאבני נזר אי"ז אלא פקידה בעלמא ולא גאולה וגם רק כשנעוררו לזה האומות מעצמם וכולי האי ואולי לא כתב האב"נ כל זה אלא בלשון אפשר ע"ש, ויש להעיר בדבריו לגבי מה שטען שם כנגד האב"נ שאין ללמוד מגלות בבל משום ששם היה זמן ידוע לפקידה ורק היו שטעו בחשבון והתעוררות כורש לשלחם הורתה רק מהו החשבון ע"ש, ויש לפלפל בזה שכיון שלא ידעו מתי הזמן סוכ"ס סמכו על התעוררותו של כורש וגם בגלותנו כעת ידוע בודאי שנגאל ורק איננו יודעים מתי בדיוק ויש לסמוך על התעוררות האומות.

⁶⁶ שו"ר ספר ילקוט השבעתי אתכם (נייגר, ירושלים, תשע"ו) כמה כרכים שכל כולם בנויים ללקט אמרים מהסוברים כשיטה זו.

חסדים גדולים [ע"ש שקירב הדבר לקולו של אליהו המעורר לתשובה קודם הגאולה]⁶¹ וחזר המכתב מאליהו על דעתו גם בכרך ה' עמ' 306 והביא כן מזה"ק שצורת הגאולה היא ע"י "לאהדרא לישראל לארעא קדישה" וכו' ע"ש⁶².

עוד יש להוסיף שחלק ניכר מרבתינו המוזכרים כאן כתבו דבריהם לפני קום המדינה או בשלבים הראשונים לתקומתה ויתכן שלכן נשארו בדעתם שסברו שמוכרח שתוצר לבסוף גאולה אמיתית מתוך הפעולות של שיבת ציון וכו', אבל אילו ראו את המשך ההתפתחויות יכול להיות שהיו מודים שלבסוף הוכח שאף מתהליך של שיבת ציון והתקבצות הגלויות יכול להיווצר שלטון של רשע וחילול הי"ש⁶³.

(כא) באור לישרים שיצא לאור נגד השטה הציונית (ווארשא תר"ס) נדפסה דרשת רבי נפתלי אדלר - הרב הכולל דמדינת ענגלאנד בשנת תרנ"ט (!) ושם בעמ' 67 כתוב "היש גם רמז קל ואיזה רושם מאותות המשיח בעת הזאת?", היינו שאין שום תחילת גאולה, וכ"כ בהחומה כרך י"ח קונטרס ה' - שבט תשכ"ח עמ' ע"א מדרשתו של רבי ירחמיאל ישראל דומב, ובמעשה איש ח"א עמוד רל"א הובאו דברי החזו"א שהקמת המדינה אינה אתחלתא דגאולה אלא סיפא דגלות (ועי' הערה כ' בשם רבי מאיר מזוז), ובקריינא דאגרתא מבעל הקהילות יעקב כרך ג' אגרת תשמ"ז (במהדורות הישנות -

⁶¹ עי' הערה 87 מה שדברתי עם מו"ר הגר"ג אדלשטיין שליט"א ובהמשך השיחה עמו אחר הדברים המובאים שם הראתיו מש"כ המכתב מאליהו (והזכרתי גם בע"פ דבריו בכרך ה' שהביא בשם הזוהר שהגאולה תתחיל ע"י שיבה לארה"ק וכו') ואמר מו"ר שליט"א שכוונתו של המכתב מאליהו שיש זכויות שלומדים תורה בא"י והם מכח הגאולה ויביאו את הגאולה, ושוב שאלתי (פעם אחרת) על דברי המכתב מאליהו איך כתב שמה שהיה בא"י בזמן קום המדינה שע"ז נעקרה הדת מעמנו זה חסדים גדולים ואמר מו"ר שאחר השואה הייתה שממה רוחנית ואחר כך היה חסדים שעולם התורה שב לשגשג בארץ ישראל.

⁶² רבי משה שטרנבוך שליט"א הביא בשיעור (פרשת אמור תשע"ו בסופו, נדפס בעלון המופץ משיעור זה) שמקובלנו מהגרא"א שבימי ספירת העומר נראה ניצוצי גאולה, ורבים הבינו שהכוונה לקום המדינה שהיה בימי ספירת העומר והיינו משום שירדנו לגלות בירידה נוראה שבהכרח תקרב בוא גוא"צ שיבוא להצילנו ע"ש.

⁶³ למותר לציין גם שלא כל האומרים שיש איזה גאולה ס"ל שהיא הוכחה שבטלו השבועות, ואף שמן הסברא נראה כך שאם משמים גואלים את ישראל בהכרח אין צריכים להשאיר בגלות בדווקא, ומ"מ יל"פ שאולי רק מה שקבלנו להדיא משמים אפשר לנו להשאיר בידינו ולא נתבטלו השבועות לגמרי מכל וכל, ועי'.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

אות ב' עמ' פ"ו, ירחון הדביר (קובץ ז - ט ניסן סיון תר"פ עמ' כ"ט) מראי"ה קוק, הציוניות מנקודת השקפת הדת מתחילתו, מלבי"ם מיכה פ"ד פ"ח, דרישת ציון (קאלישער, ירושלים תרע"ט) מאמר ראשון ובראשון לציון אות ט"ז דף י"ט ע"ב ובדף כ"ד ע"ב ראשון לציון אות ב', גאולת ישראל (יעלון, פיעטרקוב תרפ"ח) דף ג' ע"א ושם ביוסף אברהם הערה א', שיבת ציון כמה מכתבים בכ"מ [כגון ח"ב מכתבי ר"מ עליאסבערג מבוסק עמ' 9 - 11, המלבי"ם עמ' 3, רבי ראובן הלוי מדענאבארג עמ' 3 (וע"ש בעמ' 3 גם מכתב הר"י מקוטנא), הנצי"ב עמ' 5 - 6, רבי מרדכי גימפל יפה מראזינאיי עמ' 14 - 16 (ע"ש בשם ר"ח מואלאז'ין, רעק"א, החת"ס, רצ"ה קלישר, ור"א גוטמכר), רבי זבולון ליב באריט מפלונגיאן עמ' 49, רח"ד חזן עמ' 52 - 54] וכן באחרית דבר שבסופו עמ' 77 ואילך, אהבת ציון וירושלים (יפה, נדמ"ח ת"א תש"ז) מאמר ב' פרק ט' עמ' 121 [ופרסם דעתו גם בשיבת ציון ח"א עמ' 71 אות ד' ועמ' 73 אות ו'], מן המקור (ע"י קלוגר, ירושלים תשמ"ז) ח"ה עמ' 15 מכתב החתום ע"י כמה רבנים בירושלים, סוד השבועה עמ' 17, התקופה הגדולה פ"ז ופ"ט וראה שם עמ' 223 מכתב בשם ר"י מטשורטקוב בשם אביו שלו התיישבו כחצי מליון בא"י הייתה הגאולה מתקרבת וע"ש עוד מש"כ שם ובספר ארבעת הרועים שבסופו פ"ו עמ' 714 ואילך, עיתון המגיד שנה ו' כ"ט תמוז תרנ"ז (29.7.1897) נו' 29 - 30 עמ' 243 - 244 מכתב רבי פנחס הלוי איש הורוויץ (בעל ההפלאה?) וע"ש שהביא מקורות מאהבת יהונתן ועוד כ"מ, עיתון המגיד שנה י"ב נו' 2 ט' טבת תרס"ג (8.1.1903) עמ' 16 ע"ש ויכוח בדעת הכוזרי, וכ"כ רבי יוסף סעראצק נכד הפני יהושע בהסכמתו לספר גאולת הארץ (אשכנזי, ווארשא תרס"ד) דף ה' ע"ב ואילך וע"ש גם בהערה י"ג [ושם דף ו' ע"ב מובא שאמר השר ר' משה מונטיפיורי לאדמורי"ם רבי יצחק מווארקא ותלמידו רבי שרגא פייבל ממאקווע שאם היה לישראל ממלכה קטנה עכ"פ היה טוב ולכל ישראל היה אור במושבותם, וסיים ע"ז הר"י מסעראצק "כן יתן השי"ת לזכות ולעלות לציון בהכנסת ישראל בב"מ"], וכ"כ רבי יחיאל משה סעגאלאוויטץ מלאווא פלך פלאצק במכתבו שנדפס בעיתון המליץ שנה מ' א' סיון תר"ס (29.5.1900) נו' 110 עמ' 3 ונדפס גם בעיתון הצפירה ד' אייר תר"ס (23.10.1900), וכן נכתב בעיתון המליץ שנה ו' ה' תמוז תרכ"ב (3.7.1862) נו' 26 עמ' 203 בשם רבי יעקב ליב משאדעק (שאדיק) שבארץ ישראל מוסכם אצל כולם כי בטרם יבא המשיח גאולה תהיה לנו ע"י רשיון מלכי האומות יר"ה ויבנה בית מקדשינו כאשר היה בימי בית שני ונקריב קרבנות ואח"כ יתגלה משיח צדקינו, וכן

יבחר, וכן במה שהאריך בשו"ת לב אברהם ח"א סי' קכ"ט שאין לנו איך להכריע בדבר כזה שצריך הכרעת נבואה, ובספר רבינו האור לציון כרך ג' (ירושלים תשע"ו) עמ' 59, וכן ע"י במובא בהערה 87 בשם הגר"מ שפירא זצ"ל.

(כב) כעין⁶⁷ זה מבואר בשבילי אמונה לרבי מאיר אלדבי (נדמ"ח בווארשא) נתיב העשירי ריש פרק א' דף צ"ג ע"ד, ובמשמיע ישועה לאברבנאל (אופיבאך, תקנ"ז) דף כ"ה ע"ד, ובאור החיים פרשת בלק פכ"ד פי"ז, וברד"ק תהילים (קמו, ג ד"ה שאין לו תשועה, וז"ל "וכן לעתיד יסובב גאולת ישראל ע"י מלכי הגוים שיעור את רוחם לשלחם"), ורמב"ן על שה"ש פ"ח פי"ב (במהדורת פיעטרקוב תרע"א דף ל"ה ע"א, ובמהדורה שנדפסה בהרובשוב תק"פ דף נ"ה ע"ד).

וכדעה זו מבואר במאיר עיני חכמים, ובספר קול התור⁶⁸, ברית עולם האחרון (ירושלים, תרנ"ח) בחלק עין המלכות דף מ"ו ע"א, שלום ירושלים ס"ג דף ע"ח ע"ד, מעייני הישועה עמ' 4, תולדות זאב הנ"ל אותיות כא - כב (עמ' ע"ג)⁶⁹, אם הבנים שמחה (בודאפעסט תש"ג) פ"ב

⁶⁷ בספרים המצוינים כאן לא מבואר ממש שתהיה הגאולה בדרך טבע ע"י האומות אלא שיש שהוציאו כן מדבריהם, דבשבילי אמונה לא מפורש להדיא שהישוב יקרב את הגאולה אלא תפילותיהם של המתיישבים ע"ש ויל"פ, ובמשמיע ישועה אור החיים ורמב"ן בפשטות הכוונה **שאחר ביאת משיח** תהיה הגאולה על מי מנוחות ברשיון האומות, ואולי אפשר לדחוק כן גם בדעת הרד"ק, וראה ויאל משה סי' ס"ח קול מבשר אות ה' המובא להלן תחומין כרך י' עמ' 44 מהגרע"י ודעת חוברת 47 עמ' 130 ואילך.

⁶⁸ ראה הערה 53 ובמש"כ שם שדברי ספר קול התור עמוקים ומטרתו לפעול ע"י פעולות גבוהות ע"ש, וראה עטורי כהנים גליון 107 עמ' 29 תקציר מתוך קול התור, ובאדרת אמונה (קלכהיים, ירושלים) עמ' 248 - 254 על אתחלתא דגאולה במשנת הגר"א (נדפס גם בהציונות הדתית כרך א' עמ' 100), וכן משיחיות ויישוב ארץ ישראל - במחצית הראשונה של המאה ה"ט (מורגנשטרן, ירושלים תשמ"ה) עמ' 107 ואילך על אתערותא דלתתא לקירוב הגאולה במשנת הגר"א ותלמידיו [וראה שם עמ' 130 שאולי דעת הספרדים שאין לעסוק באתערותא דלתתא], וכן עמ' 182 - 183 מה שהעתיק מספר בהר יראה, וראה בזה עוד משיחיות ואסכטולוגיה (ע"י ברס, ירושלים תשמ"ד) במדור העת החדשה עמ' 343 ואילך (ממח"ס משיחיות ויישוב א"י הנ"ל), חזון ציון - שקלוב וירושלים (ריבלין, ת"א תש"ז) עמ' 133 ואילך, המעין כרך ל"ח קובץ ד' תמוז תשנ"ח עמ' 26, חסידות פולין מגמות רעיוניות בין שתי המלחמות ובגזירות ת"ש - תש"ה ("השוואה") (מנדל פייקאז, מוסד ביאליק ירושלים תש"ו) עמ' 207 ואילך, וקובץ זכרון "שם עולם" (חברון תשל"ז) עמ' 350 ואילך.

⁶⁹ ראה גם המעין כרך ח' גליון ב' טבת תשכ"ח עמ' 3 - 4 שגם שם פרסם דעתו.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

תקי"ב) עמ' 2 (במהדו' צילום) ד"ה ומעתה ע"ש⁷³ וכ"ה בסידור יעב"ץ מהדו' ורשא על הושענות בהושענא קל למושעות דף פ' ע"ב⁷⁴, וכ"כ רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק בעל או"ש במכתבו שנתפרסם בעיתון קול ישראל שע"י אגודת ישראל שנה ו' נו' 9 (231) כ' כסלו תרפ"ז (26.11.1926) עמ' 3 (ונדפס שוב בקובץ אורייתא קובץ י"ט נתניה תשס"ג עמ' שס"ד) וז"ל "לא באתם ליישר דרך להגואל צדק כי אם יתמהמה חכה לו ולא יבקש עזר מן אדם" וכו'⁷⁵, וכ"ה ביואל משה סוף סי' י"ח וסי' י"ט (עמ' ל"ז) וע"ש עוד סי' כ"א וסי' כ"ב וסי' כ"ג (עמ' ל"ח) ובעוד מקומות כגון סי' מ"ג (עמ' נ"ז) וסי' מ"ח (עמ' ס"א), וע"ש עוד בסימנים ס"ו (עמ' פ"ב) ס"ח (עמ' פ"ד) ע' (עמ' פ"ה) ע"ה⁷⁶ (עמ' צ"א) מה שפלפל בזה עוד, וכ"כ באפיקי יהודה (עד"ל, איידטקוהנען תרל"ב) דרוש כ"ב - נחל הבשור אות י' דף קי"א ע"ג, וכן כתוב בעיתון הלבנון שנה י"ד נו' 9 כ"ח תשרי תרל"ח (5.10.1877) עמ' 69 במכתב רב אחד (החתום מו"ח), ובקומי רני (מרגליות, ירושלים תשי"ט) סי' כ"ב, ובמכתבים ומאמרים מהגרא"מ שך ח"א מכתב ט"ז עמ' מ"ד, ובהחומה כרך י"ח קונטרס ה' - שבט תשכ"ח מאת רי"י דומב עמ' ע"ב⁷⁷, ובאוצר החיים לרי"י מקאמארנא ח"א (ירושלים תרי"ח) בקיצור התרי"ג מצות עמ' ס', ובדעת הרבנים מכתב י"ב עמ' 35 מאב"ד זאכלין, וראה שם בהקדמה דף ג' ע"ב ודף ז' ע"א שליטת מקורות לזה שהגאולה בידי שמים בלבד וכו', וכן בתיקון עולם מכתב ס"ח מהיראים בירושלים, ומכתב פ' מר' ישכר שלמה טייכטהאל מח"ס אם הבנים שמחה [אולם בספר הנ"ל חזר בו וכמובא בהערה קודמת⁷⁸], ומכתב פ"ה מהמנחת אלעזר עמ' קמ"ה בהערה, וראה עוד בספרו (של המנח"א) חיים ושלו

כתוב בירחון הפלס (ראבינאוויץ, ברלין) שנה ד' חוברת שביעית - ניסן תרס"ד עמ' 435 בשם רבי זאב וואלף רקווסקי ר"מ בשקלוב ואח"כ בוויטעפסק ששמע ממנהר"ל דיסקין שאם לא זכו תהיה אתחלתא דגאולה ברשיון הממשלות [ולכן לא חש רז"ו רקווסקי לדחיקת קץ עד ששמע על התנגדות הרבנים ועל זלזול הציונות בדת], וכ"כ גם הר"י אלקלעי בקונטרס קול מבשר (תר"ב) אות ה' עמ' ג' (אולם ע"ש שאת הקיבוץ גלויות בפועל יעשה משיח ב"י) ובאות ו' עמ' ג - ד, והוסיף עוד באות ח' עמ' ה' שבריטניה היא המופקדת לגאול את ישראל, וכע"ז כתב גם באות כ"ט עמ' ט"ז, וע"ש גם אות י"ז עמ' ט', וראה גם בספרו פתח כחודה של מחט אות ל"ז⁷⁰ (כתבי הרב יהודה אלקלעי כרך ב' עמ' 352), וע"ע באור שירת אקדמות (מאלאשקעוויץ - מיאדלער, ווארשא תרס"ד) דף מ"ג ע"ב⁷¹ ובמכתבו של רבי הילל ל"ש (- ליכטנשטיין) מקאלאמי שנדפס בקונטרס "בשבח ישוב הארץ" עמ' 17 (ונדפס גם בספר של ר"ה הנקרא בית הילל כמצוין שם עמוד 16) ובעוד מכתבים שנדפסו שם (ובפרט ע"ש בעמ' 51) ובספר דובב שפתי ישנים ח"א עמ' קס"ג וראה גם תמורות בהיסטוריה היהודית החדשה (ירושלים תשמ"ח) עמ' 169 ואילך.

(כג) כ"כ בצרור החיים לר"א מעמדן (באוהעלי, תרכ"ט) דף נ"ט ע"א ע"ש שכתב בזה"ל "לה' המלחמה ואתה תנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין" וע"ש עוד דף ס' באורך [ועיקר דבריו הם שאין לנו להלחם אבל בפשטות ה"ה כל השתדלות], וכן מבואר בגנזי שעכטער ספר ג' עמ' 65 כת"י שיר השירים דר' שמואל השלישי שורה 115 עמ' 65 - 66 עה"פ השבעתי אתכם וגו' ע"ש שכ' בזה"ל "השבעתי המוני ממרוד בפרא ואדום דומו עד עת אתנם כסדום הזאת גזרתי ללחמם בלא זיין וקרדום", ובשמח משה ח"א (טיטלבוים, ניו יורק תש"ז) בסוף הספר באגרת שכתב לחתנו בזה"ל "ולי נראה ברור מפני הרפתקאות דעדי אל עה"ק ... ושנה זו מהרעשת הארץ ... זה יראה שרצון הי"ת שכעת לא נילך מעצמינו ומרצונינו לא"י רק שנמתין שמישיח צדקינו יוליכנו לארצינו"⁷², וכן כתוב בתורת הקנאות ליעב"ץ (אמשטרדם

⁷³ עיקר דבריו כנגד כת ש"ץ אבל פשטות דבריו מורים שכל שתדלנות בענין מיותרת וה' לבדו יושיענו.

⁷⁴ אגב - הפ' המודפס שם אינו מהיעב"ץ עצמו אלא מועתק מרש"י, ואכ"מ.

⁷⁵ ראה עוד דובב שפתי ישנים ח"ב עמ' קצב, קצו.

⁷⁶ ע"ש מה שהביא מהזהר ויל"פ בדבריו שם שאין איסור לקום מעצמינו אלא שהיא לא תצלה אם לא ברצון הי"ת וכיום הא קמן שהקב"ה נתן לנו להצליח, וקצרתי.

⁷⁷ אגב ע"ש שמדינת ישראל אינה סימן גאולה שהרי כיום לכל האומות יש מדינות גדולות, ויל"פ לפי"ז שאם באמת אין כאן שום גאולה א"כ גם אין פגם בזה שהיא הוקמה ואי"ז סותר לחובתנו להשאר בגלות.

⁷⁸ וע"ש (באם הבנים שמחה) גם פ"ב אות ה' עמ' צ"ד מש"כ בקשר לדעת רבו - בעל המנח"א, ושם בעמ' צ"ה כ' שאילו היה המנח"א חי בזמן השואה היה חוזר בו.

⁷⁰ וע"ש גם בשם דברי נחמיה שפי' השבועה אם תעירו וגו' שהיינו אם תתעסקו בענין הגאולה לא תנוחו ולא תרגעו עד שתחפץ - עד שתגמרו את הדבר, ויתכן שכוונתו שאם מתחילים להתעורר אות היא שנפקדו ובטלו השבועות, וע"י.

⁷¹ שם מבואר שדווקא ע"י מלחמה (אפי' של עכו"ם זה בזה) לא יגאלו ישראל אבל בשאר אופני הטבע אולי כן, ויל"ע שם עוד.

⁷² יל"ע לפי"ז כיום שנתחזק הישוב - אף שאיננו קרוב להיות מושלם - אם בטלה טענה זו.

שתסובב הגאולה ע"י רשעים [אם נניח שבאמת ע"י הרשעים קמה המדינה ולא שריחמו עלינו האומות מעצמם אחרי מה שקרה בשואה, ראה במחיצתם ח"ב עמ' 261 שסיפר לו נשיא ארה"ב טרומן שה' תקע בלבו לחפץ להיות ככורש שהשיב את ישראל לארצם] שבספר קומי רני סי' כ"ב עמ' מ' כתב שזה לא שייך, וכן בספר קול התור בכ"מ בפ"ה מובא שחש הגר"א שיתגברו הרשעים על העליה ועי"ז יתבטל הכל (ולכא' כך המצב כעת) ולמשל ז"ל באחד מן המקומות (במהדו' הנדפסת בסוף ספר התקופה הגדולה הוא בעמ' 618) "כי במדה שהעבודה הקדושה הזאת תגדל יגבר הסט"א להפריע ולהכשיר בנשקו העיקרי שהוא עקירת האמת", ועי' ספר שבילי אמונה תחילת התיב ה' דף צ"ג ע"ד (ראה עליו דובב שפתי ישנים ח"א עמ' ק"ז) שכתב ג"כ לקרב הגאולה והדגיש שיהיה ע"י "תופסי תורה וחסידיים ואנשי מעשה", וראה גם דובב שפתי ישנים ח"א עמ' רמ"ט וח"ב עמ' רכ"א, וכ"ה דעת רבים. ומאידך ראה עץ חיים ח"א עמ' 344 בהעתק מכתבו של הנצי"ב לגבי ישוב הארץ שכתב שיש לצרף לזה גם רשעים כמו שהיה בזמן עזרא שהביא גם נושאי נשים נכריות [ואולם יש להעיר שאולי אי"ז ראה לזמנינו שהרשעים לא מצורפים אלא "שולטים"] וכ"כ הרי"מ סעגאלאוויטץ במכתבו (שנתפרסם בעיתון המליץ שנה מ' א' סיון תר"ס נ' 110 (29.5.1900) ובהצפירה ד' אייר תר"ס (23.10.1900) נ' 107 עמ' 445) הנ"ל, ובשו"ת לב אברהם סי' ק"ל עמ' רכ"ז ד"ה ומה ששאלני, והאריך בזה הרבה בספר אם הבנים שמחה פ"ב אות י"ג עמ' ק"כ ואילך (לגבי הגאולה ממש לא רק ישוב א"י) שכיון שרצון ה' להסתיר הגאולה מהסטר"א לכן מסבבה באופן זה וע"ש, וכן אמר רבי מאיר מזוז שליט"א בשיעור (נדפס בגליון בית נאמן גליון 11 אות כ"ט וגליון 61 אות י"ב) שה' נתן את המדינה ע"י אנשים כאלה כדי שהשטן לא יקטרג כמו שהיה בהרבה דוגמאות*, וכתב כן גם ר"ש אבינר בעטורי כהנים גליון 107 עמ' 23, ועי' עוד ספר עלה נעלה עמ' ר"ס מה שליטת בזה, וכן ראה דעיתון המגיד שנה י"ב נ' 2 ט' טבת תרס"ג עמ' 16 במאמר על דעת הרבנים מאת א"ל ביסקא, וכן עי' במש"כ הגר"ש ולבה זללה"ה בעולם הידידות עמ' קמ"ז שרבי ירוחם ממיר [דעת חכמה ומוסר ח"ב מאמר כ'] אמר שעוברי עבירה לא יוכלו לבנות את א"י בשום אופן וכו' ואמר ע"ז רבי מרדכי פוגרמנסקי (שנתיים לפני יסוד המדינה) "כן, להקים אינם יכולים, אבל לבנות יכולים ויכולים אלא שההשגחה צריכה לתת זכות קיום" ופי' בזה בעולם הידידות מה שיש למדינת ישראל איום מתמיד ואינה מקבלת זכות קיום משכנותיה ע"ש. ויש להעיר שגם להאומרים שגאולה ממש לא שייכת ע"י רשעים מ"מ אתחלתא דגאולה שמא כן שייכת, ואמנם מסברא לא נראה לחלק בדעתם, וצריך בדיקה.

עוד נדון יש כאן שלא יתכן שתצמח הגאולה ע"י מעשי עבירות, ואף אם נסבור שאפשר שתבוא הגאולה ע"י רשעים מ"מ לא יתכן שתבוא בדרך של איסור כמצוה הבאה בעבירה, אבל באמת כבר היו דברים מעולם שיצאו דברים גדולים ע"י איסורים כגון דוד שיצא מבנות לוט, וכן נס ההצלה בפורים שנעשה ע"י האונס של אסתר שהוכרחה להנשא לאחשוורוש, ועי' באם הבנים שמחה שם שהאריך בזה וכ"כ גם הר"ז קורן בממלכת כהנים וגוי קדוש (ע"י שביב, ירושלים תשנ"ז) עמ' 213

בהרבה מקומות כמצוין בהערה⁷⁹, ובמנחת אלעזר ח"ה סי"ב ד"ה ונפלאותי מאד, וכ"ה גם בעמודי ארזים (מרגליות, ירושלים תרצ"ב) בהקדמה דף ו' ע"א, ובתורת הגאולה (שלזינגר, ת"א תשל"ד) עמ' קט"ו במכתבו של רבי יונתן שטייף, וכן מתבאר גם מהדברי שאול מהדו"ק עה"פ הבה נתחכמה הנ"ל דף מ"ה ע"ב - ע"ג, וע"ע דעת חוברת 47 קיץ תשס"א עמ' 134⁸⁰ ומרא דארעא דישאל פרק א' ושם הערה 14.

וע"ע אהבת יהונתן פרשת שופטים (לרבי יהונתן אייבשיץ, ווארשא תרל"ה, דף ע"ח ע"ב) ד"ה התעוררי שלא טוב לקרב את הגאולה⁸¹, וביפה קול למהר"ש יפה (איזמיר תצ"ט, נדמ"ח במהדו' צילום בהוצאת ח. וגשל ירושלים) דף ע: ד"ה שלא ידחקו שג"כ כ' בזה"ל "שאין הגאולה נאותה אם תהיה שלא בעונת", ועי' דעת הרבנים מכתב ל"ה מהראב"ד דק"ק אויאזד, אולם עי' בישמח ישראל לר"י מטשורטקוב (נדמ"ח ירושלים תשנ"ד) על המועדים חנוכה - זאת חנוכה שנת תרצ"א עמ' ס"ד שכתב בשם אביו שהצדיקים רוצים שתתארך הגלות והכל יתוקן אבל עכשיו שגדלו הצרות כ"כ א"א לחכות יותר וע"ש שהביא שהיא מחלו' קדומה ושהקב"ה הסכים שתקדם הגאולה.

וע"ע סלו סלו המסילה (פרידלאנד, לעסלא תרכ"ו) שהאריך בעניני גאולה טבעית ושם דף עז: הביא עדות של איזה מלומד שנון ששמע מרבינו חיים מוואלאז'ין ששיח יבוא פתאום בשקט ובלי שום אות מוקדם ע"ש⁸² אבל מאידך מביא ששמע מרבי זונדל מסלנט (שהוא כידוע היה תלמידו של מהר"ח) שאמר בשם מהר"ח מוואלאז'ין בשם הגר"א ש"אם נשיג רק הר הבית להקריב עליו קרבן תמיד פעם אחת הרי זה לאחר המעשה" ומבואר שכן שייך קירוב קץ ע"י פעולות באתערותא דלתתא⁸³.

⁷⁹ ראה למשל ח"א (שנת תרצ"ח) דפים א' ע"ב, מ"א ע"ב, מ"ג ע"א, ע' ע"א, ע"א ע"ב, ע"ז ע"ב, ע"ח ע"א, ח"ב (שנת ת"ש) דפים כ"ה ע"א, ל"ו ע"א וע"ב, מ"ג ע"א, נ"ח ע"ב, נ"ט ע"א. ⁸⁰ ועי' שו"ת חבלים בנעמיים ח"ה (גרובארט, סט לואיס תרצ"ב) סוף סי' מ"ה.

⁸¹ לכא' משמע שא"י רצוי מ"מ זה אפשרי וכהדעות הסוברות ששייך לקרב את הגאולה, ויל"ע.

⁸² הדברים מובאים בספר שם באופן שמדברי רבינו חיים מבואר שלא יהיה שום פעולות לקירוב הגאולה וכדו' אבל באמת ע"ש פרטי המעשה שלא מוכרח שלא שייך לקרב הגאולה אלא שכשלבסוף יבוא הגואל זה לא יהיה ברעש, וצריך בירור יותר.

⁸³ היו עוד נדונים נלאתי למנותם ואת העומדים בראשם ובפרט שנושאים אלו די ידועים, ולכן אקצר ביותר, למשל האם שייך

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

בא"י נעשה ע"י השואה האיומה ובגרמניה⁸⁵ שגרמה שאפילו המתנגדים ביותר גדולים של הציונות עלו לא"י, ולכן גם בעל ויוא"מ וסיעתו לא דרשו שנתפזר בחזרה לארצות הגולה, וכל הנדון הוא על התייסדות הממשלה אח"כ שזה בלבד נעשה ע"י רשעים ואולי הוא שלא כדון, אבל התקבצות ישראל לארצו הייתה ודאי תחילת תהליך גאולה מכוון ממרום, ורק לבסוף השתלטה ע"ז הסטרא"א ונפלונו שוב לגלות תחת ממשלת הרשע (היינו גם שומרי המצוות שמושפעים מעט מרוח הרשע וק"ו השאינם שומרי תומ"צ שממש לכודים תחת ידי הרשע, ואגב חלק מכח הרשע הוא שהצליחו לשכנע שכאילו באמת על ידם של הרשעים נעשה גם הקיבוץ גלויות ושאר הניסים שארעו במלחמותינו, ולא כהאמת שהכל היה בסייע"ד, ורק הסטרא"א מנסה לייחס את זה לעצמו), וכאן בלבד נקודת היוכוח אם גם בממשלת הרשע יש איזה שהו פן טוב שלבסוף יתגלה⁸⁶ או שלמפרע נתברר שלא היה כאן כלום מהשייך לגאולה העתידה, וע"ע בחיתומה של תקופה (גליק, ירושלים) בעיקר בפ"ד ופכ"ב, ואכמ"ל⁸⁷.

⁸⁵ ראה קובץ נזר התורה קובץ י"ג עמ' קי"ז.
⁸⁶ ע"י תשובות איברא סי' ק"ט עמ' רט"ז "המדינה לא נכבשה מן הערבים ומדינות האו"מ וארה"ב בראשם הסכימו עליה ולא נתנה להחפשים אלא לכלל ישראל, והממשלה החפשית היא זמנית".

⁸⁷ עוד יש להעיר בדברי הגמרא בסנהדרין (צח.) שכתבה שאם ארץ ישראל תתן פירות אין לך קץ מגולה מזה, ולפי"ז יש שהבינו שכיום שא"י נותנת פירות הרי זה הוכחה שהתחילה הגאולה, אבל שמעתי מהג"ר משה שפירא זצ"ל (שיעור על פרקי אבות שנת תשמ"ז שיעור מס' 6) שאין מקום לדעה זו אלא לעולם עד בא גוא"צ הקץ עצמו ישאר סתום (ורק בזכות אמונתנו בקץ למרות היותו סתום רק בזכות זה הוא יתגלה לבסוף) וכמבואר לגבי יעקב אבינו שרצה לגלות את הקץ היינו שרצה שיהיה לקץ שייכות במהלכי העולם ונסתלקה ממנו שכינה ונתברר עי"ז שלעולם יהיה הקץ סתום ולא יהיה תהליך בטבע העולם שיתחיל הקץ לפני בא הקץ האמיתי, וכל מה שכתבה הגמרא שאם א"י נותנת פירות הדבר נחשב לקץ מגולה זהו רק שמגולה לנו ש"כ קרבו לבא" והוא ככל הסימנים המופיעים בגמ' על דור עקבתא דמשיחא, ולא שנשיאת הפירות מהווה תחילת תהליך גאולה אלא היא רק מגלה שהקץ קרוב, ולבסוף תבוא הגאולה עצמה בהפתעה בלי שום קשר למהלך הנגלה בעולם כש"כ בגמ' שמישיח בא בהיסח הדעת, עכ"ל בקיצור (א"ה ע"י ויואל משה סי' ס"ו שהכחיש לגמרי את ענין נתינת הפירות בימינו ע"ש, ואולם הגר"מ ש"ז צ"ל ס"ל שודאי כיום נחשב הדבר שא"י נושאת פירות, כמו כן הגר"מ ש"ש התבטא במקומות אחרים שאנו רואים לעינינו את התקיימות הבטחת התורה שנושבו לארצנו), וכע"ז הייתה גם דעת הגר"א וינטרויב זצ"ל ככתוב בספרו התקופה בסערת אליהו מאמר ד' ענף אילת השחר (עמוד מ"ה במהדורות הישנות) וכמו שמסוכם גם בספר נפשו גחלים תלהט (בית שמש, תשע"א) פרק ח' אות ד' (ואולם ראה קדושת ציון גליון ט"ז כסלו תשע"ז עמוד 3 במה שהובא שם בשם הגר"א זצ"ל), שו"ר שכן מפורש בדברי הרמב"ן בספר הגאולה (נדפס עם ביאור חזון הגאולה, ספרקה, ירושלים תשס"ד) שער ראשון אות מ' עמ' ס"ב וז"ל "ואשר כתוב עליו ואתם הרי

וראה עוד על נושאים אלו בחיבור יחסה של היהדות החרדית אל הציונות מהצהרת בלפור עד קום המדינה, וחיבור אגודת ישראל מול הציונות ומדינת ישראל - אידאלוגיה ומדיניות כרך ב' (פונד, רמת גן תשמ"ט) עמ' 469 ואילך, משיח לאור ההלכה (פרץ, תשס"ב) סי' כ"ד עמ' קמ"ו, וכן ספר אפס בלתיך גואלינו.

(כד) לשלימות הענין משום שרבים נבוכים בסדר הענינים שבאו עלינו שנראים כאילו ח"ו דרך רשעים צלחה ויצאו הדברים ממה שהיה מקובל בידינו עד היום לכן ראיתי לציין לספר נפש אליהו - מבוא שערים חלק ב' (שיעורי הגר"א וינטרויב) בחלק המכתבים מכתב נ"ה שסידר את כל השתלשלות הענינים שנעשו בדיוק כפי מה שמסור בידינו ע"פ הקבלה, ע"ש בעיקר בעמודים קמ, קמב, קמה, וכן ע"י בספר קריאה בקריה (סמסנוביץ, ירושלים - קרית ספר תשס"ג) ח"ג עמ' נ' ואילך ודבריו ג"כ ע"פ דברי הגר"א וינטרויב בשפה פשוטה יותר, וספר אחרית כראשית (שפירא, ירושלים תשס"ג).

ועוד יש להוסיף שעצם ישיבת חלק רב מעם ישראל בארצו וקיבוץ גלויות זוטא עם אפשרות לשמור תומ"צ וכו' - כמו שלא היה בכל הגלות עד היום - הוא ודאי יד ה' ופקידה ממרום⁸⁴, וחלק מזה שהרבה מבני יושבים

הערה 54 עפ"ד ר' צדוק הכהן מלובלין וכן אמר הר"מ מזוז שליט"א (גליון בית נאמן 61 אחרי תשע"ז אות י"א), וכן ע"י בערפלי טוהר לראי"ה קוק (ירושלים תשמ"ג) עמ' ט"ו שכתב ג"כ כע"ז שבזה"ז שאין לנו נבואה לפעמים הוראות שעה באות באופן של התפרצות ע"י שוגגים יעו"ש.

עוד נדון יש לפי משנ"ל לעיל הערה ט' מכמה מרבתינו שהשבועות הם גזירות כדי לקיים את הגלות שא"כ הרי לא שייך לעשות הפוך מהם וא"כ כעת שהוקמה מדינה ע"כ או שהגיעה עת גאולה או שאופן הקמתה אינו סותר למציאות הגלות והשבועות, שהרי לא שייך לומר שהוקמה באופן שהוא נגד גזירת הבורא וא"כ ע"כ שמדינת ישראל מותרת ואינה נגד השבועות, וליישב את זה ע"כ צריך לחדש - וכן נראית דעת בעל ויואל משה וסיעתו - שיש בכח הסטרא"א לעשות נסיון שיהיה גאולה מדומה אף כנגד גזירת השבועות, והוא חידוש גדול שקשה לאומרו, וראה דובב שפתי ישנים ח"א עמ' קס"ב וח"ב עמ' רכ"א, וקומי רני סכ"ב.

⁸⁴ ראיתי מודפס בשם הגר"מ שטרנבוך שליט"א (בעלון הנדפס משיעורי השבועי פרשת וירא תשע"ז) שאמר שודאי מה שיש היום בא"י אי"ז קיבוץ גלויות משום שאי"ז קיבוץ לש"ש וכל מה שיש לנו היום קצת טוב בא"י הוא רק בזכות הצדיקים שנלחמו בציונים וכו' ולבסוף סיים שבכ"ז אין לנו להתעלם מחובתינו להודות לקב"ה על חסדו שאנו זוכים ללמוד תורתו הקדושה ולקיים מצוותיו בארצו הקדושה, וע"ש גם שהביא ששמע כע"ז מבעל היווא"מ שאמר לו "הקב"ה רצה שיהיה יישוב יהודי גם בארץ ישראל קודם ביאת משיח צדקינו".

ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל, כי קרבו לבוא, ענינו שיצוה להרים לשאת פרים **כאשר יקרב קץ ישראל לשוב טרם בואם** וע"ש בביאור חזון הגאולה אות קצ"ו, ובספר קץ מגולה (סורוצקין, תשע"ד) שער ראשון ענין א' אות ב' עמ' י"ח.

אגב ברצוני להעיר על טעות שורשית בכל המושג גאולה וקיצוץ גלויות וכדו' שקיימת בחלק מן הציבור, והיא שיש לדעת שהגאולה וקיצו"ג אינם סתם שהוטל עונש על עם ישראל והעונש צריך לפקוע, אלא שכדי שנושב להגאל ולהקבץ עם ישראל צריך להגיע לתיקונו **שיהיה ראוי שתחול עליו שכינה בארץ ישראל וכו'** וזה בלבד הגאולה - שישוּב העולם לתיקונו כפי המצב הטבעי שלו [כמו שהאריך המהר"ל (נצח ישראל פכ"ד) שהגלות אינה טבעית משום שעל ידה ישראל אינם במקומם ומפורדים ותחת עול זרים וכו'] וכשיגיע העולם לתיקונו ממילא יהיה גאולה וכדו' **כתוצאה** מתיקון העולם, וזה משום שעם ישראל יגאל בתור "עם ישראל" כצורה האמיתית של עם ישראל ולא בתור ליקוט של המון יהודים, וכל מה שלא שייך לזה לא שייך להכלל בכלל הגאולה העתידה ואין לו ולגאולה העתידה ולא כלום, וכבר נזדעק על ענין זה אאזמו"ר רבי יעקב גולדמן זצ"ל כמסופר ע"י הגרי"מ טוקצ'נסקי בחוברת "צורור פרחים לקברו - הרוחני של רבי יעקב גולדמן" עמוד 11 (נדפס ע"י אחיו הר"פ גראייבסקי, בשנת תרצ"א וז"ל "כהש"ר כן הרי"ג היו שניהם משוכנעים שישוּב ארצי - ישראלי **אין לו שום זכות קיום** בלתי אם הוא מבוסס על יהדות" וע"ש), והבן היטב כי קצרתי (והאריך בזה יותר בשערי ציון לרב"צ במברגר (ב"ב תשמ"ב) עמ' ס"ה ואילך).

ולכן ודאי שבמדינת ישראל כצורתה כיום אין שום אפשרות להחשיבה לאתחלתא דגאולה למרות שאנו תחת שלטון ישראלי, ואין כאן אלא גאולה פרטית ולא התגלות של אורה של הגאולה דלעתיד לבוא, וכל מה שמצינו בחז"ל התייחסות ל"אתחלתא דגאולה" זה על המלחמות שלקראת הגאולה (מגילה יז: "מלחמה נמי אתחלתא דגאולה" ואולם ע"ש בפירש"י) שכבר מאז מתחילה צורת ישראל לשוב לשורשה ולמקומה. ולכן מה שיש שכן החשיבו את קום המדינה לאתחלתא דגאולה זה רק משום שלבסוף תהפוך המדינה למדינת דת וכל מה שקורה בינתיים הכל רק גלגולי ענינים עד שתהפוך המדינה ליהודית, ובזה נקודת הויכוח האם יתכן שבמדינה כזו טמון מאור הגאולה שיבצבץ ע"י תשובה המונית וכדו', או שאין כאן שום שייכות לגילויי גאולה. שוב שאלתי את מו"ר הגרי"ג אדלשטיין שליט"א מה הביאור בדעתו של גדול אחד שכתב שיש בהקמת המדינה משהו מהגאולה והיאך יתכן שע"י מדינה זו יש גילוי גאולה, וענה מו"ר שליט"א שיש קיצוץ גלויות שעולים לארץ ישראל ויש הרי הרבה תורה בא"י ויש הרבה זכויות שבאים מאמריקה ומכל העולם ללמוד תורה כאן וזהו הגילוי גאולה עכ"ד (וכעת ראיתי שדברים דומים לזה אמר מו"ר הגרי"ג שליט"א בועידה למחנכים שהתקיימה בנ"ר עציין בכסלו תשע"א, ונדפסה בגליון דרכי החינוך גליון 300 - פסח תשע"ז עמ' 15 וזה הלשון שם בקיצור "ומבואר עוד בפסוקים שיהיה קיצוץ גלויות ויבואו לארץ ישראל וכאן יהיו מים טהורים ואין הכוונה למי פרה אדומה אלא מי התורה ... וגם אלו שאינם עוסקים בתורה יהיו להם מידות טובות ... כפי שאנו רואים בזמנינו שיש גם יהודים רחוקים עם מידות טובות ... ויש כאלה מבתיים חילוניים לגמרי שחוזרים בתשובה מעצמם ... מפני שבבית היו

מידות טובות ... וזהו האתחלתא דגאולה"), ומעתה אי"צ לביאור הנ"ל שהמדינה תהפוך בעתיד למדינת דת אלא כבר כיום יש התחלה מסוימת של גאולה.

עוד יש להוסיף כמובן בדרך הדברים הנ"ל שלכו"ע אין כאן גאולה ממש אלא "פתאום יבוא אל היכלו" שלא בדרך הטבע ורק שיש שסוברים שכבר כעת מתגלה מעט מזכות הגאולה, ויל"ע עוד בכל זה.

יש שכתבו שאין איסור העליה בחומה אלא בעליה ממש אבל אחר שעלו אין איסור להשאר כך (כה), ובפשטות סברא זו לא שייכת אלא על שבועת שלא יעלו בחומה שהיא נאמרה בלשון עליה ולכן אפשר לומר שלא נאסרה בה אלא העליה אבל שאר השבועות שלא נאמרו בלשון עליה שייכות גם אחר שעלו וראה הערה (כו).

סברא נוספת קיימת לגבי איסור המרידה באומות שאף אם אסורה המרידה גם בא"י, כלומר שאסור לישראל למרוד באומות השולטות עליהם אפי' בא"י, מ"מ אחר שקמה כבר מדינה ומלחמותיה אינם כהתקוממות ומרידת עבד באדונו אלא מלחמות מדינה במדינה שוב אי"ז "מרידה" ומותר (כז) [ולכן גם אין חיוב לשמוע לאו"מ בדברים רגילים שדשות מדינות בעקבותיהם משום שג"ז לא נעשה בדרך מרידת עבד ברבו].

ועוד סברא באופן - שהוא האופן המצוי - שאין המלחמות לשם כיבוש וכדו' אלא להתגוננות ולקיום הישוב בארץ שבכה"ג ג"כ אי"ז "מרידה" אפי' אם נלחמים לשם זה באומה השולטת בהם, שהרי אפי' עבד גמור מותר למרוד באדונו שרוצה להורגו וכ"ש ישראל בגלות שאינם כעבדים אצל האומות (כח).

תשרי - חשון תשל"א עמ' 16 - 17 יעו"ש, וכן הייתה דעת הגרי"ש אלישיב זצ"ל (כש"כ רב"צ קוק במכתבו שנדפס בסוף הקונטרס), וראה גם מכון ש"ס בש"ס סוגיה מס' 12 (תשנ"ד) עמ' 29.

(כו) בפשטות היתר זה אינו אלא על העליה כחומה שנאמרה בלשון עליה אבל למרוד באומות יהיה אסור גם אחרי שכבר עלינו⁸⁹, אלא שבחוברת השבעתי אתכם עמ' 23 הביא ממכתב הגרי"א הרצוג שכתב על כל השבועות שאין חלות בא"י וע"ש שהוכיח כן מהמעשה של בר כוכבא⁹⁰, וכן דקדק רש"ז אייגרמן

⁸⁹ כידוע הגרא"מ שך זצ"ל היה חוזר ומזהיר משום איסור מרידה באומות (למשל מכתבים ומאמרים ח"א מכתב ג' עמ' י' ומכתב י"א עמ' כ"ו), ויתכן שלא הורעה בענינו המצאותינו בא"י כחומה משום הטעם הנ"ל שאחר שעלינו כחומה אין איסור להשאר כך ורק הזהיר שעדין אין להתגרות באומות, וכסברא שכתבתי בפנים.

שוב דברתי עם מו"ר הגרי"ג אדלשטיין שליט"א והוא אמר לי שאין מצד השבועות שום נפ"מ למעשה (ולכן אין טעם לעסוק בהם) ושהתנגדותו של הגרא"מ שך למגורים בשטחים הייתה משום הסכנה שבדבר (וכן מבואר בדעת הגרא"מ בעלון "לאורו - של רבינו הגדול מרן רשכבה"ג רבי אלעזר מנחם מן שך זיע"א" חודש שבט תשע"ז גליונות י"ז - כ עמוד 8).

⁹⁰ בחוברת שם דקדק כן גם מהמהרש"א שכתב שאיסור מרידה באומות הוא בגלות דלא כשבועה שלא יעלו בחומה שהיא על עליה אל א"י ע"ש, ואי"ז מוכרח ויתכן שכוונת המהרש"א שמרידה נאסרה אפילו בגלות [משא"כ עליה בחומה שהיא אפילו בלי מרידה אבל נאסרה רק בא"י], ודיבר

(כה) באבני נזר סי' תנ"ד אות נ"ד כתב שאם כבר עלו לא"י לא יהיה עוד שום שבועה עליהם דאין איסור אלא על עלייתם בחומה לא שכבר הם בא"י⁸⁸, והחזיק בדבריו בספר ארץ חמדה ספר א' שער א' ס"ו אות ד' עמ' ל"ב, וכ"כ גם הר"מ בלומנפלד בספרו אור תורה (בלומנפלד, נוארק תשכ"ב) אות נ' - נדרים ונדבות פי"ב דף ק' ע"ד (נדפס גם בשנה בשנה שנת תשל"ד עמ' 154) שעל הנולדים בא"י שלא עלו ולא עולים בחומה ודאי לא שייך לאסור, וכע"ז כתב בצפירת צדק כתובות עמ' ס"א מטעם אחר שרק על הגרים בחו"ל נאסר לעלות לארץ ולנסות לכובשה בגבורה כי ישבו בה עמים אחרים והיה בזה סכנה גדולה משא"כ אלה שמושרשים בא"י שכיון שאינם מסוכנים בהשארם בא"י שרי, וכ"כ גם הר"ח צימרמן בעטורי כהנים גליון 62 (אייר תש"ן) עמ' 11 (וע"ש שביאר סוד הדבר ע"פ הזה"ק וארא לב). ונדפס גם בספרו תורה לישראל ח"א (ע"י אלכסנדר, ירושלים תשל"ח) עמ' 15, וכן הציע גם עורך קובץ המאור שנה כ"ג קונטרס א' (קצג)

⁸⁸ יש להבין הסברא בזה שהרי מטרת השבועה היא שישארו ישראל בבגלות וא"כ מ"ש המחזיקים עצמם כחומה מהעולים כחומה הא סוכ"ס כל הזמן נמשכת עליה כחומה (שהרי האיסור בעליה כחומה אינו על הפעולה עצמה של העליה אלא משום התוצאה שתגרם מזה היינו הפקעת הגלות), ואף שלשון הגמ' היא שלא יעלו ובלשון המדרש נוסף שלא יעלו "מן הגולה" מ"מ הרי פשוט שרק דיברה הגמ' בהוה שאנו בגלות וא"ל ללמוד מזה היתר לכאשר כבר נמצאים בא"י, וראה תשובת הגר"ח ק הנדפסת בסוף הקונטרס (תשובה י"ד).

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

(כח) כסברא זו כתבו בתורת המדינה עמ' 42 והר"מ מונק בעיתון שערים שנה י"ט גליון 5466 ד' תמוז תשכ"ט עמ' 94⁹⁴ והר"י שציפאנסקי באור המזרח כרך כ"ב גליון ג - ד (עט - פ) עמ' 218 - 219 ע"ש ובספרים הגדול (טולידאנו, קהיר תרצ"א) חו"מ סי' צ"ז עמ' ק"פ ואילך, ובמכמני עזיאל ח"ד סי' מ"א אות ג' עמ' רט"ו, ובשערי קודש ח"ד עמ' ט"ו, ועי' גם אגרות דברי אמונה (לרבי אברהם יצחק קאהן אדמו"ר מתולדות אהרן, ירושלים תשנ"ח) אגרת ס"א עמ' ס"ח, ועצם הדבר שמותר וחובה להלחם כדי להציל את ישראל מידי אויביו המתנפלים עליו שמעתי גם מהגר"ר משה שפירא זללה"ה (שיעור שנמסר בישיבתו "שב שמענתא" יום ו' פרשת מסעי שנת תשע"ד) וכמדומה שהוא דבר שמוסכם על רוב מוחץ של הדעות.

באור המזרח כרך כ"ו חוברת א (פט) עמ' 25 מדברי העץ יוסף והרד"ל שמרידה באומות היא רק בחו"ל⁹¹, וכ"כ הר"ש ישראלי בתחומין כרך י' עמ' 52 ובספרו חוות בנימין כרך א' שער ב' סי' י"ג אות ד' עמ' צ"ו, וכ"כ בספר הלכה ברורה פ"ב נתיב ט' עמ' צ' ואילך והוסיף בזה טעם (בעמ' צב - צג) שא"י היא של עם ישראל ואינם צריכים להיות משועבדים בה לאומות ע"ש, וכדבריו כתב גם הר"ר קצנלבויגן בעיתון שערים שנה י"ט גליון 5454 כ' סיון תשכ"ט עמ' 92⁹² ודבריו אלו נדפסו שוב בספרו באר ראי סי' ל"ד עמ' ר"י (בעיקר).

(כז) עי' כע"ז בספר מלכי בקדש (הירשענזאהן, הובאקען תרע"ט) תשובה ג' לשאלה ד' סעיף א' עמ' 106 ובתשובות איברא סי' ק"ט עמ' רט"ו וכע"ז כתב גם רבי בצלאל שפרן במכתבו שנתפרסם בספר פוקח עורים ח"א (נ"י תשד"ם) עמ' נ"ה ע"ש⁹³.

המהרש"א בהווה שמצוי יותר למרוד באומה השולטת עלינו בגלות, וביותר יתכן לדחות שאין כוונת המהרש"א לארצות הגלות אלא כל עוד אנו בתקופת הגלות.
⁹¹ עי' הערה 90 לגבי המהרש"א, כעת אמר לי רש"ז אייגרמן שעיקר כוונתו בדבריו שם היתה להוכיח מלשון העץ יוסף והרד"ל שרק בממשלה ממש אסור למרוד ודלא כבעל ויוא"מ שכתב ב"על הגאולה ועל התמורה" שגם באו"מ אסור למרוד וזה אינו לדברי העץ יוסף והרד"ל משום שהאו"מ אינו "ממשלה", והמו"ל השמיט מעט וכתב הדברים בצורה שההוכחה היא שרק בחו"ל קיים האיסור (והיינו שבלשון העץ יוסף ורד"ל מוזכר שלא למרוד בארץ גלותם ב"מלכויות" ומשמע שרק במלכות אסור למרוד, והמו"ל השמיט לשון "מלכות" וכתב שהדקדוק הוא מהלשון "ארץ גלותם" והדקדוק הוא שבא"י מותר, והוסיף לי רש"ז א' שהעירוהו שהרד"ל ועץ יוסף מדברים רק בדעת המדרש שכתב לשון שלא למרוד ב"מלכויות" אבל בלשון הגמרא שכתבה שלא למרוד ב"אומות" משמע שא"צ שיהיה דווקא מלכות, אולם האמת אינה כן משום שהעץ יוסף כותב בפירושו הנ"ל גם בפירוש על עין יעקב בכתובות שם למרות שהעין יעקב מעתיק לשון הגמרא היינו לשון "אומות" ("עכ"ז רש"ז א").
⁹² עי' מה שנתווכח עמו הר"מ מונק בשערים גליון 5466 - ד' תמוז תשכ"ט המצוין להלן.

⁹³ יל"ע מלשון רבינו בחיי פרשת וישלח (בראשית לב, ח) "אבל במלחמה א"א שנאמר השבעתי ... השביעם שלא להתגרות מלחמה עם האומות" ומשמע שכל התגרות [משורש תג"ר שענינו מצה ומריבה] של מלחמה אסורה אף אם אי"ז אופן של "מרידה", אבל יותר נראה כמו שכתבתי בפנים וגם רבינו בחיי לא התכוין לאסור אלא התגרות של מרידה שהוא המצוי בגלות ורק לעם ישראל כאומה הישראלית אסור להתגרות באומה השולטת עליהם כדי להפקיע את הגלותיות, ורמז לדבר שעם ישראל בכל הדורות לחמו בצבא לטובת האומה השולטת בהם אף שע"ז מתגרים באומה אחרת ומשום שאי"ז מרידת אומה בשולטים עליה בגלותיותה, עי' מלכי בקדש הנ"ל, ועלון קדושת ציון גליון י"ד תשרי תשע"ז עמ' י"ד והערה 5. וע"ע דובב שפתי ישנים ח"א עמ' קפ"א.

⁹⁴ שם ובתורת המדינה הלשון שמחמת סברא זו אין לאסור משום עליה כחומה, ולכא"ז זה אינו שהרי אף שהמלחמה היא להתגוננות מ"מ היא בפועל עליה כחומה אלא העיקר שהיא סברא להתיר מצד שאי"ז "מרידה".

ח המדינה הוקמה ברשות האו"מ ולכן ודאי פשוט שאין בהקמתה משום מרידה באומות, וגם לגבי עליה בחומה קיימת סברה להתיר שהרי רש"י מפרש בחומה - "יחד ביד חזקה" (כח) [ולשון רש"י מהדו"ק (שטמ"ק) "שלא יעלו מאליהם" (כט) ויעלו כולם בחזקה" ולשון פסקי ריא"ז שם (ס"ו) "אין להם לישראל לעלות יחד וביד חזקה" ומשמע שכל האופן של "חומה" שאסור הוא רק בכח ובמלחמה (ל) אבל אם ניתנה לנו הארץ והוא ברשות שרי (לא) (לב) (לג).

ואולם יש שחלקו ע"ז וסברו שהשבועות נאמרו גם באופן זה של רשות האומות ופירשו את לשון "בחומה" על עליית ציבור גדול יחד אפי' בדרכי נועם (לד). ויש לציין עוד שיש בזה נדון גם בדעת רש"י הנ"ל עצמו אם באמת כוונתו שרק בכח אסור (לה), וכן אף אם רק בכח אסור האם כשיש רשות אי"ז נחשב לכח ומותר למרות שפועלים בעוצמה או שאף ברשות אסור משום שלמעשה פועלים ב"כוחניות" (לו).

וכן יש נדון האם מספיק שקבלנו את רשות האו"מ או שהיה צריך גם את רשות הערבים ששכנו אז בא"י ושבמדינות הסמוכות (לז), ועוד יש ויכוח מציאותי האם באמת לבסוף נתנו האו"מ רשות (לח), וכן האם פעלו היהודים כפי הרשות שנתנו האו"מ או שמרדו באו"מ ונלחמו כפי רצונם.

עמ' 9 מהר"ש מאהליווער (מוהליבר) שג"כ מעורר לקניית קרקעות בא"י, ספר זכרון מדרש אליהו (הענקין, אלעד) ח"ב במאמרים מהגר"א הענקין עמ' תר"ז ע"ש, אהלי יעקב להר"י מהוסיאטין (ע"י שרייבר, ירושלים תדש"ס) פרשת אמור תש"ח עמ' רע"ד, אור חדש על ציון (ווילנא תרס"ב) שער רביעי פ"ד אות ב' דף י"ט ע"א, ספר הדר הכרמל לרבי מאיר לערנער ח"א (לונדון, תשל"א) בתולדות המחבר עמ' 31 בהעתק מכתבו אל הר"י רזין, עיתון המגיד שנה י"ב נו' 2 ט' טבת תרס"ג (8.1.903) עמ' 15 - 16 מאת החתום א. ל. ביסקא ע"ש מש"כ עפ"ד הכוזרי, ומשמע כן גם בעץ יוסף על עין יעקב ע"ש, ועי' גם לשון היעב"ץ בתורת הקנאות (מהדו' תר"ה דף ב' ע"א) במכתב לאחב"י על דבר האסיפה בברוינשווייג יוני תר"ד וז"ל "לדעת התלמוד באבות פ"ג וכתובות קי"א לא יאות לאיש ישראלי לעשות דבר בחיל או בכח לקרב הקץ", וכן עי' פסקי ריא"ז בכתובות שם ס"ו (העתקתי לשונו לעיל הערה ד') שבלשונו משמע שכדי לאסור צריך גם שיעלו יחד וגם ביד חזקה בכח ע"ש.

(לא) כן מבואר במהרש"א שם שכתב בזה"ל "ונחמיה שאמר ונבנה חומת העיר ... ברשות המלך היה"

(כח) וכ"כ בזית רענן על ילקו"ש שיר השירים פ"ב פ"ז (עמ' ת"א במהדו' ח. וגשל ירושלים תשס"ג).

(כט) יל"ע בכוונתו מהו מאליהם אם למעט רשות האומות, או - וכך מסתבר - למעט ביאת משיח [שאז יהיה מותר לעלות גם ביחד ובחזקה], ועי' לשון הגר"א בבאורו לתקו"ז תקונא עשרין ושייתא סוף ד"ה ובמה דף עט. ולשון המשך חכמה פרשת ויחי פ"נ פכ"ד.

(ל) כפי' זה שחומה הוא ענין התחזקות במלחמה מבואר גם בעוד ספרים כגון אהבת ציון וירושלים מאמר מעורר רדומים פ"א עמ' 21 ע"ש שמתיר משום זה קניית קרקעות ברשיון הממשלות (ומיהו שם ס"ל שגם עליית כל ישראל יחד נקרא חומה ע"ש עמ' 24 שכל שאפי' ברשות לא יקנו כלל ישראל כיון שג"ז נקרא חומה וכמובא להלן), באור שירת אקדמות (מאלאשקעוויץ, ווארשא תרס"ד) דף מ"ג ע"ב⁹⁵, שיבת ציון ח"א

⁹⁵ ואגב ע"ש שכתב שאין לשוב לא"י ע"י מלחמה אפי' אם האומות הם שילחמו בשבילנו, והוא דבר פלא וחידוש, וכן יש לתמוה עוד בדבריו דע"ש שלמד זה מהתפילין שמניחים אותם על יד כהן להזכיר כי לא בחרבם ירשו ארץ זרועם לא הושיעה למו, ותמוה שהרי שלא בעת הגלות ודאי ערכו ישראל מלחמות ולא שייך לאסור להלחם אלא בגלות או לחומרא ביציאה מהגלות הנוכחית ותו לא ואפי' ביציאה ממצרים כשכבשו אח"כ את הארץ היה זה במלחמה ואיך שייך לומר שזה נלמד מהתפילין שהם גם שלא בעת הגלות.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

ומבואר שברשות שרי⁹⁶, וכן נקט האבני מזר יו"ד סי' תנ"ד אות נ"ו (וסי' תנ"ו אות ב') שכשהוא ברשות מותר לעלות כחומה⁹⁷, וכ"כ רבי מאיר שמחה הכהן מדווינסק במכתבו⁹⁸ שבעת שבאספת הממלכות ניתנה ארץ ישראל לעם ישראל סר פחד השבועות [ומשמע כן גם במכתבו הנ"ל שנתפרסם בעיתון קול ישראל שמעודד להרחיב גבולות א"י ברשיון הממשלות ע"ש], וכ"כ רבי חיים פאלאג'י בנשמת כל חי (שאלוניקי) ח"א יו"ד סי' מ"ט דף ע"ח ע"א שברשות שרי וע"ש שביאר כן גם בדעת הרשב"ש ודחה את דברי היפה קול (המובא להלן הערה ל"ד) שהחמיר בזה, וכן גם סיכם שם בסוף הסימן (דף פ"ה ע"ב - ע"ג) שבחומה הוא בחוזק יד אבל ברשות האומות שעולין כל אחד בפרטות לא קפיד⁹⁹, וכן דקדק בספר זכרון יעקב (מרל, גייטסהעד תשס"ט) ח"ד סי' כ"ו עמ' קל"ג

מדברי המבי"ט ח"א סי' קל"ט, וכ"כ בדרישת ציון (קאלישר, עמ' קמז - קמח במהדו' מוה"ק ירושלים תשכ"ד), ובמעייני הישועה עמ' 15, ובארץ ישראל נחלת עם ישראל להגר"י אברמסקי ח"א (לונדון תש"ה) עמ' 15 הערה 21, ובספר גאולת הארץ בהקדמה אות ג', וכתב כן גם מח"ס שו"ת ציץ אליעזר בתורה שבעל פה כרך ל"ב (ירושלים תשנ"א) עמ' קיא - קיב ושוב כתב כן גם בספרו שו"ת צי"א ח"ז סי' מ"ח עמ' רכג - רכד, וכ"כ בתחוקה לישראל על פי התורה כרך א' עמ' 121 ודבריו אלו נדפסו גם בספרו פסקים וכתבים כרך ב' סי' קט"ו עמ' תקי"ב ובספר הציונות הדתית כרך ראשון (ע"י רפאל - שרגא, ירושלים תשל"ז) עמ' 60, וכן מבואר במכמני עזיאל ח"ד עמ' רט"ו ע"ש, וכ"כ ר"נ פרידלאנד בספרו כוס ישועות (אמסטרדם תר"ט) דרוש הבנין אות ב' עמ' מ"ו וע"ש, וכ"ה גם בספר שביל הזהב (עליאסבערג, ווארשא תרנ"ז) אות כ"א עמ' 66, ובספר אהבת ישראל עה"ת (בקמייסטר, נדפס ת"א תשל"ז) בספר זכרון שנדפס בסופו עמ' שי"ט, ובשו"ת משנה הלכות חט"ו סי' רי"ג, ובספר ישוב ארץ ישראל (מינצבערג, ירושלים תר"ץ) ס"א עמ' ז', ובחידושי בתרא עמ"ס כתובות (אלטוסקי, ירושלים תשנ"ב) מהדורא תנינא אות תרנ"ג (עמ' רצ"ז) בשם תרגום יונתן, ובתורה לישראל ח"א עמ' 15, וכ"כ רמ"מ כשר ב"שנה בשנה" שנת תשל"ז עמ' 213 ואילך והביא שם שכ"ה דעת הרבה גדולים וכך היתה דעת מועצה"ת, וכ"ה גם בקונטרס מצות ישיבת ארץ ישראל (בלומבערג, ווילנא תרנ"ח) מענה ח' דף כ' ע"ג ואילך ושם גם בהערה א', וכן כתב רבי יעקב רוזנהיים - במכתבו שנדפס בדובב שפתי ישנים ח"א באחרית דבר עמ' שצ"ב - בדעת אגודת ישראל בשם גדולי התורה "אין פקפוק להתיסדות מדינה בהסכמת הערבים והממשלות", וכ"ה בחוברת הציוניות מנקודת השקפת הדת במלואים שבסופו (מאת ה' בן - ציון ווילנער) עמ' 27, ובמלכי בקדש תשובה ג' לשאלה ד' סעיף ט' עמ' 105 - 106, וכתב כן גם הרש"י ז"ל בהסכמתו להשבעתי אתכם עמ' 5, וכ"כ בספר אם הבנים שמחה עמ' ר"ץ אות ע"ז, ובפליטה הנשארת ממחברי וסופרי תל תלפיות (נדפס ירושלים תשל"ל) כרך ב' ס"י אות א' עמ' קנ"ב, וכן הוא גם שם בכרך ג' סי"ד עמ' י"ד מרמ"ל ווינקלער אב"ד ברעזעווע בדעת מהרש"א¹⁰⁰, וכ"ה בספר חורב להרש"ר הירש (מהדורת פלדהיים ירושלים תשס"ז) חלק חמישי פרק צ"ו אות תר"ח עמ' 436 במוסגר, ובנזר התורה קובץ י"ג עמ' ק"ו

⁹⁶ ע"י קונטרס דרך החיים עמ' לד - לה שהסיט דברי מהרש"א לכיון אחר שלא התיר אלא כשעודם תחת שלטון גוים ממש, ואי"ז פשטות כוונת מהרש"א ובפרט שבאותה מידה שבזמן נחמיה היה עליהם מעול הגוים כך גם אנו משועבדים לאו"מ וכש"כ בחי' בתרא הנ"ל סוף אות תרנ"ה (עמ' רח"צ).

⁹⁷ ראה עולת החודש שנה ד' קונטרס י"ב (מ"ה) אלול תש"מ עמ' תר"נ שכתב שם רבי מנשה פילאפף שההכנה באבני נזר היא בהכרח שקיבוץ גלויות אינו ענין גאולה ולכן מותר ואפשר שיהיה קודם ביאת משיח ברשות האומות, אבל דעת היו"א"מ היא שמשיח הוא שיקבץ את ישראל ולכן אין לנו לעלות אף ברשות האומות ע"ש, והנה גם אם סבירא לן שמשיח הוא שיקבץ את הגלויות אי"ז שייך לאיסורי השבועות אלא הוא מצד מה שידוע שמשיח הוא שיבטל את הגלות וחלק מביטול הגלות הוא קיבוץ הגלויות, ולכן נראה לי שאין לנו לשאול בדברים כאלו שלא ידעם אדם עד שיהיו (כלשון הרמב"ם מלכים יב, ב) ואם מצד הדין מותר א"א לעשות חשבונות מצד דברים שלא נמסרה לנו ידיעתם, ובפרט שעיקר המעליותא של קיבוץ גלויות ע"י משיח היא שהוא ישיג את האפשרות לעלות לא"י ולא מה שיתפוס בפועל כל אחד בציצת ראשו ויעלנו, ולכן אם במציאות ניתנה רשות ואפשרות להתקבץ קודם ביאת משיח **בהכרח** שמשמים ריחמו עלינו שלא נצטרך לחכות בזה עד לביאת משיח ולגבי זה תהיה גאולה לפני ביאת המשיח ואין שום ענין שלא לעשות את ההתקבצות בפועל, ולכן אף שודאי קיבוץ ישראלי בא"י הוא ודאי דבר גדול וענין של גאולה מ"מ לא אשכחן בגזירת הגלות אלא שלא יהיה אפשר להתקבץ ולא שיהיה ענין שאף שאפשר לקיים ישוב עם ישראל בא"י לא נעשה את זה [וביותר שאם רצונו ית' שלא נתקבץ כולנו יכול לגרום שלא נעלה לא"י אף אם יהיה רשות ויהיה מותר לעלות וכעין מה שנעשה בימינו שאף שאפשר לעלות לא כולם עולים], ועי'.

⁹⁸ נדפס בכ"מ כמצוין לעיל בהערה שבפתיחה במוסגר.

⁹⁹ מלשונו כאן משמע שכל ההיתר ברשות הוא רק ליחידים ויש לבדוק אם כוונתו באמת שגם ברשות אסור לכולם או שדיבר בהוה שבמציאות רק בכה"ג יתכן שתהיה רשות.

¹⁰⁰ וע"ש שכ' שמרש"י אין ראיה, ועכ"פ משמעות דבריו שם שלמעשה ברשות מותר.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

וכן מבואר גם מכל האומרים שגם לעת"ל לא נעלה אלא ברשות האומות¹⁰⁷ שיתכן שמבואר בזה שגם לעת"ל השבועות קיימות - וכש"כ הגר"ע יוסף בתחומין כרך י' עמ' 44 וע"ע קובץ דעת הנ"ל¹⁰⁸ - ובכ"ז רשות האומות מתרת, וכן מוכח גם מכמה וכמה אחרונים (כגון רד"ל על מדרש שה"ש ב, ז, עמ' ק"א במהדו' וגשל וע"ש עוד) שהקשו למה צריך שבועה שלא יעלו בחומה שהרי זה נכלל בשבועה שלא ימרדו באומות והיינו בע"כ משום שהבינו שהעליה בחומה היא באופן של מלחמה ומרד.

וע"ע גם בכתב העת מסורה ליוסף כרך ה' (ע"י פרחי נתניה תשס"ח) עמ' 244 - 245 שדקדק מהרמב"ם באגרת תימן שהשבועה היא רק משום חשש סכנה וכתב לפי"ז שכשהוא ברשות ואין סכנה שרי, וכסברא זו כבר כתוב בחבליים בנעימים (גרובארט, ווארשא תר"ע) סי' קל"ב דף פ"ז ע"ג [נראה גם מש"כ בח"ה (טו. לואיס תרצ"ב) סי' מ"ה], ובים הגדול חו"מ סי' צ"ז עמ' קפה - קפו¹⁰⁹, ועי' גם עטורי כהנים גליון 107 עמ' 14, מכון ש"ס בש"ס סוגיה 12 (שיעורי ר"א קרול, תשנ"ד) עמ' 29, ברורים בענין שלא יעלו כחומה אות א' (במהדו' הנדפסת בנועם כרך כ' הוא מעמ' ר"ט), עלה נעלה עמ' 56 ואילך, ושו"ת בני בנים ח"ב (הנקי, ירושלים תשנ"ב) סנ"ב, וכן עי' ספר אמונה שלימה (גאטטעסמאן, ברוקלין ת"ש) עיקר י"ב דף קי"ז ע"ב במוסגר, ובעץ יוסף על עין יעקב (דמ"ו ע"א מהעין יעקב), ובמכתבו של רב"צ קוק (הנדפס בסוף הקונטרס) בשם הגר"ש אלישיב זצ"ל.

וראה גם עיתון המליץ שנה ב' י"א אב תרכ"ב (7.8 / 26.7) 1862) נ' 42 עמ' 672 שכתב שם החכם אברהם אליהו הארקאווי שעליה כחומה הוא סוג של טכסיס צבאי ולפי זה ג"כ נמצא שרק במלחמה ע"פ טכסיס זה יהיה אסור, וכדומה לזה כתב בדרישת ציון (צוראל) עמ' 188 הערה 14 להתיר ע"פ פירוש שחומה הוא דווקא מאות אלפים או רבבות המאורגנים כמחנה צבאי ונוסעים יחד

¹⁰⁷ ראה מה שהארכנו לעיל הערה כ"ב ובפרט עי' קול מבשר אות ה' עמ' ג'.

¹⁰⁸ ויל"פ בזה דיתכן שאי"ז הכוונה והשבועות מחייבות רק בגלות וכמבואר במהר"ל בנצח ישראל פכ"ד הנ"ל שענין השבועות אינו אלא לקיים את הגלות וכשנ"ל לעיל סעיף ו' באורך שפקידה היא סיבה להתיר וכ"ש ביאת משיח, אלא הכוונה היא שכשיבוא מלך המשיח יחזור כבוד לישראל והאומות מעצמם ירצו לעזור לישראל לשוב לארצם וברשותם ובעזרתם ילכו לארץ ישראל ולא שרשות האומות היא סיבת היתר לעלות לא"י.

¹⁰⁹ וע"ש שדבריו שכתב להתיר הם ע"פ רש"י רמב"ן ורמב"ם ודלא כיפה קול חינוך ורשב"ש.

ואילך¹⁰¹, ותולדות זאב אות כ"ו עמ' ע"ז [וע"ש עוד מה שפלפל באות כ"ז ואות כ"ח], ברית עולם האחרון דף מ"ט ע"ב¹⁰² [וע"ש גם מדף מ"ח ע"ב], ירחון הדביר קובץ ז - ט ניסן סיון תר"פ עמ' כ"ט מראי"ה קוק, שו"ת נצר מטעי (פרידמן, ת"א תשי"ז) ח"א סי' י' אות ה' עמ' סד - סה¹⁰³, ספר השבי"ט ח"ד (שטערן, מייאמי ביטש תשל"א) בקונטרס למען אמתך בהקדמה עמ' ג', מילי דמרכי על הרמב"ם (זק"ש, נדפס ירושלים תש"ס) הל' שבת פ"ו הי"א עמ' מ"ז¹⁰⁴, אהל משה (צווייג, ירושלים תש"ך) מהדורא תנינא סי' כ"ג בשולי היריעה עמ' ס"א, הגדה של פסח נגיד ונפיק (גיטעלסאהן, ירושלים תרס"ד) ד"ה הא לחמא כו' אות ה' דף י"ג ע"א בשם רבי יוסף קראם רב דהארטפארד, שו"ת ברית אברהם סי' כ"א אות ד' עמ' קע"ג, ארץ חמדה ספר א' שער א' ס"ו אות ג' עמ' ל"א¹⁰⁵, ותורת המדינה עמ' 38, וכ"כ גם הרי"מ סעגאלאוויטץ במכתבו שנדפס בעיתון המליץ א' סיון תר"ס ובעיתון הצפירה ד' אייר תר"ס, וכ"ה גם בספר הלכה ברורה פ"ב נתיב ט' עמ' צי"ב¹⁰⁶, וכ"כ רבי בצלאל שפרן במכתבו שנתפרסם בספר פוקח עורים ח"א (נ"י תשד"ם) עמ' נ"ה, ועוד, כעת שמעתי מרש"ז אייגרמן שכך אמרו לו גם רבי דוד קוויאט מח"ס סוכת דוד ורבי אייזיק שוויי (ר"מ בישיבת חב"ד מונטריאל ומורה הוראה בועד הרבנים שם, בעל ספר כתבי ר' אייזיק) ורבי פינחס הירשפרונג שרשות האומות מתרת

¹⁰¹ ע"ע שם גם בעמ' קי"א שהתיר אפי' בניית מקדש ברשות המלכות (ועי' לעיל הערה 42), וכן ע"ש עוד בעמ' קט"ז בדעת המהר"ל.

¹⁰² וע"ש גם בדף נ"ט ואילך שנראה שמן הדין מותר אפי' להקים מדינה.

¹⁰³ שם מדבר על מרידה באומות אבל לכאן' כוונתו גם על עליה בחומה שהרי בא להתיר למעשה ולא שיהיה שום סיבה לאסור, וכוונתו שמשום שאי"ז במרידה ובמלחמה לא נאסר גם מצד עליה כחומה, ובאמת שמשום מרידה ודאי אי"צ לדון שמותר כשהוא ברשות וכש"כ למעלה וכל מה ששייך לדון זהו רק על עליה בחומה.

¹⁰⁴ עי' הערה 103.

¹⁰⁵ נדפס גם בספריו הרבנות והמדינה (ישראל, ירושלים תשס"א) עמ' 398, וחווות בנימין כרך ראשון (ישראל, כפר דרום תשנ"ב) סי' י"ג אות ב' עמ' צ"ה, ובתחומין כרך י' עמ' 50.

¹⁰⁶ כאמור ע"ש בעמ' צ' ושם דן משום דברי המהרש"א, ועי' גם עמ' צא - צב שדן אם צריך גם את רשות המלך של א"י והוכיח מיפה קול שאי"צ, ובפ"ב נתיב י"א עמ' ק' שכ' שיתכן שגם לרמב"ן ורשב"ש מותר לעלות ברשות האומות וע"ש עוד, וע"ש גם בפ"א נתיב ד' שגם למהר"ל ברשות מותר.

ח"י¹¹², וכסברא זו שאיסור עליה כחומה הוא משום ביטול הפיזור בין האומות מבואר בפירוש גם במהר"ל בנצח ישראל פכ"ד, וכן היא גם דעת ר"י אלקלעי בספרו מנחת יהודה - מזמור לתודה (כתבי הרב יהודה אלקלעי כרך א' עמ' 201, ושוב בעמ' 240), וכן מבואר בספר אהבת יהונתן להר"י אייבשיץ פרשת ואתחנן ד"ה על הר דף ע' ע"ד שיצא ע"ז באזהרה רבתי וכתב בזה"ל "דכנסת ישראל צוחה באלה ובשבועה אם תעירו ... נגד קיבוץ ישראלי באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכל האומות מסכימים אפ"ה צוחה שחלילה שתלך שמה כי הקץ סתום ואולי אין עתה הזמן האמיתי ... והיום או מחר יחטאו ומוכרחים לגלות פעם שנית" וכו'¹¹³ 114, והעתיק דבריו אלו בהסכמה בעל מנחת אלעזר בתיקון עולם מכתב ג' (עמ' ד') מכתב צ"ד (עמ' קל"ו) ומכתב צ"ה אות ו' (עמ' קמ"ו), וכו' דעתו (של המנח"א) גם בספרו חיים ושלום ח"א (סינעט - מאראמורעש, תרח"צ) פרשת תולדות עה"פ עשו אחיך מתנחם לך להרגך דף מ"א ע"ב יעו"ש, וכן הובאו דברי האהב"י גם בספר יד מרדכי (ראטטענבערג, נלקט ונערך בלייקוואוד תשמ"ג) בחלק השו"ת סי' מ"ג עמ' קכ"א, ובספר אשרי האיש (מרגליות, ירושלים תרפ"ז) ס"ט עמ' מ"א, ובספר

¹¹² יש לשאול שסותר לדבריו בנשמת כל חי המובאים לעיל (הערה ל"א) שדחה את דברי היפה קול (ועי' הערה 99), ואולי דבריו בנשמת כל חי עיקר משום שבאו באורך ובפלפול משא"כ בדבריו בארצות החיים שהביא את היפה קול כידיעה בעלמא, ויש לבדוק.

¹¹³ לכאן בימינו נתקיימו דברי האהב"י שאף שניתנה רשות הגוים לעלות לא"י בכ"ז מידי גלות לא יצאנו ואנו כעת בגלות רוחנית בתוך א"י כש"כ בקריינא דאגרתא המובא לעיל הערה כ"א.

¹¹⁴ באהבת יהונתן פרשת שופטים דף ע"ח ע"ב ד"ה התעוררי פי' שלא יעלו כחומה שלא יתאספו ישראל להלחם בחזקה, והוא סתירה למש"כ בפרשת ואתחנן שאפי' ברשות האומות אסור, ומכאן סיוע לדברי האב"ן המובאים בהערה ל"ה שכתב שדברי האהב"י בפרשת ואתחנן שאסר אפי' ברשות הם ע"ד דרוש, והיינו שאינם לפי שיטת הגמרא, ולכן רק בפרשת שופטים שמדבר בביאור דברי הגמ' (ע"ש) פי' שאסור רק בחזקה, ועוד יש ליישב שאין סתירה בדבריו אלא שכשהוא באופן של התחזקות והתאספות להלחם בחזקה שהוא כעין גאולה אז אסור אפי' שהוא ברשות האומות, ואולם לא משמע כן בדבריו בפרשת ואתחנן, וכבר הרגישו רבים בסתירה שבדברי האהב"י ואכ"מ, ובאמת שגם בדברי האהב"י עצמו יש אוקימתות ולפי"ז ודאי לק"מ ועי' גם בארץ חמדה ספר א' שער א' ס"ו אות ב' במוסגר שכתב שדברי האהב"י הם רק בדעת ר' יהודה (ע"ש שישב בזה שהאהב"י לא נסתר מדברי רש"י שהם אליבא דר"ז) ולפי"ז גם לק"מ, וכן עי' גם בחוברת השבעתי אתכם עמ' 12 מש"כ בעוד אופן להתיר כשהוא ברשות אפי' לאהב"י, וראה גם מה שטרח בבירור דברי האהבת יהונתן בנחלת יעקב ח"ב בחלק נפש עדה עמוד 803.

ואל"כ מותר [ויל"פ בדבריו אלו וכן במה שכתבתי להתיר עפ"ד החכם א"א הארקאווי שאין כונת חז"ל שרק באופן כזה ממש אסור אלא כל צורת מלחמה בחזקה כפי המצוי בכל דור ודור ע"פ שיטות המלחמה החזקות שבו אסורה], וכן בלנתיבות ישראל (קוק, ירושלים תשכ"ז) בפרק למצות הארץ עמ' 118 (הועתק גם בטוב ראי הנ"ל עמ' ש"ו) כתב פי' אחר ב"חומה" והתיר עפ"ז ברשות האומות יעו"ש¹¹⁰.

(לב) יש להעיר שלצד זה שההיתר משום שברשות אי"ז חומה צריך שתמיד תמשך הרשות [היינו רשות להתנהג כהנהגת המדינות, אבל אין נראה שצריך רשות בדבר שאין רגילות לבקש רשות, וזה נכלל ברשות שמלכתחילה שהותרה הקמת מדינה חוקית] אא"כ נאמר כא' הסברות דלעיל שאחר הרשות התברר שהייתה פקידה וכדו', ודלא כש"כ הר"ש ישראלי בתחומין כרך י' עמ' 53 שכיום כבר אי"צ רשות (ומה שכתב שם ע"פ גדרי קנינים זה לא שייך לענינו שהעיקר הוא שצריך להשאר בגלות ורק כשהרשות נמשכת עודנו בגלות למרות שאנו שולטים בארץ ישראל ואם תפסק הרשות ישוב איסור השבועות), ומיהו י"א שצריך רק את רשות האומה השולטת בא"י ראה להלן הערה ל"ז וזה לא שייך כיום ולפי"ז כיום אי"צ רשות כלל¹¹⁰, ועו"ל שאולי אין רשות לאומות להגלותנו שוב דלא נגזר עלינו גלות שלישית כמו שאמר הגרי"א הרצוג כמובא בספר אור גאולת ישראל עמ' 12.

(לג) הטעם המובא בכאן אינו מיישב שלא יהיה איסור משום דחיקת קץ ועי' בזה להלן סעיף י'.

(לד) ביפה קול על מדרש שה"ש למהר"ש יפה אשכנזי (איזמיר תצ"ט) דף ע"א ע"א ד"ה שלא יעלו כתב ע"ד אפשר שהפי' בכחומה אינו עליה ביד רמה אלא עליה ביחד ולכן אסור לעלות ביחד אפילו כשהוא ברשות האומות [ודלא כרש"י הנ"ל¹¹¹], והוסיף שם טעם לזה שכיון שה' פזרנו בכנפו' הארץ אין לנו רשות להתקבץ עד יקבצנו ה' ע"י משיח עכ"ד, והעתיק דבריו רבי חיים פאלאג'י בארצות החיים (ירושלים תרל"ז) שער ט' אות

¹¹⁰ וע"ש בטוב ראי עוד סברא לגבי האנגלים שבהם הותר למרוד מאחר שלא הייתה הארץ שלהם אלא הם היו רק מנדטורים זמניים כדי להכין את שלטון ישראל בארצו עכ"ד, ויל"פ בטענה זו דיתכן מסברא לאסור כל שלא הייתה הוראה מהא"ם לסלק את האנגלים.

¹¹⁰ שו"ר שסברא זו כתב רבי בצלאל שפרן במכתבו שנתפרסם בספר פוקח עורים ח"א עמ' נ"ה.

¹¹¹ בויואל משה סי"ז (עמ' ל"ו) כתב שדברי היפה קול הם פירוש בדברי רש"י אבל בפשטות לשון היפ"ק לא נראה כך, וראה עוד הלכה ברורה פ"ב נתיב י"ב עמ' ק"ד.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

ל"ט) שעליה כחומה היא כל עליה מרובה יחד אפי' ברשות, וכן בסי' פ"ו (עמ' ק"ג), וכ"כ גם בסוף סי' פ' ע"ד אפשר בדעת הרמב"ם, וכ"כ בספר אהבת ציון וירושלים (אף שהתיר לקנות קרקעות ברשות האומות כנ"ל) בעמ' 24 שלא יעלו ביחד דאסור משום עליה בחומה, וכן בספר שלום ירושלים ס"ד דף י"ג ע"ד (למרות שכתב בכ"מ (כגון בדף י"א ע"ב וע"ד) ששיבה בא"י בלי מלחמה אינה אסורה מצד השבועות) מתיר אפי' ברשות רק ליחידים [היינו אפי' כמה אלפים כמבואר שם ט' ע"ג], וכן כתבו ר"צ שוויגר בניב המדרשיה כרך יח - יט (תשמ"ה - תשמ"ו) עמ' 122 ואילך, ובהאר עינינו (רוט, ב"ב תשס"ו) כתובות שם עמ' ק"ז (ומיהו שם כתב שהוא לולא דברי רש"י), ובקונטרס דרך החיים (סמיט, לאנדאן, תשמ"ו) אות ל"ג עמ' ל"ד ואילך, ותורת המדינה ע' 37.

(לה) באבני נזר שהתיר ברשות כנ"ל (הערה ל"א) תמך יסודותיו בדברי רש"י [ולאחר שהקשו לו מדברי האהבת יהונתן הנ"ל שאוסר אפי' ברשות כתב (ס' תנ"י) אות א'] "דברי דרשה הם ואלף כיוצא בהם לא יזיזו דברי רש"י ממקומם והגאון מוהריז"ל בעצמו לדינא לא היה זז מפרש"י" (ועי' גם גאולת ישראל הנ"ל שכתב שאין לסמוך על האהב"י שלא נכתב ע"י הר"י אייבשיץ עצמו, וכן עי' שו"ת לב אברהם ח"א סי' ק"ל עמ' רכ"ו ד"ה הרב הנ"ל), וכן מבואר שהבין כך בדעת רש"י גם ביפה קול (עי' הערה 111), ובספר האר עינינו, ובחידושי בתרא אות תרנ"ג (הראשון) וע"ש גם באותיות הסמוכות, ובפליטה הנשארת ממחברי וסופרי תלפיות כרך ב' עמ' קנ"ב, ובילקוט המאירי (איזראעל, ברוקלין תשל"ח), ובעוד ספרים ועי' עלה נעלה עמ' 56, אבל ביואל משה (ס' טז - יז, עמ' לה - לו) כתב גם בדעת רש"י שמה שכתב לשון יד חזקה כוונתו ג"כ על התחזקות של עליה מרובה וע"ש¹¹⁹ וכן מבואר באהבת ציון וירושלים עמ' 24, ובמכתב הגדול ממינסק בסיני שנה ג' כרך ו' עמ' שיג - שיד ושם במוסגר, מנחת יהודה עמ' 240, ניב המדרשיה כרך יח - יט עמ' 122 ואילך, ועי' גם דעת הרבנים מכתב מ"ז עמ' 96, עיתון המליץ שנה ב' י"א אב תרכ"ב נו' 42 עמ' 672, ופליטה

שאול שאל (בראך, מונקאטש תרע"א) בהקדמה ד"ה וראה מש"כ, ובדעת הרבנים מכתב מ"ז עמ' 95 (מרבי יעקב יהודה ליב אב"ד דראבנין) ומכתב מ"ב עמ' 91 (מרבי גבריאל זאב אב"ד קרעשנב), וכ"כ רב אחד (החתום הישראלי) בעיתון קול מחזיקי הדת כ"ו שבט תרס"ד (12.2.1904) נו' 9, וכ"כ בספר בן זכאי (שפיטץ, תרס"ח) בדרוש לשבת נחמו דף י"ב ע"ב, ובספר חו"ב בכתובות שם [ומיהו בחו"ב שם דעתו שאיסור שלא יעלו בחומה הוא שלא לבנות מקדש ובזה ודאי יש יותר סברא לאסור אף ברשות], ובספר ויואל משה האריך בזה הרבה וע"ש בסי' י' (עמ' ל' ד"ה ומעתה) שכתב שאף שבמהרש"א נראה שהאיסור הוא רק בבנית חומה מ"מ בכ"מ משמע שכל ענין התחזקות לעמידה כנגד נקראת חומה¹¹⁵ ¹¹⁶, והוסיף עוד (שם עמ' ל"א ד"ה ובמדרש) שכל כנופיא גדולה שמגמתה לעלות לארץ אפי' ברשות אסורה דמשום שהיא התחזקות נקראת חומה, ובסי' י"ב (עמ' ל"א ד"ה והרמב"ן) הוכיח גם מהרמב"ן (במהדורת לונדון תרס"ט הוא בעמוד ט"ו, ובכתבי הרמב"ן של מוה"ק הוא בחלק א' עמוד רע"ג - רע"ד) שאף ברשות אסור¹¹⁷, ובסי' י"ז עמ' ל"ו הוכיח כן גם מדברי האור החיים בחוקתי (כו, לג)¹¹⁸, ושוב סיכם כן בסוס"י כ"ג (עמ'

¹¹⁵ יש להעיר שביו"א מ"מ מוכיח ממקומות אחרים מה הוא לשון חומה והאמת שלשון חומה סובל כל הפירושים ורק צריך הכרעה בשיקול הדעת מה כוונת חז"ל כאן, ולאב"נ וסיעתו ס"ל - והבינו כן גם ברש"י - שכאן הכוונה למלחמה ובלי רשות האומות משום שזה בלבד התנגדות למהות הגלות.

¹¹⁶ יש להעיר שאם הסברא היא שהתקבצות יחד היא התחזקות (ולא כהנ"ל שהתקבצות גדולה נקראת חומה גם בלי זה שיש להם כח) א"כ שוב סיבת האיסור היא התחזקות כנגד הגלות וא"כ שוב שייך לדון שברשות האומות יהיה מותר, ראה תורת המדינה עמ' 38.

¹¹⁷ גם כאן יש להעיר שהוכחתו היא מלימוד זכות של הרמב"ן על אלו שלא עלו עם עזרא משום שחששו לדחיקת קץ ע"ש, וכמובן אין להוכיח מזה דודאי ההלכה כעזרא שהיה צריך לעלות ורק הם פחדו שמא לא הגיע עדין הקץ, וכבר ראיתי שהעירו בזה*.

¹¹⁸ באוה"ח שם מבואר שכדי לקיים את שבועת שלא יעלו בחומה פזרנו ה' בין האומות ושטעם גזירה זו הוא כדי שתריך הארץ את שבתותיה ומבואר שמשום שלא יעלו כחומה צריך שתהיה הארץ שוממה מבני ישראל וא"כ יש לאסור אף ברשות שהרי אף עליה ברשות מפריחה את השממות, וכן דקדק גם בקונטרס והאמת עד לעצמו עמ' מ', ויל"פ בזה שלפ"ו גם יחידים יאסרו לעלות לארץ ויהיה אסור להם ליישב את שממות ארץ ישראל וזה לא שמענו, וע"כ שכל שאין זה עליה כחומה במלחמה כפי גדרי ההלכה עדין נחשב הדבר שישאל לא שבו לארצם והם עדין מפוזרים בגוים משום שמוגבלים לרשות הגוים ולכן עדין נחשב שהארץ מרצה את שבתותיה לגבי מה שמספיק לקיום גזירת השממה, ולא תלוי במציאות

הטבעית הפשוטה אם הארץ כמדבר ציה ושממה או פורחת, וע"ע נזר התורה קובץ י"ג עמ' ק"ט.

¹¹⁹ ואולם מה שהוכיח כן ממקומות אחרים שדברים כאלו נקראים יד חזקה תמוה דאף ששייך יד חזקה גם על התחזקויות אחרות* מ"מ הא עיקר לשון יד חזקה הוא במלחמה ולגבי גלות שמסתבר שהסתירה לגלות היא רק ביציאה בכח יש להשאיר בפ"ה הפשוט שיד חזקה היא מלחמה ואין לחדש שאף בפחות מזה נאסר, ועי' המעין ניסן תש"ע כרך נ' גליון ג' עמ' 47 ואילך והתקופה הגדולה עמ' 234 הערה 57, ח"י בתרא הנ"ל, מגדל דוד קובץ י' (תש"ע מגדל העמק) עמ' 185 ואילך, ועוד.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

הנשארית ממחברי וסופרי תל תלפיות כרך ג' סי"ד אות ב' עמ' י"ד [ויש להעיר שבפסקי ריא"ז כנ"ל (הערה ל') משמע שס"ל שרק בכח אסור, ומשמע קצת שהבין כך גם בדעת רש"י משום שבמכוון נקט לשון הקרובה ללשון רש"י].

(לו) כך כתוב בכ"מ כגון בקול מחזיקי הדת כ"ו שבט תרס"ד וישב בזה שלא יקשה על האהב"י מדברי רש"י, ע"ש.

(לז) ביואל משה סי' פ"ו עמ' ק"ג כ' שתלוי באומה היושבת בא"י ולא תועיל החלטת האו"מ "וכי יש להאומות דין סנהדרין לדון מה יעשו ישראל עפ"י רוב דיעות שביניהם", וכ"כ הר"י רוזנהיים - במכתבו שנדפס בדובב שפתי ישנים ח"א עמ' שצ"ב על דעת גדולי התורה - שצריך גם רשות הערבים, אלא ש"א שמשום שהאנגלים שלטו בא"י ע"י החלטת האומות אין להתייחס לדעת הערבים ראה תחוקה לישראל על פי התורה עמ' 121 ושוב בעמ' 124 (כנ"ל נדפס גם בפסקים וכתבים והציונות הדתית) ובארץ חמדה ספר א' שער א' ס"ו אות ד' עמ' ל"א (נדפס גם בהרבנות והמדינה עמ' 398 ותחומין כרך י' עמ' 50 - 51), תולדות זאב הנ"ל אות כ"ו עמ' ע"ז, ומילי דמרדכי הנ"ל עמ' מ"ז, ובמכתבו של רבי בצלאל שפרן שנתפרסם בספר פוקח עורים ח"א עמ' נ"ה, ועי' גם הערה 106 במובא מהלכה ברורה ע"פ יפה קול, ובעלה נעלה עמ' רכ"א ואילך, וכן אמר לי רש"ז אייגרמן שהר"א ויינפעלד בעל שו"ת לב אברהם אמר לו בפשיטות שאם מועילה רשות ודאי שאי"צ את רשות הערבים (אבל בעצם השאילה אם מועילה רשות לא רצה הרב ויינפעלד להכריע) עכ"ד, ויש סברא בדברים שאין צריך הסכמת כל גוי שהוא הקיים בעולם אלא רק שתהיה העליה בדרך של עליה ברשות ולא בדרך של התעצמות במלחמה ולדבר זה הרי מספיק שיהיה רשות מהאומה השולטת בא"י.

(לח) ביואל משה סי' פ"ו עמ' ק"ד כ' שבישיבה האחרונה של האו"מ החליטו למסור את א"י "לידי קשר איזה עמים הנקרא טראסטישיפ" אלא שהציונים לא התחשבו בזה ולא צייתו להם, וכן השליטה על ירושלים היא מעולם שלא על דעת האומות עכ"ד, וראה גם תחוקה לישראל על פי התורה עמ' 127 (ונדפס גם בפסקים וכתבים עמ' תקי"ח ובהציונות הדתית עמ' 63).

ט. כאמור יש הסוברים שעליה כחומה פירושה עלית המון רב אף בדרכי נועם, ודנו רבותינו כמה נחשבים להמון רב שנאסר שיש שכתבו שכל חבורה המיועדת לעלות כאחד לארץ ישראל הם "חומה" ואסור (לט), ויש שכתבו שאין לאסור אלא כנופיא גדולה ממש (מ), ויש שכתב שאין לאסור אלא בעלית יותר ממחצה מעם ישראל (מא), ויש שסובר שלא נאסר אלא רוב עם ישראל (מב), ולאחרים ס"ל שלא נאסר אלא עליות כל ישראל כולם (מג), ויש שהוסיפו ע"ז שגם כל ישראל לא נאסר אלא דווקא כשעולים כולם בפעם אחת (מד) (מה).

כל שעדין רוב ישראל נותרו בחו"ל, וכן משמע במכתבו של רבי פנחס הלוי איש הורוביץ (ההפלאה?) בעיתון המגיד כ"ט תמוז תרנ"ז (29,7,897) שנה ו' נו' 29 - 30 שכתב "היוצא לנו מכל זה שיהי' עכ"פ ישא"י" (- ישוב ארץ ישראל) ע"י רבים מבני עמנו עוד בטרם תהי' הגאולה השלימה המקווה, ואין בזה שייכות לאמרום ז"ל שלא יעלו בחומה ושלא ידחקו את הקץ דא"כ תהי' כל מצות ישא"י אשר דברוה חכמים כהלכתא למשיחא" ומבואר שאין איסור בעליה מרובה, ועי', וראה גם גאולה ומדינה (ירושלים תשל"ט) עמ' 51.

(מא) כ"כ באור תורה אות נ' - נדרים ונדבות פ"ב דף ק' ע"ג כ' שודאי אין איסור אם לא ביותר ממחצה [וכתב שם שזה לא היה במציאות], וכ"כ החתום "בן ציון"¹²³ בעיתון המליץ ב' תמוז תרנ"ח (22,10,898) שנה ל"ח נו' 126 שא"א שיחשב לקיבוץ גלויות אם רוב או מחצית ישראל עודם בחו"ל [וע"ש שלעולם לא יעלו רוב ישראל משום עשרת השבטים וכן משום יהודים שהתבוללו].

(מב) כ"כ באור המזרח כרך כ"ו חוברת א' (פ"ט) עמ' 24 - 25 שאין לאסור אא"כ עלו רוב ישראל לא"י.

(מג) באהבת יהונתן המועתק לעיל (הערה ל"ד) פרשת ואתחנן ד"ה על הר כ' לשון באם שהכל נועדו יחדיו לילך לירושלים וכו' ומשמע שהאיסור הוא רק על עליה של כל ישראל, וכ"כ בגאולת ישראל בהקדמה (עמ' 12 באות ג'), וכן מבואר באבני נזר סי' תנ"ד אות נ"ב שכתב "ואין השבועה רק שלא יעלו כולם ביחד ... היינו בחומה

(לט) בתיקון עולם במפתח שבתחילתו נדפסה תשובת הר"י רזין בעל צפנת פענח שהשיב לעורך ירחון הכוכב בזה"ל "מה ששאל בדבר ישוב הארץ זה רק בפרט לא לעשות חבורה לזה וכמו הך דסוף כתובות שלא יעלו בחומה ועי' ביומא דף י"ט (א"ה נדצ"ל ט') ע"ב" ולפי"ז אסורה כל התגודדות גדולה¹²⁰, וכך משמע לכא' גם בלשון שו"ת הרשב"ש ס"ב (עמ' ו' במהדו' מכו"י) שכתב שמשום השבועה שלא יעלו בחומה א"א לכל ישראל לעלות וליישב את ארץ ישראל וכתב "אמנם מצוה היא על כל יחיד" ומשמע שרק בעלית יחיד אין איסור ובהתקבצות אפי' קטנה כבר יש איסור ויל"פ בזה¹²¹

(מ) בויאל משה סי"א עמ' ל"א כתב שרוב ישראל ודאי אסור (עי' גם סוף סי' פ' מש"כ בדעת הרמב"ם) ושיל"ד אם ה"ה כל כנופיא גדולה, ובשו"ת משנה הלכות חט"ו סי' ר"י"ג (ד"ה ומעתה המדקדק, עמ' רפ"ז) כתב בפשיטות שמשום שרוב עם ישראל עדין בחו"ל (ע"ש שכתב עוד טענה שגם לא עלו כולם בבת אחת אלא בתקופה גדולה של כק' שנים) לכן ודאי גם לאהב"י מותר, ומבואר שאף עליה גדולה מאד בחבורה מותרת

¹²⁰ ואפשר לפלפל כמה אנשים בדיוק נחשבים לחומה, אגב עי' בספר הדר הכרמל לרבי מאיר לערנער ח"א בתולדות המחבר עמ' 31 בהעתק מכתב שהתווכח עם הר"י רזין וביקש ממנו לחזור בו מדעתו זו ע"ש (דעתו של הר"מ לרנר הובאה בהערה ל' והערה מ"ה).

¹²¹ כנ"ל משמע מהרשב"ש שאפי' במיעוט אסור וע"ש גם שהביא מבני אפרים שג"כ עברו על השבועה והם הרי היו מיעוט ובכ"ז החשיבם לעוברים על השבועה ומבואר ג"כ שאף ביחידים אסור, ואולם יל"פ שיתכן שאין ראייה כלל מהרשב"ש שגם מיעוט הם "חומה" אלא כוונתו משום דחיקת קץ ואף קבוצה מועטת שעולה לשם דחיקת קץ אסור ולא משום שנחשב לחומה אלא משום דחיקת קץ וע"ש היטב, ובאמת שגם יל"פ בדקדוק לשונו שם דיתכן שהמצוה היא אף על הרבה יחידים כל שאי"ז כל כלל ישראל יחד ועי' נשמת כל חי דף ע"ח ע"א, ואכ"מ.

¹²² ע"ע קונטרס דרך החיים עמ' ל"ו וים הגדול עמ' קפ"ו.

¹²³ בעיתון המליץ ג' תמוז תרנ"ח (23,11,898) שנה ל"ח נו' 127 בעמוד השער בהערה נכתב על כותב זה "מפני ענוותנותו של בעל המאמר לא חפץ לגלות שמו, אבל אנחנו מבטיחים את הקוראים, כי הוא אחד מגדולי הרבנים החרדים, היושב על כסא רבנותו בעיר פלך אחת".

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

דאסור¹²⁴, וכ"כ בתורת המדינה עמ' 37, ובדעת הרבנים מכתב מ"ב (מרבי גבריאל זאב אב"ד קרעשוב) עמ' 91 במוסגר, ובהגדה של פסח נגיד ונפיק דף י"ג ע"א בשם ר"י קראם רב דהארטפארד, ובשערי קודש ח"ד סי' ז' עמ' י"ג ועמ' ט"ו, ונזר התורה קובץ י"ג עמ' ק"ט (שם כתב בלשון אפשר וע"ש), וים הגדול חו"מ סי' צ"ז עמ' קפ"ו (בדעת רש"י רמב"ם ורמב"ן, וע"ש), וראה גם תולדות זאב אות כ"ו עמ' ע"ח ונשמט כל חי דף ע"ח ע"א, ובאמת שכ"ה גם לשונו של רש"י מהדו"ק המועתק לעיל (סעיף ח') שכתב "ויעלו כולם בחזקה" וכלשון זו כתבו גם הרד"ל ומתנות כהונה על מדרש שה"ש שם יעו"ש ומבואר שאין האיסור אלא בעלית כולם, וע"ע ספר מנחת אזכרה בקנטרס דורש לציון לרב"ז שאפראן (סעאיני, תרצ"ג) אות י"ג הערה ב' (עמוד י').

(מד) היינו בעליה אחת דבבת אחת אי אפשר במציאות ואי"צ ע"ז שבועה.

(מה) ראה למשל משנה הלכות הנ"ל (הובא בהערה מ' במוסגר), אגדת אמוראי ארץ ישראל כרך ראשון חלק שני (בכר, הוצאת דביר ת"א תרפ"ו) בערך ר' יוסי בר חנינא אות ב' עמ' 206 במוסגר, מצות ישיבת ארץ ישראל מענה ח' דף כ' ע"ב בהערה, ספר הדר הכרמל לרבי מאיר לערנער ח"א בתולדות המחבר עמ' 31 בהעתק מכתבו להר"י רזין, נצח ישראל (פיוולזאהן, ווארשא תרע"ד) דף קמ"ו, והמעין כרך ח' גליון א' עמ' 52 מהר"ר קצנלבוגן, ועי' בגדי כהונה (שחור, ירושלים תשל"א) בפרק האורים והתומים אות יד - א שג"כ כתב צד שכל האיסור הוא בבת אחת ממש אבל מותרים לעלות גל אחר גל, וראה לשון פסקי ריא"ז כתובות שם (סי' ו') "ואעפ"כ אין להם לישראל לעלות יחד וביד חזקה כעין קיבוץ גלויות שאין להם למהר הקץ עד שיחיש הבו' גאולתינו" ומשמע ג"כ שכל האיסור הוא רק בעליית כל ישראל יחד, וע"ע עלה נעלה עמ' 49 ואילך.

¹²⁴ כנ"ל באב"נ שם אות נ"ד כתב שברשות המלכות אין איסור ואין איסור בקיבוץ מרובה אלא בעליה בכח, אבל משמע מדבריו כאן שאף לפני שחידש שחומה הוא כח ג"כ ס"ל שלא שייך לאסור משום חומה אלא בהתקבצות כולם יחד.

יש להוסיף שטעם היתר זה של עליה ברשות או ביחידים מבאר מה שאי"ז עליה בחומה, אך עדין שייך לאסור משום דחיקת קץ לפי הגירסא שהובאה ברש"י "שלא ידחקו את הקץ" (מו), ואולם באיסור זה יש כמה נידונים להתיר וכדלהלן: בראשונה יש לדעת שנחלקו הפוסקים אם לנקוט לעיקר את הגירסא שלא ידחקו (מז) או שהיא גירסא הדחוייה מן ההלכה והעיקר כהגירסא שלא ירחקו (ברי"ש) את הקץ (מח), כמו כן נחלקו הפוסקים מה נכלל בכלל דחיקת קץ שיש שאסרו משום דחיקת קץ כל פעולה הממהרת את הגאולה (מט), ויש שכתבו שכל מה שנאסר הוא דווקא בריבוי פעולות כגון ע"י שמות וכדו' (נ), וכן יש כאן עוד נדון שיש שכתבו סברא שלא נאסר אלא לדחוק את הקץ הסופי של אחרית הימים אבל פעולות המעוררות התיישבות בעלמא בא"י אינם דוחקות את ה"קץ" ומותרות (נא), וכן יש טענה שאין לאסור אלא כאשר עושים לשם דחיקת קץ ולא כאשר עולים באופן טבעי ללמוד תורה או אפי' ליישב את הארץ וכדו' שאי"ז לשם גאולה, ובפרט בדורינו שלדאבוננו רוב יושבי א"י לא יודעים בכלל גאולה מהי ודאי א"א להחשיבם לדוחקי קץ (נב), וכן כמובן להסוברים שנפקדנו ממרום ודאי לא שייך לומר שהוא דחיקת קץ מאחר שהקץ בא כבר מאיליו שלא ע"י הדחיקה ואין כאן שום מעשה שדוחק את הקץ מצידנו (נג) (נד), ועוד סברא להתיר כתובה בספר מלכי בקדש (תשובה ג' לשאלה ד' סעיף ט' עמ' 107) שכל מה שנאסר לדחוק הוא בפזיזות ובדרך סכנה אבל באופן שקול ומדוד שרי, ע"ש, ואולם דבריו דברי חידוש (נה).

הקץ¹²⁶, וכעין דברים אלו כתב גם הרי"מ חרל"פ במאמרו לעת דודים שנדפס בסיני כרך כ"ב בעמ' קל"ד¹²⁷, ולפי פי' זה התירו כיום משום דחיקת קץ, וע"ע עלה נעלה עמ' 117 ואילך, ובתשובת הגר"ח ק' הנדפסת בסוף הקונטרס תשובה ט' ותשובה ט"ו.

(מח) דעת בעל מנחת אלעזר בספרו שער יששכר - חדשי השנה מועדים וזמנים ח"א (ירושלים תשכ"ח) מאמרי חודש תמוז אב מאמר ימי המצרים אות ל"ב (עמ' קס"ג) שאין הלכה כגירסא זו והעיקר כהגירסא שלא להרחיק הקץ בעוונותינו וכ"ה גם בספרו דברי תורה מהדורא שתיתאה אות ק"י עמ' תקצ"ה (והועתק גם בספר ימות המשיח

(מו) ראה עלה נעלה עמ' 59 ואילך, וע"ש עוד עמ' 120 ואילך לגבי אפשרות לאסור מצד הגירסא שלא ירחקו.

(מז) עי' בספר שער צדק (ירושלים תרכ"ב) שער החצר שער ר"צ דף ק"ח ע"א שכתב שהגירסא שלא ידחקו בד' היא הנכונה כדמוכח בסוגיא וכ"ה הלשון במדרש שה"ש¹²⁵, וכן עי' בהגהות עיני שמואל על הגמ' כתובות שם שכתב שב' הגירסאות נכונות אבל הפי' הוא שאם לא נדחוק את הקץ נגרום בזה שהוא לא יתרחק וכשישראל אינם דוחקים את הקץ ומקבלים הגלות באהבה זה הוא קירוב הגאולה, וכ"כ רבי שמחה בונם האב"ד דזאכלין במכתבו שנדפס בדעת הרבנים מכתב י"ב עמ' 35, וביוא"מ סי' פ"ד, ולפי"ז ג"כ יש איסור שלא לדחוק את הקץ, ואולם יש לציין שבספר אם הבנים שמחה עמ' קס"ו ג"כ כ' (ע"פ הפיוט לשחרית של יום א' של נוס) שב' הגירסאות נכונות אבל כתב שהפי' הוא להיפך שבד"כ אסור לדחוק את הקץ אבל כשיש עת רצון ברשיון הממשלות אז צריך שלא להרחיק את

¹²⁶ סברא זו היא כהסברא המובאת להלן שבשעת פקידה לא שייך לאסור משום דחיקת קץ, אלא שהאם הבנים שמחה גם הוסיף ותמך סברא זו בב' הגירסאות. אגב עי' בפירוש ההושענות לר"א מגרמיזא הנדפס בתוך ספר זכרון לר"ש רפאל עמ' כ"ז שג"כ מקיים ב' הגירסאות ע"ש הערת המגיה אות 4 (אבל אין מדבריו ראיה לפירושו של בעל אם הבנים שמחה דאפשר שכוונתו שעלינו להשאר בשוא"ת לא לדחוק מדי ולא לרחק מדי, וכן אפשר שכוונתו כהעניי שמואל).

¹²⁷ דברים אלו נדפסו בעוד מקומות כגון בספרו מי מרום ח"ד (ירושלים תשמ"ט) אחרי ההגדה עמ' פ"ז, ושם ח"ו (ירושלים תשמ"ב) עמ' ק"ט, וחלק ט"ז (ירושלים תשס"ד) עמ' כ"ג, וכן בספרו אמרות טהורות עמ' רמ - רמא.

¹²⁵ יש להעיר שדבריו שם הם כנגד דברי ספר יקרא דשכבי (לרבי יוסף דוד, שאלוניקי תקל"ד) דרוש ס"ג דף קל"ח שמתחשב רק בגירסא שלא ירחקו ברי"ש.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

ברית אברהם סי' כ"א אות ד' עמ' קע"ג, ועכ"פ לדעות אלו ודאי לא שייך לאסור משום דחיקת קץ, וראה גם מה שטרח בבירור הגירסא בנחלת יעקב ח"ב בחלק נפש עדה עמוד 792.

(מט) בויואל משה סי' פ"ו עמ' ק"ג כתב שכל מה שהתיר באב"נ ברשות (כדלעיל הערה ל"א) הוא רק מצד השבועה שלא יעלו בחומה אבל עדין יש איסור משום דחיקת קץ שפרש"י "שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי" והוא איסור אפי' כשאינו עושה שום פעולה אלא מרבה בתחנונים בלבד ואין לנו לעשות כזאת למחר את הגאולה [ע"ש עוד גם בסי' כ"ד ואילך (עמ' ל"ט ואילך) ובסי' ע"ט (עמ' צ"ד ואילך)*], וכ"ה דעת הרש"ד מליובאוויטש במכתבו שנדפס באור לישרים עמ' 57 שכיון שפרש"י שאפי' להרבות בתחנונים אסור כ"ש שאסור לקרב הקץ בכחות ותחבולות גשמיים ע"ש, וכ"כ באשרי האיש ס"ט עמ' מ"א, וכ"כ הר"מ פילאף בקונטרס עולת החודש שנה ד' קונטרס י"א (מ) אב תש"מ עמ' תקנ"ו¹³³ [ועי' במש"כ הרמ"פ גם בקובץ פרי תמרים שנה ח' קובץ מב - מד אדר - ניסן תשמ"ט סי' תרע"א פ"ב שהמדינה נאסרה משום דחיקת קץ], ועי' גם משיח לאור ההלכה ס"ג עמ' ס' ואילך.

(נ) החת"ס כותב בתשובתו שנדפסה בספר אלה דברי הברית (אלטונא, תקע"ט) עמ' מ"ב ונעתקה בשו"ת חת"ס ח"ו (ס' פ"ו ד"ה עמוד כ"ד) שכל מה שנאסר הוא דווקא בריבוי כעין שעשה יוסף דיל"י ריינא וכדו' [היינו לדחוק הקץ ע"י פעולות בשימוש שמות כמובא בתורת הקנאות להיעב"ץ דף ס"ט ע"א (במהדורת אמשטרדם תקי"ב הנ"ל - נדפס במהדורת צילום בהוצאת מקור ירושלים תשל"א, ובמהדו' חדשה שע"י מכון משנת היעב"ץ ירושלים תשע"ה הוא בעמ' רס"ב)], וכ"ה בצרור החיים דף ס"ט ע"ג שהדגיש שלא נאסר אלא להתפלל יותר מדאי כלשונו של רש"י הנ"ל¹³⁴ ושם דף ע' ביאר שהיינו דווקא ע"י תפילות רבים בצום וצעקה וכו' כסדר תעניות לעצירת גשמים וכדו' שאין שבות ריקם ומכריחות ומדחיקות אותו ית' כביכול לגאולנו בטרם

אות ג' עמ' יד - טו) יותר באורך ובראיות [ושם הביא גם מספר באר לחי רואי שמש"כ רש"י שלא לדחוק בתחנונים הכוונה רק לתפילות בלי דחילו ורחימו ולא שאסור בכלל לבקש בתחנונים על הגאולה¹²⁸ וכתב עוד שגם בשלא ידחקו הפי' הוא ג"כ שלא לדחוק להלאה ולרחק], וכן מבואר בצרור החיים להר"א מעמדן דף ס"ט ע"ב - ע"ג ע"ש שכתב שהגירסא המפורסמת - שהיא גם גירסת רש"י והמפרשים - היא "שלא ירחקו ברי"ש"¹²⁹, וכן מובא בספר יובל המזרחי (מימון) עמ' ל"ג שטען הר"ש מוהליבר שהנוסח שלפנינו הוא שלא ירחקו ברי"ש ורק רש"י מביא עוד גירסא שלא ידחקו וע"ש, וכ"כ החכם בן - ציון ווילנער במלואים למחברת הציוניות מנקודת השקפת הדת עמ' 22 - 23 שעיקר הגירסא שלא ירחקו כדברי בעל צרור החיים הנ"ל¹³⁰, וכע"ז כתב בחוברת השבעתי אתכם עמ' 18 - 19 עפ"ד החזו"א שכתב שחכמי הדור מסרו נפשם על נוסח הגמ' שבדפוס שלפי"ז הנוסח שלפנינו בדפוס - היינו הנוסחא שלא ירחקו ברי"ש) הוא העיקר¹³¹, וע"ש עוד שם ובעמ' 35 שהסיק שעיקר הגירסא להלכה היא שלא ירחקו ברי"ש והגי' שלא ידחקו היא דברי אגדה¹³², וראה עוד על דעה זו בעלה נעלה עמ' 128 ובמובא להלן הערה 125 בשם ספר יקרא דשכבי וכן עי' שו"ת

¹²⁸ יש להעיר שלפי"ז לכאן כל ההתעסקות בישוב צריכה להיות רק בדחילו ויש לבדוק בבאר לחי רואי בפנים.

¹²⁹ אולם ע"ש שלא דחה לגמרי הגי' שלא ידחקו בד' ופלפל גם בגירסא זו.

¹³⁰ ע"ש גם עמ' 28 שהוסיף שגם בלא"ה מן הספק ודאי יש לחוש גם לגירסא שלא ירחקו, וכטענה זו כתב בספר עלי חלדי (ניסנבוים, וורשה תרפ"ט) שנת תר"ס עמ' 160, ושם הוסיף עוד טענה שמשום שהרחקת קץ חמורה מדחיקתו לכן מספק עדיף לדחוק ולא להרחיק ע"ש, ואולם אין לי בטענה זו הבנה דודאי מספק שוא"ת עדיף [ומיהו אם אחרים דוחקים אולי מותר להמנע ולא להרפותם מזה], ורק אולי יתכן שיש לומר טענה אחרת שאפשר להקל משום ספק דרבנן לקולא (אם נניח שהשבועות הם איסור דרבנן).

¹³¹ יש להעיר שאף שמסרו נפשם לבחור להדפיס את הכת"י שמתאים ביותר להיות העיקר מ"מ לא באו להוציא מדברי רש"י שגם לפניו היה הנוסח העיקרי שלא ירחקו ובכ"ז הביא שיש עוד גירסא שלא ידחקו [ואדרבה דברי רש"י הם המקור לכך שהנוסח המצוי יותר היה שלא ירחקו כמבואר למעין בדבריו], וביותר שהמדפיסים סמכו על כך שרש"י מביא גם את הנוסח שלא ידחקו ולכן לא ראו צורך לקבוע נוסח זה בדפוס, וא"כ מה שנקבע בגמ' הנוסח שלא ירחקו מורה רק שהוא הנוסח המצוי ולא שהוא הנוסח הנכון להלכה ואין לחדש עפ"ז שאי"צ לחשוש לאיסור בדחיקת קץ.

¹³² ומיהו ע"ש בעמ' 19 שנטה שאין להכריע בין ב' הגירסאות ושניהם אמת וכהדעה המובאת לעיל.

¹³³ אולם ע"ש שתמך יסודותיו גם במכתב המזויף של בעל אב"נ שנדפס בדובב שפתי ישנים.

¹³⁴ יש להעיר שרבי שלום דובער מליובאוויטש (אור לישרים עמ' 57) הבין בדברי רש"י להיפך שאפי' בתחנונים יותר מדאי אסור וכ"ש בכחות ותחבולות גשמיים ע"ש, ויש להתווכח ע"ז שדווקא תפילות שבכחן לפעול באמת לקרב הקץ נאסרו ולא פעולות גשמיות שלכאן כוחן בקירוב הקץ קטן מן התפילות, וראה להלן בהערות הסמוכות עוד סברות להתיר ולפיהן ג"כ אין לאסור פעולות בק"ו מתחנונים, ועי' גם בחידושי בתרא כתובות מהדו"ת אות תרנ"ד ואכ"מ.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

מבואר גם בהמעין כרך ח' גליון א' עמ' 22 - 23, ובשיבת ציון ח"א עמ' 51 במכתבו של רבי זבולון ליב באריט [וע"ש גם עמ' 35 במכתבו של רא"מ לפידות ואולם הוא לא התיר אלא ישוב בלי להלחם ובלי להקים **ממשלה**]¹³⁶, וכ"כ הר"י רוזנהיים במכתבו בדובב שפתי ישנים ח"א עמ' שצ"ב שלדעת גדולי התורה אין לאסור משום דחיקת קץ התיסדות מלוכה בלא בית המקדש והיינו ג"כ משום שאי"ז ה"קץ", וכע"ז כתבו גם בהלכה ברורה פ"ב נתיב י' עמ' צ"ז וע"ש, ובנזר התורה קובץ י"ג עמ' קכ"ג.

וראה עוד אמרי שאול (טאוב, אדמו"ר ממודיץ, ת"א תש"ך) עניני ארץ ישראל אות מ"ה עמ' קפ"ז שחידש יותר שדווקא את הקץ הסופי אסור וגם א"א לדחוק אבל את האתחלתא דגאולה ראוי לדחוק ולכן אמרו שלא לדחוק את ה"קץ" ולא שלא לדחוק את ה"גאולה" וע"ש, ועי' גם טוב ראי מס' כתובות סי' קע"ד עמ' ש"ו, ויובל המזרחי עמ' ל"ג מה שהביא בשם הר"ש מוהליבר.

ועי' גם ביואל משה סי' פ"ג שפלפל בטענה דומה שכיון שע"י המדינה נעשו רק צרות ברוחניות וגשמיות וכו' א"כ אין בה גאולה כלל ולא היה בהקמתה דחיקת קץ כלל, ודחה בעל היואל"מ שאיסור הדחיקה אינו תלוי באם הדבר הצליח אלא עצם הנסיון לדחוק ועשיית מעשים נגד גזירת הגלות זהו האיסור עכ"ל, ויל"פ בדבריו שעכ"פ היום שהתברר שאין בהקמת המדינה שום גאולה (כש"כ ביואל"מ) א"כ כעת אין איסור להמשיך ולקיימה משום שהחזקתה כעת אינה בכדי לדחוק את הקץ, ועוד יל"פ שאף אם נאסר נסיון הדחיקה גם אם היא לא הצליחה מ"מ כ"ז רק כאשר באמת מנסים לדחוק את הקץ אבל בהקת המדינה שנעשתה ע"י אנשים פורקי עול שאינם מאמינים בגאולה רח"ל בזה א"א לאסור מצד הנסיון לדחוק את הקץ משום שלא את הקץ באו לדחוק וכש"כ בפנים.

(נב) ראה בטענה זו עיתון המגיד כ"ט תמוז עמ' 243 במכתבו של הר"פ הלוי איש הורוויץ ובספר אהבת ישראל בספר הזכרון שבסופו עמ' ש"כ.

עת, וכ"ה דעת בעל מנחת אלעזר שמעורר בספרו שער יששכר (על חדשי השנה מועדים וזמנים ח"א, עמ' קס"ג) על הצורך להרבות בתפילה במסירו"נ לקרב הגאולה וכתב שם בתו"ד שאינו יודע מהו השיעור של יותר מדאי שאסור, ובספרו דברי תורה [וכנ"ל הועתק גם לספרו ימות המשיח] מאריך יותר ושם בסיום הדברים בסוף אות ק"י כותב שמה שאמרו להזהר מלדחוק הקץ הכוונה ע"י השבועות* ושמות בלי תשובה ותפילה (וע"ש גם באות קי"א במוסגר), ומבואר מכל הנ"ל שלא נאסרו פעולות לקירוב הקץ אלא"כ הם נעשות בחזקה מאד מאד שלא בדרך ההשתדלות הרוחנית המסורה לנו, וכע"ז הוא גם לשון האור חדש על ציון שער שמיני פ"ג אות ה' דף ק"כ ע"ב שכתב שהשביענו הקב"ה שלא לדחוק את הקץ "**בחזקה**", וכן הביא כע"ז באור המזרח כרך כ"ו חוברת א' (פט) עמ' 25 מישמח משה על שה"ש יעו"ש (והובא כבר ביואל"מ סי' כ"ח עמ' מ"א), וזהו גם לשון רבי אלעזר מגרמייזא בפירוש להושענות (נדפס בתוך ספר זכרון לר"ש רפאל, ירושלים תשנ"ח עמ' כ"ז) בהושענות קל למושעות שכתב "שהשביע את ישראל שלא ידחקו את הקץ בתפילתם **שלא יתקבצו כולם יחד לבקש על זה**", וכן מבואר גם בספר נצח ישראל (פיוולזאה) דף קמ"ה ע"ב, ובתשובת הגרח"ק הנדפסת בסוף הקונטרס תשובה א' (ועי' גם תשובה ו' ותשובה י'), ובמכתבו של רב"צ קוק בשם הגרי"ש אלישיב צ"ל (הנדפס בסוף הקונטרס), וראה עוד שיבת ציון ח"א עמ' 51 וכן בספר עלה נעלה עמ' 125 מה שהביא בזה¹³⁴.

(נא) במילואים להציוניות מנקודת השקפת הדת מאת החכם בן - ציון ווילנער עמ' 23 כתב להתיר משום שהתיישבות בא"י אינה הקץ ובשבעה שלא ידחקו כו' לא נאסר אלא מה שדוחק את הקץ דווקא, והוכיח כן (בעמ' 27) מזה שיש עוד שבועה שלא לעלות בחומה ואי"ז נכלל בדחיקת קץ וע"כ שרק תפילה שמקרבת את **הקץ** היא שנאסרה, וכ"כ באור המזרח כרך כ"ו חוברת א' (פט) עמ' 26 והוסיף שיסוד מדינה בימינו - שכמעט כל השבטים הפראיים יסדו לעצמם מדינה - ודאי אינו סימן גאולה¹³⁵ וא"כ א"א לאסור, וכעין טענות אלו

¹³⁵ כסברא זו כתב הרי"י דומב בהחומה כרך י"ח קונטרס ה' עמ' ע"א וכתב מכח זה שאין כאן שום אתחלתא דגאולה כמובא לעיל אות ה' ע"ש מה שהבאתי עוד, ואולם ע"ש שיש שכתבו כדרך ספר קול התור שע"י ישוב א"י נביא את הקץ בדרך אתערותא דלתתא ולפי"ז יל"פ בטענת היתר זו, ועי' אמרי שאול המובא להלן.

¹³⁶ לפי דבריו כיום שיש ממשלה א"א להשתמש בהיתר זה.

¹³⁴ וראה גם פירוש רבי יוסף בן שושן (חי דור אחד לפני הרא"ש) לשיר השירים פ"ב פסוק ד - ז (נדפס בקובץ חצי גבורים - פליטת סופרים כרך י' ניסן תשע"ז עמוד רל"ז) "[ומשביעה] לקהלות ירושלים ר"ל לאנשים הקדושים הראויים ליקרא בנות ירושלים שלא יעירו את הש"י להביא הגאולה בצבאות ר"ל **בצבא המרום** ולא באילות השדה שהם **דברי כשוף** שהוא דבר השבה עד שתחפץ האהבה להתעורר לאהוב אותי" ולכאורה הן הן הדברים.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

(נג) ראה לעיל סעיף ו' שיש שהתירו משום הפקידה את כל השבועות.

(נד) עי' בזה בקול יעקב עה"ת לבעל מלוא הרועים פרשת תבא פכ"ו פט"ז עמ' שס"ד ששמע ממורו מהר"י סג"ל שכיום מותר לקרב את הגאולה ואי"ז דחיקת קץ, ובשיבת ציון ח"ב עמ' 53 מכתב הרח"ד חזן [וע"ש גם עמ' 15 במכתב הר"מ גימפל יפה], ובשערי צדק (ירושלים תר"ח) שער תשובה דף כ"ו ע"א, עיתון הצפירה י"ב אייר תר"ס עמ' 404 מכתב רש"י דראזר משעביז, ונזר התורה קובץ י"ג עמ' קי"ז ואילך, וראה עוד סלו סלו המסילה עמ' 316 (במהדו' מוה"ק בתוך כתבי הרב נתן פרידלאנד, כרך א') בהערה ובהקדמת המו"ל (במהדו' הנ"ל) עמ' כז - כח¹³⁷, ובעלה נעלה 125 - 126¹³⁸.

(נה) קיימת עוד סברה להתיר שביפה קול דף ע"א ע"א ד"ה השביען כתב "שידוע לפני ה' שד' דורות עתידין לדחוק על הקץ בטעות מה כמו שבני אפרים טעו בחשבון לכן הקדים ה' להשביען ד' פעמים כדי לבטל ד' הטעויות" ולפי"ז מבואר לכאן שמה שהיה בזמנינו אינו דחיקת קץ דא"כ יש ה' דורות שדחקו על הקץ, אבל אולי יש לדחות שבזמנינו לא דחקו "בטעות" ולכן לא הוסיף שבועה משום שאותם הדוחקים את הקץ היו דוחקים אותו אף כנגד איסור מפורש מן התורה כידוע, ועי'.

¹³⁷ עי' לעיל הערה מ"ז שהבאתי גם דברי אם הבנים שמחה והרי"מ חרל"פ שס"ל שאין לאסור משום דחיקת קץ בעת פקידה ותלו דבריהם בב' הגירסאות בגמ' ע"ש.
¹³⁸ ע"ע בספר קול התור שמעורר להחיש את ה"בעתה" ולעורר את הגאולה בזמנה ע"ש פ"א אות ח' (ביסוד השלישי) עמ' 552 - 553 ובעוד מקומות ולא חש לדחיקת קץ, ועי' בפזמוני ר' יושעה ריבלין הנקרא ברית אבות בסערת אליהו - הנוסד ע"ד ספר קול התור - ח"א פ"ו אות ד' (שורות ס' - ס"א עמ' 133) שכתב "לקרב את הקץ במעשים חובתנו, "לא לדחוק" פרושו לא להצר אותו", ויל"ע מהי כוונתו.

יא. יש הסוברים ששבועת ישראל תלויה בשבועת האומות ודינם כדין ב' שנשבעו זל"ז שאם ביטל האחד את שבועתו נפטר גם השני ממנה ולכן כיון שהגוים עברו על שבועתם שהושבעו שלא להשתעבד בישראל יותר מדי לכן גם ישראל פטורים משבועתם (נו), ודעת אחרונים אחרים שאין קשר בין השבועות ומהיכי תיתי לתלותם זב"ז וגם אם הגוים עברו על איסור וביטלו שבועתם בכ"ז אנו צריכים לשמור את שבועתנו (נז), ואדרבה הכבדת הגוים את עולם אות הוא על עומק הגלות (נח).

ויש להעיר עוד שאף להסוברים כהסברא שהשבועות תלויות זב"ז עדין יש לדון אם רק השבועה שלא ימרדו באומות תלויה בשבועות הגוים (נט) או רק השבועה שלא ירחקו את הקץ (o), או שכל השבועות תלויות זב"ז (א).

הגרי"א הרצוג בתחוקה לישראל על פי התורה כרך א' עמ' 126 ושוב בעמ' 127 ובפסקים וכתבים ח"ב עמ' תקי"ז - תקי"ח¹⁴⁰ [והובא גם בחוברת השבעתי אתכם עמ' 30], וכ"ה גם באוצר הירושלמי (הרשברג, ירושלים תשל"ח) כרך ב' נדרים פ"ו ה"ח עמ' קט"ז - קי"ז, ובהתקופה הגדולה פ"ט הערה 50 עמ' 208 במכתב הר"ח פרוש ושם ציין לספר רב שלום לר"ש אדלער (בלקוטי תהילים פרק ע"ב דף ק"מ ע"ב) שמביא ששמע כן מדודו רבי הילל מקאלאמעא בעהמ"ח ספרי משכיל, ונדפס כן גם בספר של ר"ה מקאלאמיא עצמו הנקרא אבקת רוחל ח"ב (קאלאמעא, תרמ"ה) כלל ט' פרט א' דף קי"א ע"א [ואולם ע"ש ששיקור כוונתו שעברו הגוים על שבועתם אינה משום הגזירת הגשמיות אלא על ביטול התורה מישראל] ע"ש, וכ"כ בספר עלי תמר (תמר, אלון שבות תשנ"ב) מסכת ביצה פ"ה ה"ב עמ' רע"א, וכ"כ ר"י שציפנסקי באור המזרח כרך כ"ב חוברת ג - ד ניסן - תמוז תשל"ג עמ' 218, ובשו"ת ים הגדול חו"מ סי' צ"ז עמ' קפ"ג וע"ש, וכ"כ הרמ"מ כשר בשנה בשנה שנת תשל"ז עמ' 226 בשם הגה"צ רבי משה יחיאל הלוי אפשטיין אדמו"ר מאוזעראב, וכ"כ הגר"מ אליהו בהסכמתו לספר "ויעמידה ליעקב לחק" (שוחטמן, ירושלים תשנ"ה) עמ' 8 ונעתקה לספרו שו"ת מאמר מרדכי ח"ג חלק קדושת א"י ירושלים והמקדש ס"ו עמ' של"ג, וכ"כ בספר תורת שמואל עה"ת ח"א (רולניק, ירושלים תשס"ה) פרשת שמות (ג, טז) עמ' קנ"ב, וכ"כ גדולת מרדכי - דרושים (סגרון, ירושלים תשל"א) דרוש י"ד עמ' פ"ה במוסגר,

(נו) כן כתב בשו"ת נצר מטעי (פרידמן, ת"א תשי"ז) ח"א ס"י אות ה' עמ' ס"ד שלפי המבואר בשו"ע יו"ד סי' רל"ו ששנים שנשבעו לעשות דבר אחד אם עבר א' מהם על שבועתו נפטר גם השני משבועתו ואינו צריך לקיימה, לפי"ז כיון שכל אומות העולם¹³⁹ עברו על שבועתם שהושבעו שלא להשתעבד בנו יותר מדי שהרי הם שדדו רצחו שרפו והרגו בלי חמלה וכו' לכן אין השבועה מחייבת גם אותנו ואנו מותרים לעלות כחומה ולמרוד באומות*, וכתב כן גם בהגדה של פסח שהדפיס הנקראת בשם פרפראות (ב"ב תשמ"ט) עמ' מ"ז ושם הביא כן בשם רבי צבי חריף, וכן הביא בשם ר"צ חריף גם בספר עולמו של אבא (מילר, ירושלים תשד"מ) עמ' ת"ס, וכ"ה דעת רבי אהרן סולוביצ'יק שהשבועות תלויות זב"ז כנדפס במסורה חוברת י"ט טבת תשס"ג עמ' מ"ג ובאור המזרח כרך י"ט חוברת ב' (מ"ט) טבת תשל"ל עמ' 110 ובשנה בשנה שנת תשל"ד עמ' 141 ע"ש, וכ"כ

¹³⁹ כוונת בעל נצר מטעי לרמוז בזה לבאר שמותר למרוד בכל האומות, וכתב הטעם שכל או"ה הכבידו עולם, ודבר זה צריך בדיקה בדפי ההיסטוריה העולמית, והגר"מ אליהו (המובא להלן) כתב באופ"א שזה שהעולם שתק למעשי הזוועה של הנאצים ימ"ש ועי"ז גם נתברר שאין לישראל מקלט בטוח בין האומות בשום מקום ג"ז נכלל בכלל הכבדת עול, ודבר חידוש הוא לומר כן שהגוים נחשבים למפרי שבועה בזה שלא נחלצו לעזור לישראל ולהצילם, ואולי כוונתו (וכך משמע בדבריו יעו"ש) לא מצד שהשבועות ממש תלויות זב"ז אלא שסברא שבכה"ג שאין לישראל קיום בשום מקום לא יתכן שחייבים להשאר באופן כזה בגלות וכסברא שכתבתי בהערה ס"א. אולי יש עוד לפלפל וליישב באופ"א מה שמותר למרוד בכל האומות, שכל הגויים נחשבים לחפצא אחת של גלות ושל מגלים, וכיון שהוכחד עלינו עול הגלות שוב איננו חייבים לשמוע לאף גוי, דכל חיובינו לשמוע להם הוא רק כאשר כולם מקיימים שבועתם, ועי'.

¹⁴⁰ בפסקים וכתבים שם הוסיף במוסגר לבאר שאף שהקב"ה הוא שהשביענו שלא מדעתנו מ"מ הוא השביע באופן כזה שתהיה ההשבעה הדדית, וסיים שם בצ"ע.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

שבועות על ישראל שלא ימהרו הקץ" ויש שהבינו שכוונתו כנ"ל שמשום שהגוים עברו על שבועתם מותר גם לנו לעבור על שבועותינו אולם אי"ז מוכרח בכוונתו¹⁴⁴, ועי' גם דעת משה מקאזניץ (למברג תרל"ט) פרשת בלק דף קי"ב ע"ד עה"פ מה אקוב שנראה שג"כ ס"ל שהשבועות תלויות זב"ז, ובשו"ת ברית אברהם סי' כ"א עמ' קע"א, ועי' עלה נעלה עמ' ר"ב ואילך.

(נז) כן הוא לשונו של הרי"מ פינס בעיתון הלבנון (שנה י"ג נ' 11 ז' חשון תרל"ז עמ' 82) "הכל יודעים כי נאמן ישראל להשבעה שהשביע הקב"ה אותם לבלי יעלו בחומה ולבלי ימרדו באו"ה אע"פ שאין כל או"ה עומדים בשבועתם לבלי להשתעבד בישראל יותר מדאי" וכך כתב בספר יפה תלמוד ח"ב (פאלאג', אדמיר תרל"ד) בכתובות דף ל"ו ע"א (מדפי הספר) ובספר אור תורה אות נ' - נדרים ושבועות סוף פ"ט דף צ"ו ע"ד, ובבאור שירת אקדמות לר"א מאלאשקעוויץ דף מ"ג ע"ב¹⁴⁵, ובאהלי שם - משיח לאור ההלכה (פרץ תשס"ב) סי' ג' עמ' ס"א¹⁴⁶, וכן מסר לי רש"ז אייגרמן בשם רבי אייזיק שוויי שהוא לא הסכים אם היתר זה (ודלא כר"פ הירשפרונג המובא בהערה קודמת שכן נקט סברא זו), וכ"כ הר"צ שוויגר בניב המדרשיה כרך יח - יט תשמ"ה - תשמ"ו עמ' 128 במוסגר, וכן מבואר גם בדברי הרי"א העניקין בספרו תשובות איברא פ"ט סי' ק"ז עמ' ר"י ואילך [נדפס גם בהדרום חוברת כ"ט כנ"ל] שכתב שדעת רבי עקיבא הייתה שמשום שעברו הגויים על שבועתם גם אנו מותרים לעבור על שבועתנו אבל לבסוף הודה ר"ע לר"א שחלק עליו בזה יעו"ש, וע"ש גם פ"ט סי' ק"ו עמ' ר"ט שהביא שכך סברו רוב גדולי הדור, וכן היא גם דעת היואל משה סי' ע"ה (עמ' צ') שאין השבועות תלויות זב"ז כדמוכח במהר"ל ועוד¹⁴⁷, ואולם ע"ש סי' ע"ט (עמ' צ"ז) שלגבי ריבוי בתחנות (שנאסר משום דחיקת קץ) כן י"ל שתלוי בשבועת הגוים¹⁴⁷,

¹⁴⁴ עי' משיחיות ויישוב א"י עמ' 32 ואילך, וראה נחלת יעקב בחלק נפש עדה ענף ד' אות 1 הערה 172 עמ' 764 מה שהוכיח שאי"ז עיקר כוונתו.

¹⁴⁵ ע"ש ומה שהוכיח כדבריו מהתפילין לא הובן לי עי' מש"כ בהערה 95.

¹⁴⁶ א"י יש להעיר שבנקל יש ליישב את הטענה שנכתבה בספר זה כנגד התולים את השבועות זב"ז, ע"ש ואכ"מ בדברים פשוטים.

¹⁴⁷ עי' הלכה ברורה פ"א נתיב ו' לגבי ראיותיו של היואל מ.

¹⁴⁷ יל"ע בזה משום שבגמ' לא משמע שיש חילוק מהותי בין השבועות שהושבעו ישראל ואם איסור דחיקת הקץ בא כשבועה לגוים מהיכי תיתי ששאר השבועות אינם באופן כזה, ועי' בהערה 143.

ובספר שערי קודש ח"ד ס"ז עמ' י"ד וע"ש¹⁴¹, ובספר לקוטי בתר לקוטי על אגדות הש"ס ח"ג (אלטער, נ"י תשכ"ד) מסכת כתובות עמ' ק"ח, ובשו"ת ציץ אליעזר ח"י במלואים עמ' ר"נ (וע"ש שביאר בזה דברי השפת אמת שכתב שהחשש לשבועות אינו אלא דברי צפצוף כמובא לעיל בהקדמה בהערה), ובהשבעתי אתכם עמ' 30 בשם ה"ר אלקנה שפירא, ובנזר התורה קובץ י"ג עמ' קי"ד¹⁴², וכן היא גם דעת הר"ד מנאוואהארדאק בעל גליא מסכת כמו שנדפס בקובץ ישורון (שנת תשס"ג עמוד תשי"ד, ראה גם בהקדמת ספרו גליא מסכת ח"א (ווילנא, תר"ה) שכתב כן בקיצור), וכ"כ גם הרש"י זוין בתורה שבע"פ כרך י"ג (ירושלים, תשל"א) עמ' קמ"ה, וכן הסכים גם הגר"ח קנייבסקי שליט"א (בתשובה הנדפסת בסוף הקונטרס תשובה י"א), וכן מסר לי רש"ז אייגרמן שאמרו לו כך הגר"מ קלין בעל משנה הלכות ורבי פינחס הירשפרונג, ויש מי שכתב כן גם בשם הגר"ח ע גרודז'ינסקי (קונטרס מצות הדירה והישיבה בארץ ישראל בזמן הזה (אקרמן, המכונה מרי"ד, תשנ"ה) אות כ' עמ' י"ב, ונדפס שוב בספרו וחי בהם (ירושלים תשנ"ו) ח"ג עמ' רל"א), ועי' הגדה של פסח עם פירוש מעשה ידי יוצר למהר"ש קלוגר (לבוב תרמ"ו) דף מ"ד ע"ג ד"ה ואת לחצינו זה הדחק שכתב לגבי דחיקת קץ שתלויה בשבועת או"ה¹⁴³, וכן עי' הערה 151 בשם זרע שמשון, וע"ע אגרות ארץ ישראל (יערי) עמ' 352 באגרת ר' ישראל משקלוב שכתב בזה"ל "ואם קצף הוא מעט בעד חטאת עמו הם הוסיפו יותר מהעיקר כפלי כפלים עולם הקשה קושי השעבוד ועברו על השבועה אשר השביעם ה' אלקינו שלא ירבו קושי

¹⁴¹ ואולם ע"ש שבא בסברא שונה מעט משום שבועה שבטלה מקצתה בטלה כולה, וע"ש גם שתמך יסודותיו בדברי הגר"מ פיינשטיין ואולם לא נתבאר אם הגר"מ פיינשטיין דבריו על נדו"ד או שהוא היקש של מחבר הספר שהשווה דברי הגר"מ פיינשטיין למקום אחר לכאן.

¹⁴² וע"ש שכתב שגם בדעת מהר"ל יתכן להתיר אבל לא ממש משום תליית השבועות זב"ז אלא משום הסכמת אומות העולם לכוון מדינה לעם היהודי, והיא סברא נפרדת כמובן.

¹⁴³ וע"ש דף מ"ה ע"א שהסמיך דבריו על מדרש שה"ש שדחיקת הגוים את ישראל מקרבת את הגאולה שלא בעונתה ולכן כתב שסברא שישאל מצידם רשאים ג"כ להתפלל על קירוב הגאולה שלא בעונתה, ולפי"ז שהסברא היא שבמילא הקץ נדחק ע"י הגוים לפי"ז יתכן שרק דחיקת קץ - שאינה אסורה אלא משום שמביאה את הקץ שלא בעונתו תהא מותרת ולא עליה בחומה ומרידה באו"ה שלא נאסרו משום שע"י"ז תבוא הגאולה הסופית ע"י משיח וכו' אלא משום שמבטל כעת את הגלותיות, וזהו ההסבר במה שבני אפרים נענשו כמו שמביא מהרש"ק בתחילת דבריו, משום שאף שהותר לדחוק את הקץ מ"מ לא הותר למרוד במצרים ולעלות כחומה כמו שחפצו לעשות כן בני אפרים, ויל"ע בכ"ז, וכבר דן בדברי המהרש"ק ביואל משה סי' ע"ט עמ' צ"ח.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

דף י"ג ע"א בשם ר"י קראם ובשירי קודש (סעדון, נדמ"ח ב"ב תשנ"ג) עמ' שס"ז פסוק ק"ז במיני תרגימא אות א' ע"ש, ועי' גם בדברי הר"ד מנאוואהרדאק שנדפסו בקובץ ישורון (שנת תשס"ג עמוד תשי"ד והובאו בהערה נ"ו) ובמש"כ בפתיחה הערה 1.

(o) כ"כ באבקת רוכל הנ"ל בהערה בשולי העמוד¹⁵¹.

(סא) כן הוא לכאורה לדעת שאר המובאים לעיל הערה נ"ו, ובביאור דעתם נראה שאין כוונתם כפשוטו שהשבועות תלויות זב"ז כב' בני אדם שנשבעו זל"ז (והיינו שהקב"ה השביענו באופן כזה כמו אילו היינו נשבעים זל"ז) אלא שמתוכן השבועות ניכר רצון הבורא שרצונו שתהיה גלות מתונה ולא ישתעבדו בישראל יותר מדי ואם משתעבדים בישראל יותר מדי לא זאת צורת הגלות שהשביע עלינו לשומרה, ולא אדעתא דהכי השביענו [ובפרט שייך לומר כן להמבואר בספר אם הבנים שמחה בפרק א' שריבוי הצרות הם אות לישראל להפקד ולצאת מן הגלות]¹⁵², ועי'¹⁵³.

וע"ע טירת כסף - דברי שיר (קרענגיל, קראקא תרנ"ז) על שיר השירים פ"ה סוף פ"ד דף נ"א ע"א¹⁴⁸, ופרי צדיק לר"צ הכהן מלובלין ח"ה (לובלין תרצ"ד) תחילת פרשת ואתחנן דף י"א ע"א¹⁴⁹, ויפה קול על שה"ש רבה דף ע' ע"ג ד"ה ונשבע למלכיות¹⁵⁰ שמדבריהם ג"כ משמע שאין השבועות תלויות זב"ז כמבואר כאן בהערות, ובהגות בפרשיות התורה פרשת ראה עמ' 756 - 757 במוסגר.

(נח) ואף אם הותר להלחם בשעת מעשה כדי להנצל מהגוים מ"מ אי"ז סיבה להתיר לצאת לגמרי מהגלות.

(נט) מצד הסברא רק על השבועה שלא ימרדו באומות שייך לומר שתלויה בשבועת הגוים משום שהיא שבועה שאנו מחויבים לגוים לחיות עמהם בשלום אבל שבועות שלא יעלו בחומה שהיא שבועה על עצם הגלות שלא נפקיע את הגלותיות מעלינו וכן השבועה שלא ידחקו את הקץ למה יפקעו משום שעברו הגוים על שבועתם¹⁵¹, ובאמת כך כתב בהגדה ש"פ נגיד ונפיק

¹⁴⁸ ע"ש שמדבריו משמע שמלכתחילה כשהושבעו היה באופן שלא ודאי שיקבלו גם העכו"ם את שבועתם וא"כ משמע בפשטות שהושבעו גם על אופן זה היינו אף על אופן שלא יקבלו הגוים את שבועתם.

¹⁴⁹ וז"ל ושל לא ימרדו באו"ה היינו ג"כ כשיראו שכבר גדלה רשעת הגוים עד שראוים להגאל עי"ז ע"ז בא השבועה שכיון שהקץ לא נגלה וכל זמן שלא עלה ברצונו אין אתנו יודע אם ראויים לגאולה וכו' עכ"ל.

¹⁵⁰ ע"ש שכתב ששבועת האו"ה אינה שבועה אליהם אלא הוא בלשון מליצי והכוונה להראות לישראל את האופן שתתארך הגלות ע"י שהגוים לא יכבידו עולם, ולפי"ז ודאי לא שייך לומר שהשבועות תלויות זב"ז מאחר ששבועת או"ה אינה שבועה, וגם אין לחדש כהסברא שכתבתי בהערה ס"א שאדעתא דיסורים גדולים לא הוגלינו משום ששבועה זו לא באה כהבטחה והטבה לישראל שלא יסבלו הרבה אלא כאיום שיתכן שתתארך הגלות כ"כ אם לא יהיה מספיק יסורים, ויל"ע.

¹⁵¹ בזרע שמשון (נחמני, מנטובה תקל"ח, נדפס שוב בשנת תשע"ו ושם הוא באות ט"ז עמ' צ"ז) על מגילת אסתר דף נ"ד ע"ב עה"פ ביום אשר שברו וגו' כתב הסברא שהשבועות תלויות גבי השבועה שלא ימרדו [וכ"ה ביפה תלמוד המובא בהערה נ"ח בהו"א שלו ע"ש] ויתכן שלדעתו רק שבועה זו תלויה בשבועת האומות וכסברא שכתבתי בפנים.

¹⁵¹ ע"ש באבקת רוכל שלמרות שכתב כנ"ל שהשבועות תלויות זב"ז וכיון שהאומות ביטלו שבועתם לכן גם לנו מותר לדחוק את הקץ בכ"ז כתב בהערה שאסור לנו למרוד במלכות וכו' ע"ש (ואולם ע"ש שהערה מוסבת על הדברים שנכתבו לפני חידושו שהשבועות תלויות זב"ז ויל"פ), וכעת העירני רש"ז אייגרמן שבספר רב שלום (המובא בהערה נ"ו) מביא ששמע מבעל האבקת

רוכל את הסברא שהשבועות תלויות זב"ז גם לגבי השבועה שלא ימרדו באומות, וא"כ לא מסתבר שהפירוש בדברי האבקת רוכל כמו שכתבתי אלא מה שכתב שלא למרוד באומות אי"ז מצד השבועה אלא סתם אין לנו למרוד באומות, עכ"ד, ויש לפלפל.

¹⁵² כעת ראיתי גם במכתב כת"י לחכם מקובל תימני משנת תרט"ו (המכתב הוצא למכירה במכירה ה'12 של "ירושלים של זהב" - טבת תשע"ז, והובאו פרטים עליו בקטלוג שלהם עמ' 169) שכתב בזה"ל "ולא עוד אלא שראיתי שתקפה יד האומות עלינו וגבר השעבוד עלינו עד מאוד מה שלא ... אבותינו וכמה דברים אני מבין בהם שלא היו בדורות שעברו והן מסימני הישועה".
¹⁵³ ולהשיטות שאי"ז שבועה ממש אלא גזירה וכדו' כמבואר לעיל הערה ט' ודאי לא שייך לומר שהוא כב' שנשבעו זל"ז ולדעה זו בהכרח צ"ל כסברא זו.

יב. כתב המהר"ל בספרו נצח ישראל פכ"ד (לגבי המבואר במדרש על השבועות הנ"ל שהשביענו הקב"ה בדורו של שמד) בזה"ל "ועוד פי' בדורו של שמד ר"ל אף אם יהיו רוצים להמית אותם בעינוי קשה לא יהיו יוצאים ולא יהיו משנים בזה", ועפ"ז יש שכתב שהשבועות הם ביהרג ואל יעבור משום שעבירה על השבועות היא כפירה וכו' (ב0), אולם כמובן דבר חידוש הוא לחדש ע"ז יהרג וא"י, וכיון שמצד גדרי ההלכה הפשוטים מותר לעלות לא"י לא שיוך להחשיב את הנוהג כדרך ההלכה המסורה לכופר ולחייב למסור ע"ז נפש, וכן דעת כמה פוסקים (ג0).

ועב"פ יש להעיר שכיון שהדבר מוטל במחלוקת א"כ למעשה ודאי אי"צ למסור ע"ז נפש.

(ב0) כן כ' בויאל משה בכ"מ (עי' למשל ס' ע"ו)* וכן נראה שהבין בתולדות זאב עמ' ע"ט אות כ"ח ע"ש היטב¹⁵⁴.

(ג0) כ"ה דעת בעל מנחת אלעזר בדברי תורה שתיתא ס' קי"א עמ' תקצ"ו ע"ש שפשיטא ליה שאין דין יהרג וא"י על השבועות¹⁵⁵, וכן מבואר לכאן בחי' המלבי"ם כתובות דף קי"א בסופו (עמ' ר"ח), וכ"כ בהלכה ברורה בפיתחא זעירא עמ' מ"ג (וע"ש גם פ"א נתיב ב' עמ' ס"ב ואילך מה שפלפל בזה) וכתב שגם בעל ויאל משה לא היה מורה בפועל למסור נפש על השבועות ע"ש, וכן מבואר גם בתורת שמואל פרשת שמות עמ' קנ"ב ע"ש¹⁵⁶, ובהתקופה הגדולה פי"ד וע"ש מש"כ בביאור דברי מהר"ל הנ"ל¹⁵⁷, וכן עי' מה שהביא בזה בעלה נעלה עמ' 99.

¹⁵⁴ ואולם ע"ש שאם הגוים כופים את ישראל לעלות לא"י יש להתיר מסיבה אחרת שבכה"ג העליה אינה "מרידה" כלל, אבל לו יצויר מרידה באופן של פקו"נ (כגון שהגוים מענים אותם וכדי להנצל מהם צריך למרוד ולברוח לא"י) אה"נ צריך למסור ע"ז נפש.
¹⁵⁵ ואולם ע"ש שבפועל כן יש למסור נפש משום שבמציאות א"א להצליח באופן שעוברים על השבועה, והוא נדון אחר ותלוי גם באם השבועות הם גזירות בטבע העולם או שהם רק איסור (כמובא לעיל הערה ט') ואכ"מ.
¹⁵⁶ וע"ש שרק במקום שגובל בקידוש ה' צריך למסור נפש ע"ז, וראה כנפי יונה על שה"ש פ"ב פ"ז דף נ"ו ע"ג.
¹⁵⁷ הפי' הפשוט לענ"ד בדברי המהר"ל הוא שלדרך הראשונה שלו המילה ואבות ודורו של שמד יצרו מציאות חדשה של אפשרות שתהיה גלות למרות שהוא נגד הטבע, ולדרך השניה שלו האבות והמילה וכו' גורמים בפועל שנשאר בגלות למרות הקשיים, ואין כוונתו כאן לאיסורים (שהרי לא הזכיר לשון איסור שם) אלא לעצם גזירת הגלות שהקב"ה מסובב ע"י טבע השבועות שנשאר בגלות, ועי'.

11. יש מן הפוסקים שכתב שכיון שלא הייתה העליה כעת לשם עליה כחומה אלא לשם ביקוש מקלט משואת אירופה הנוראה וכדו' לכן אין לאסור (דו).

(דו) כך כתב בשו"ת משנה הלכות חט"ו סרי"ג (עמ' רפז - רפח ד"ה והנה פשוט) שכיון שהעליה אחר השואה לא הייתה לשם עליה כחומה וכדו' אלא שלא היה להיכן לחזור א"כ לא שייך לאסור [ואפילו לדעת האהבת יהונתן שאסר עליה ברשות האומות (כנ"ל הערה ל"ד) מ"מ כשאין עולים לשם עליה אלא לשם ביקוש מקלט אין לאסור], ואין כיום מקום ישוב לתושבי ארץ ישראל אלא בארצם ואינם נמצאים בא"י לשם עליה לקרב את הקץ וכדו', וכסברא זו כתב בקובץ נזר התורה קובץ י"ג עמ' קט"ז בקיצור, ואולם יש להעיר שכל סברא זו אינה אלא על ניצולי השואה אבל על בני עדות המזרח וכדו' שעלו לשם עליה לא"י, ורבים מהם ראו בזה גם גאולה, - עליהם נשאר קשה, ומ"מ על בני דורינו אין קושיא ומשום שאנו אין לנו לאן ללכת ואין לנו ברירה (באופן הנורמלי) אלא להשאר בארה"ק*, ועי' קריינא דאגרתא ח"א (ב"ב תשמ"ו) מכתב ר"ה עמ' רכ"ג ובתשובת הגר"ח ק הנדפסת בסוף הקונטרס תשובה ה'.
ואולם יש בסברא זו מן החידוש דמנלן שהדבר תלוי בכוונה ואם בפועל אנו עומדים בא"י באופן של חומה אף שלא זאת מטרתנו אולי גם זה אסור.

מכתבי

תשובות

תשובות מרבינו הגר"ח קנייבסקי שליט"א

א.

ברש"י כתובות דף קי"א ע"א כתב שלא ידחקו את הקץ שלא ירבו בתחנונים על כך יותר מדאי עכ"ד, מה הכוונה יותר מדאי.

ת. הרבה

ב.

בביאור הגר"א לתיקוני זוהר תקונא עשרין ושיתא (ד"ה ובמה) כתב "אלא שמושבעין שלא יצאו מאליהם לבנות בה"מ שושנה דלעילא עד שיבא", האם אפשר ללמוד מכאן שהשבועות שלא יעלו בחומה וכו' נאמרו רק לאסור בנית מקדש.

ת. ביהמ"ק ושל סביביו

ג.

מה הטעם שנשמטו השבועות שלא יעלו בחומה וכו' מספרי הפוסקים.

ת. לא שכיח

ד.

מרן שליט"א כתב לי שמדברי הגר"א בביאור לתיקו"ז תקונא עשרין ושיתא (ד"ה ובמה) אפשר ללמוד לאסור מצד השבועות שלא יעלו בחומה וכו' בנית "ביהמ"ק ושל סביביו", מה כוונת מרן שליט"א "ושל סביביו" האם כל ארץ ישראל בכלל זה?

ת. העזרה

ה.

בקריינא דאגרתא ח"א מכתב ר"ה (במהדורות הישנות) כתב מרן בעל הקה"י זצוקללה"ה להתיר את השבועות שלא יעלו בחומה וכו' משום שאף שבתחילה היה שלא כדין מ"מ היום שאין שלטון אחר א"א לאסור עכ"ד, וצ"ב שכיון ששלטון זה קיים באיסור צריך להמנע ממנו ומה בכך שנשאר בלי שלטון.

ת. אינו שלטון אלא גזלן

ו.

מרן שליט"א כתב לי שהטעם שהושמטו השבועות שלא יעלו בחומה וכו' מהפוסקים היא משום שזה לא שכיח, ולא הבנתי שהרי דחיקת קץ ע"י ריבוי בתחנונים יכולה להיות שכיחא, וכן מרידה באומות יכולה להיות שכיחא באיזה אופנים.

ת. לא שמענו ולא ראינו

ז.

האם נקטינן כדעת האריז"ל שהשבועות שהושבעו ישראל שלא לעלות בחומה וכו' הם רק עד אלף שנה.

ת. זה סודות התורה

ח.

האם להאריז"ל אחר אלף שנה מותרות כל השבועות או רק השבועה שלא ידחקו את הקץ.

ת. שום שבועה לא הותרה

ט.

ברש"י בכתובות דף קי"א ע"א יש ב' גירסאות האם השביע הקב"ה שלא ירחקו את הקץ (ברי"ש) או שלא ידחקו את הקץ (בדל"ת), והם לכאורה גרסאות סותרות, איזה גירסא עיקר להלכה.

ת. שניהם

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

י.

מרן שליט"א כתב לי שהפוסקים לא הביאו את השבועות שלא יעלו בחומה וכו' משום שדבר זה לא שכיח, ולא הבנתי הא עדין צריך להזהיר שלא לדחוק את הקץ מצויה ע"י ריבוי בתחנונים יותר מדאי כדפרש"י.

ת. לא הבאנו רק מה שנוגע למעשה

יא.

האם נקטינן שהשבועות הנ"ל שהושבעו ישראל והשבועה שהושבעו אומות העולם שלא להשתעבד בישראל יותר מדאי תלויות זב"ז וכיון שהאומות עברו על שבועתם גם לנו מותר לעבור על שבועתינו, כמובא בספר רב שלום לר"ש אדלער (בלקוטי תהילים פרק ע"ב דף ק"מ ע"ב) שמביא ששמע כן מדודו רבי הילל מקאלאמעא בעהמ"ח ספרי משכיל.

ת. דברי טעם

יב.

במהר"ל בחי' אגדות בכתובות שם דף קי"א ובנצח ישראל פכ"ד כתב על השבועות שלא יעלו בחומה הנ"ל שהם "גזירות", ובבאר הגולה באר ז' כתב על השבועות הנ"ל לשון "אזהרה", האם לדעת המהר"ל השבועות הנ"ל הם אזהרה ואיסור או גזירה בטבע העולם.

ת. הכל בכלל

יג.

האם ספר קול התור המיוחס לר"ה משקלוב תלמיד הגר"א בר סמכא.

ת. לא ידוע לנו

יד.

באבני נזר יו"ד סי' תנ"ד אות נ"ד כתב שהאיסור שלא יעלו בחומה הוא רק על העליה אבל אחר שעלו יוכלו להשאר בא"י, מה הביאור בזה הא סוכ"ס כל העת מחזיקים עצמם כחומה בארץ ישראל ומפקיעים עצמם מהגלות.

ת. מצוה לדור בא"י

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

טו.

מרחן שליט"א כתב לי לגבי הגמרא בכתובות דף קיא' א' שגם הגירסא שלא ידחקו את הקץ וגם הגירסא שלא ירחקו את הקץ נכונות, ולא הבנתי הא ב' שבועות אלו סותרות זו לזו ואיך יתכן ששניהם אמת להלכה.

ת. לא דחקו וגם לא ידחקו

תשובת רבי בן ציון הכהן קוק שליט"א

שאילה

לכבוד הגאון רבי בן ציון קוק שליט"א

בענייני זכיתי לחבר חיבור על עניני הג' שבועות שהושבעו ישראל (שלא יעלו בחומה וכו') ושמעתי כמה שמועות שמרן הגרי"ש זצוקללה"ה לא התחשב בהלכה בשבועות אלו, ברצוני לדעת אם אכן נכון הדבר, ומה היחס המקובל אצלינו בהלכה כלפי סוגיא זו.

תשובה

אל כבוד הרב יהונתן פז שליט"א

חלילה מלומר שרבינו זצוק"ל "לא התחשב בהלכה בשבועות אלו" שנאמרו ברוח הקודש בשיר השירים ("השבעתי אתכם") ונתבארו ע"י חז"ל הקדושים.

אלא רבינו סבר כדעת הגדולים זצוק"ל שאחרי שהאומות הסכימו, אין בזה מרידה באומות. ומה גם עתה לאחר שכבר נמצאים כאן אין בזה שלא תעלו בחומה. ומשום שלא תרבו בתפילה לדחיקת הקץ הרי מרבים אנחנו בתפילה "וגאלנו מהרה למען שמך" וכיו"ב רבות ודווקא לדחוק את הקץ אסור. זה תוכן הדברים ששמעתי מפ"ק של רבינו זצוק"ל.

בברכת כהנים

בן ציון הכהן קוק

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

תשובת הגר"י סילמן שליט"א

שאלה

איך התייחסות להלכה לענין שבועות הגלות (עליה בחומה וכו') שלא הובאו ברוב הפוסקים אבל מאידך הובאו בפסקי הרי"ד בכתובות וברשב"ש ופאת השולחן.

תשובה

ברור שההוראה למעשה נלמדת מהנהגת גדולי הדורות וכמו שהפאת השלחן עצמו עלה והיינו דסברו של"ח עליה בחומה מכמה טעמים

מילואים

והוספות

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

הרמב"ם להביא דבר זה בספר הלכותיו אלא רק באגרת תימן שכתב שם את העיצה איך להנצל בגלות.

אות ח': בדרך אגב ראיתי להעיר שביואל משה מביא כמה וכמה אסמכתות לאיסור של לקיחת ממשלה ממקורות ועל חלקם יל"ד שלא באו בתורת איסור אלא בתורת סיפור דברים, כגון בסי' ע"ה מביא מדברי הזוה"ק פקודי דף ר"מ ע"א שאסור למיקם מעצמם מהגלות ככתוב נפלה לא תוסיף קום, ולמעין הפשוט בדברי הזוה"ק נראה שזהו רק הבטחה של הקב"ה שהוא יקים את ישראל ולא נאמר שם שום איסור אלא הבטחה שלא תקום לבד והוא רק גילוי מה תהיה המציאות, ומה שהתקומה שנעשתה היום הצליחה במידת מה, כנגד המובטח בזוה"ק, זה משום שאינה הגאולה העתידה, ומשום זה אינה נסתרת כלל מדברי הזוה"ק שהוא מדבר על הגאולה האמיתית העתידה [אבל מעשיהם של כת ש"ץ ודומיהם שהם רצו להביא את הגאולה האמיתית בכח כעין שעשה יוסף דיליריינא ע"ז כן יש את הגילוי של הזוה"ק שהיא לא תצלח].

הערה 24 (המוסבת על אות ח'): ביואל משה פירש שמש"כ רש"י שלא ירחקו בעונם הכוונה לעוון שלא מחכים לקץ, ולפי"ז לא שייך כאן הענין של מושבע ועומד מאחר שעל הענין הזה עוד לא נשבענו חוץ משבועה זו של ירחקו את הקץ.

הערה 26 (המוסבת על אות ט'): עי' מש"כ במילואים לאות נ"ז ולפי"ז יש לדחות מש"כ כאן דאין לה"ר ממה שהוקמה המדינה שאי"ז נגד השבועות דאפשר שבאופן שהיה בהקמת המדינה היה רק איסור ולא הגיעו הדברים לרמה של ביטול גמור של השבועות שע"ז יש את הגזירה.

אות י"ד: מדברי הגר"ע כאן נשמע שהסכמתו שהשבועות אוסרות עלינו להחזיק מדינה יהודית, ועי' בספר שו"ת ברכת יהודה ח"ה (ברכה, ירושלים תשע"ד) בהקדמה בהספד על הגר"ע עמ' י"ג ששמע מהגר"ע שאמר בשיעור שצריך להצביע בבחירות והוסיף ואמר "בדקתי את הטענות של

אות ד': זה לשונו של הזכות אברהם כפי שהועתק מהכת"י בספר הקץ המגולה ומדינת היהודים: "וקרא לשכינה "מלאכה", לפי שעתה, בסוד הגלות, משועבדת לעשות מלאכה להשפיע לחיצונים ולשבעים שרים; וללילית קראה "רבנות", לפי שעתה היא ברבנות ובשררה, פוק חזי כמה בתי קרקסאות ובתי טרטריאות עומדים על תלם ובית רפידתו של אלקינו חרב. וכל זה יהיה בתפילה ובתחינה, יהיה בינך לבין קונך, שתהיה מתחסד עם קונך לבד, אמנם לא תתודע לרשות, כלומר להשביע השבועות כנגדם ולמרוד באומות או לצאת למלחמה כנגדם; כמו שעלה על לב אנשי פורטוגאל, שנאנסו כלם, ומצאו שהיו כפלי כפליים כיוצא בגויים, ורצו להרים ראש להרגם וללכוד המלוכה, והיה שם זקן אחד, ושאל ע"י שם, והשיבוהו: אם תעירו ואם תעוררו וכו'; וכמו שפירשו ז"ל: שלשה שבועות השביע הקב"ה את ישראל, אחד, שלא ימרדו בהקב"ה. וזהו שאמר "ואל תתודע לרשות", דהיינו, רשות הרבים - לילית ובן זוגה סמאל, ושבעים שרים".

אות ד' בסוף: לגבי השמטת הרמב"ם את השבועות כעת עלו על לבי הרהורים שלדברי הויוא"מ שיש בהשבועות ענין של כפירה וכו' א"כ לא מסתבר כלל שהרמב"ם לא יזכירם ומשום החומר הגדול שיש בהם והשייכות לכפירה רח"ל צריך להזכירם אפי' אם דבר זה לא שכח, והאמת שגם אילו נתפוס שהשבועות אינם אלא דברי אגדה ואין בהם איסור כלל וכו' ואינם חמורים כ"כ ג"כ קצת קשה משום שהרמב"ם מאריך מאד בכל הענינים של הגאולה העתידה גם בדברי אגדה והיה לו להזכיר את השבועות הללו להודיענו שכל רצון ה' שנתנהג בגלות.

ובאמת העירוני שהר"י שילת הוכיח (ראה בספרו הקדמות הרמב"ם למשנה, ירושלים תשנ"ו, וראה מה שפלפל בדבריו בקובץ גינת ורדים שנה ג' קובץ ב' (ה) - כסלו טבת תש"ע עמ' צ' ואילך, ולא עינתי בדבריו) מהרמב"ם הל' מלכים פי"א ה"ד שכתב (בדפוסים שאינם מצונזרים) שאם יבוא אדם ויטען שהוא משיח ועלתה בידו וכו' סימן שהוא המשיח, ואם לא יעלה בידו אינו אלא כאחד ממלכי בית דוד הכשרים, ולדברי בעל ויוא"מ הלא אם ניסה להיות משיח ולדחוק את הקץ אינו כשר כלל ועיקר אבל אם ננקוט שלהרמב"ם השבועות אינם אלא עיצה טובה שלא נבוא לידי סכנה מובן שאף אם לא הצליח מ"מ אינו רשע, ולפי"ז מובן גם מה שהושמט מדברי הרמב"ם דמאחר שאי"ז אלא עיצה טובה לא נזקק

כל ההערות שבאו במדור זה נכתבו מקופיא בלי בדיקה מספיקה ושלא בעיון כה"צ, ולא באו אלא לעורר את לב המעיין.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

הרבי מסטמאר זצ"ל בספר ויואל משה במאמר של שבועות וראיתי שאין בהם ממש".

אות י"ח: ראה ספר הכרעות גורליות של יהושפט הרכבי עמוד 234 מש"כ מבחינה פרקטית.

אות כ': בדבר דעת האגודה על הצהרת בלפור ראה גם ב"זכרונות" למורנו יעקב רוזנהיים פרק כ"ב ושם בעמ' ר"ב.

הערה 83 (המוסבת על אות כ"ג): הרב מזוז בגליון 61 הוכיח שה' עושה שליחותו ע"י רשעים גם מנבוכדנצר וסנחריב שאף שהיו רשעים בכ"ז נאמר עליהם שרצון ה' נעשה על ידם ע"ש, ויש להעיר ע"ז שודאי כל מעשי בני אדם הם ברצון הקב"ה וכולנו רק מגלים את רצונו ית' בעולם ואפי' הרשעים הכי גדולים שעשו את המעשים הכי נוראים היה בזה באיזה אופן גילוי רצונו ית' באופן של הסתר פנים, וכאן אין הנידון כלל מצד זה אלא משום הכלל שמרשעים יצא רשע ומגלגלים זכות ע"י זכאי וכו' שלא יתכן שדבר טוב כמו הגאולה יהיה ע"י רשעים, ובפרט בגאולה שאינה אלא ענין של גילוי כבודו ית' ולא יתכן שיהיה ע"י רשעים שבזה יש לכאורה זלזול בשמו ית', ולכן אין ראיה מנבוכדנצר וסנחריב שהם היו מלאכים רעים שפעלו לרע ולגלות את מידת הדין בעולם [וגם מה שהביא שם מדברי הגרי"ח זוננפלד לגבי העברית אף ששם הנידון הוא על דברי מצוה מ"מ אין משם ראיה על הגאולה שאינה רק מצוה אלא הקץ להסתר פנים ותהליך של גילוי גאולה בעולם].

ואולם יש לדעת שהאמת שדווקא לגבי הגאולה היא הרי תהיה ע"י בית דוד ע"ה שהוא בא לעולם ע"י החטא של בנות לוט ומלכתחילה לא היה עתיד לבוא לעולם אם לא שאדה"ר נתן לו שבעים שנה, והטעם לזה הוא משום שמציאות החטאים בעולם והיציאה לגלות היא כולה רק בדיעבד ואין לה קיום מלכתחילה ולכן כל הענין הזה בא באופן שהוא כמו דיעבד, ומגלה את מלכותו ית"ש אפי' באופן זה שגם באופן של הבדיעבד יש גילוי שכינה וגאולה ולבסוף יתברר שכל הבריאה כולה משועבדת אך ורק לגילוי רצונו ית', וכמדומה שכע"ז שמעתי מהג"ר משה שפירא זללה"ה.

הערה 117 (המוסבת על אות ל"ד): בויואל משה סי' ע"ט מתקשה למה כתב הרמב"ן שהטעם שלא רצו שאר השבטים לעלות עם עזרא הוא מטעם דחיקת קץ הא שם עלו כחומה והיה לרמב"ן לנקוט שבועת שלא יעלו כחומה ע"ש, ולכאורה מזה נראה להוכיח שלדעת הרמב"ן אין לאסור משום עליה כחומה כשהוא ברשות, ולכן כיון ששם היה ברשות לא שייך לאסור מצד השבועה שלא יעלו כחומה, וכל מה שחשבו שאסור הוא משום שברשות האומות הרי הייתה מונחת גם פקידה ממרום שהיא הסיבה להתיר את השבועה שלא ידחקו את הקץ, והם סברו (ע"פ המסורת שלהם) שלא ניתנה הפקידה אלא לבבל ולא להם והם לא נפקדו, וכמבואר שם ברמב"ן, וממילא השבועה של דחיקת הקץ נשארה כלפיהם.

עכ"פ נמצא שאדרבה ברמב"ן כאן מבואר שמשום שהיה ברשות אין לאסור מצד עליה כחומה ולכן הרמב"ן חיפש לאסור רק מצד דחיקת קץ.

הערה 119 (המוסבת על אות ל"ה): בויואל מ"מ סי' ע"ט הזכיר את הוכחתו מלשון הראב"ע עה"פ או הנסה ... ביד חזקה ופי' ראב"ע שיצאו ביד רמה, ועה"פ ובני ישראל יוצאים ביד רמה פירש הראב"ע "לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה" ומזה מוכיח בעל הויואל משה שכל דבר שדומה ליציאת מצרים נחשב ליד חזקה שהרי יציאת מצרים נחשבה ליד רמה ויד רמה הוא יד חזקה כש"כ ראב"ע, וכיון שביציאת מצרים לא הייתה שום מלחמה, אלא אדרבה פרעה שילחם מרצונו, ובכ"ז נחשבה יציאת מצרים ליד חזקה א"כ מוכח שכל עליה מרובה נחשבת ליד חזקה עכ"ד, ואני בענייני לא הבנתי דבריו שהרי כתב ראב"ע מפורשות שביציאת מצרים "לא יצאו כדמות בורחים והיה עמהם כל כלי המלחמה" ז"א שלא נצרכו להלחם ביציאת מצרים אבל יצאו באופן כזה שידם תהיה על העליונה ולא יהיה אפשר להתנגד אליהם, ואמנם פרעה לא ניסה להתנגד אבל גם אם היה מנסה להתנגד היו נלחמים בו ומכלים אותו שהרי "היה עמהם כל כלי המלחמה", וזה שהיה עמהם כלי מלחמה זהו חלק בלתי נפרד מה "לא יצאו כדמות בורחים" ואינם נחשבים ליוצאים שלא כדמות בורחים אלא משום שהיו בידיהם כל אפשרות להחיה (כמובן בדרך ניסי בסייעתא דשמיא) וא"כ אדרבה מכאן מוכח שאין להחשיב ליד חזקה א"כ באים בכח מלחמתי גדול, ורק יצא לנו מזה חידוש שגם אם

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

לא נלחמים בפועל בגלל שנופל פחד היהודים על הגויים והם לא מנסים להתנגד בכ"ז ג"ז נחשב ליד חזקה.

אות נ"ו: דבר זה צריך תלמוד מי הוא זה ואיזה הוא שיוכל לאמוד את הדבר מתי נחשב שהגויים שעבדו בישראל יותר מדי ומתי לא, ונראה לכאורה שבאופן שכלל ישראל בסכנת קיום בתור "עם ישראל", היינו שכל הכלל כולו בסכנה, זה ודאי לא יכול להכלל בכלל גזירת הגלות שלא נאמר בה אלא שיהיו כגולים ולא שיכחד שם ישראל מן הארץ, אבל מה שעוברים גזירות קשות במקום אחד זה לא נקרא יותר מדי אלא נכלל בכלל גזירת הגלות, ולכאורה במלחמת השואה האיומה שהצר הלך להשמיד להרוג ולאבד את כל כלל ישראל, והעולם ראה ושתק, אפשר להחשיב את זה ליותר מדי.

אות נ"ז: בויואל משה מוכיח כדבריו מזה שלאורך כל הגלות הגוים התעללו ביהודים ובכ"ז לא חשב איש שלא יהיו השבועות בתוקף, וכבר בעת החורבן כתוב במדרש איכה שהגוים עברו על שבועתם ובכ"ז כתבה הגמרא את השבועות, וגם במהר"ל כתוב שצריך לקיים את השבועות אפי' אם מענים אותם בעינויים קשים עד שצריך למסור נפש וכו', ולפי ההגדרה שכתבתי במילואים לאות נ"ו אפשר לומר שלא בכל הדוגמאות המובאות בויואל משה שם היו כל ישראל בסכנה אלא רק יחידים או אפילו ארץ שלימה אבל לא הייתה סכנת הכחדה כללית.

וגם מה שהביא מהמדרש שבעת החורבן עברו הגוים על השבועות, גם בזה יש נקודת עיון שלא כל פעם שהגוים עוברים על שבועתם זה סיבה להתיר את השבועות אלא רק כאשר הם מבטלים את שבועתם לגמרי [שהרי הדמיון לדין של שנים שנשבעו זל"ז הוא רק ע"ד המשל (כש"כ באת ס"א) ואין ללמוד ממה ששם מספיק שרק עבר האחד על שבועתו], ויש ב' דרגות בעבירה על השבועות שיש שהוא רק איסור ויש שגורם שתתפרק כל החבילה, ולכן אף שמצאנו שהשבועות קיימות למרות שהגוים עברו על שבועתם בכ"ז אין ללמוד מזה שגם כשביטלו הגוים את שבועתם לגמרי עדין נהיה אנו חייבים בשבועתינו.

ויש להביא ראיה לעצם הדבר שיש ב' דרגות בעבירה על השבועות מהשיטות שהשבועות הם גזירות במציאות הבריאה שלפ"ז איך מצאנו שבכמה מקומות עברו על השבועות האז זה לא יתכן שתבטל גזירת הבורא ית"ש, אע"כ שכל מה שנכלל בגזירה שלא יכול להיות מציאות שלא כהשבועות זה רק שלא יבטלו השבועות לגמרי אבל

אות מ"ט בסוגריים: בויואל משה סי' ע"ט כתב שהטעם שפי' רש"י האיסור לדחוק את הקץ בריבוי תחנונים הוא משום שעל מעשים ממש אי"צ את השבועה מאחר שיש בזה עניני כפירה ממש, ע"ש, וביאר בזה גם מה שחלה השבועה שלא לדחוק את הקץ למרות שאנו כבר מושבעים ועומדים מהר סיני שלא לכפור, ולהנ"ל הפי' הוא שעל תפילה ותחנונים אין כפירה ומיגו שחל על תחנונים חל גם על מעשים ממש יעו"ש.

ויש להעיר ע"ז שאין בדברים אלו ישוב אלא על שבועות דחיקת הקץ ולא על שאר השבועות [שהם שבועות נפרדות, ויש בגמרא גם הו"א שסוברת רק את השבועות שלא למרוד ושלא לעלות בחומה] שהם לכאורה כפירה גמורה והדק"ל שאי"צ שבועה ושא"א שתחול השבועה.

אלא שקושיא זו שמושבעין ועומדין מעיקרא ליתא שהרי איננו מושבעים מהר סיני על מרידה ועליה בחומה אלא רק על מה שבדרך אגב יש כאן כפירה ובזה ודאי לא שייך מושבע ועומד [ורק על השבועה שלא ירחקו את הקץ בעוונם שייך לשאול מצד מושבע ועומד ובאמת שם העיר ע"ז בעיון יעקב כמובא בהערה 24].

עוד יש להעיר במה שכתב הויואל"מ שכל ההיתר של האבני נזר כשעולים ברשות הוא רק על השבועה של עליה בחומה אבל עדין יש איסור של דחיקת קץ, יש להעיר בזה שבאבני נזר בא להתיר בפועל את העליה לארץ ע"י רשות האומות ולא שייך לכתוב עכ"פ בדעתו של האב"נ שלמרות דבריו יש לאסור מצד אחר, ובפרט שהאב"נ דן שרשות האומות תחשב לפקידה שלפ"ז ג"כ יתכן שבכלל לא שייך לדון עוד מצד דחיקת קץ שהרי כבר נפקדנו ממרום והותר לנו לפעול לקרב את הגאולה, ועי' בזה היטב.

אות נ': עי' לשונו של הזכות אברהם כפי שהעתיקתי במילואים לאות ד' ודבריו לא נתבררו לי כ"כ אבל נראה שלדעתו האיסור הוא רק בצירוף של השבעות כנגד כח הרע עם מרידה או מלחמה פיזית שהוא התוודעות לכח הרע וזהו מרידה בהקב"ה בזה שמצרף עצמו לכוחות הרע נגד מה שהשביענו הבורא שלא יהיה לנו עסק עמהם כלל.

דעות הפוסקים על שבועות הגלות

לי כל עיקר שהרי השבועות אינן כפירה בעצם אלא רק משום שמראה שלא הקב"ה שולט בעולמו ומנהיגו כרצונו ויגאל את ישראל כאשר תגזור חכמתו, וא"כ באופן שהגוי כופהו לעבור על השבועות כמו שאין כאן דחיקת קץ כך לא שייך כאן כפירה שהרי מכיון שאינו עושה לשם דחיקת קץ והערמה על השגחת ה"ת שוב אינו כופר בהשגחה, וצ"ע.

עוד יש להעיר שבס"י ע"ח מעיר בויוא"מ שכיון שיש בשבועות ענין של כפירה למה נצרך להוסיף כאן גם איסור מדיני שבועה הא כפירה חמורה יותר בהרבה משבועה ע"ש, וגם כאן יש להעיר שכיון שהכפירה היא רק משום תוצאה צדדית שבד"כ כשעושה לקיחת גאולה הוא גם כופר א"כ אולי נצרכה שבועה לאסור את המעשה עצמו אף אם נעשה בשגגה ושלא לשם כפירה [ואולם בעל הויוא"מ משום מה מחשיב גם את העושה בשגגה כעובד ע"ז בשגגה וכן"ל זה תמוה].

אות ס"ד: בנוגע לטענה שאחר שאנו נמצאים בארץ אין לנו לחיות באורח משובש ולהנתק מכל צורת החיים הנורמלית משום שנעשית באופן טבעי ולא לשם מרידה וכדו', יש להעיר שסיבה זו היא גם סברא להתיר את ההשתתפות בבחירות שאין בזה שום ענין של השתתפות בשלטון וחזיון אלא אדרבה אי ההצבעה היא המחזקת את כח המפלגות החילוניות (עי' בקריינא דאגרתא המובא בפנים), ובפרט יש להתיר משום שלא **מעשה** הבחירה אסור, שהרי כנ"ל במעשה הבחירה אין שום חיזוק לשלטון, ואם שייך לאסור זה רק מצד **הכוונה** שרוצה שתתקיים מדינת חטא וזה תלוי רק בכוונה של הבוחר בלבד, וכמו שאין צד בעולם לאסור את המשך הישיבה בארץ ישראל, ואפי' הנמשכים אחר דעת הרה"ק הויוא"מ נשארים בארה"ק, משום שאף שהם כפופים לממשלה והישוב מתחזק על ידם בכ"ז **כוונתם** אינה ליישב את הארץ בדרכה של הממשלה, והכל אחר הכוונה, ואין לנו לעשות חשבונות שמא מתחזק על ידינו באיזה צדי צדדים כח השלטון.

לעבור במעט על השבועות שייך, ואפשר שהיא כוונת הגר"ח"ק שכתב לי בתשובה י"ב שיש בשבועות גם איסור וגם גזירה במציאות, שאין נראה שכוונתו של הגר"ח"ק שהאיסור הוא על מחשבה לעבור על השבועה למרות שבפועל לא יצליחו לעבור, מכיון שזהו חדוש גדול לומר כך, אלא כוונתו שיש אופנים שהוא איסור ויש אופנים שהוא גזירה, ודברים אלו מחודשים ויל"ע בהם עוד.

אות ס"ב: בויואל משה שם (ס"י ע"ו) ביאר הדבר שצריך למסור נפש על השבועות משום שהוא שינוי ממה שכתוב בתורה שאמרה שלא תהיה הגאולה ע"י זרוע בשר, והדין הוא שצריך למסור נפש שלא לשנות מדיני התורה לומר על פטור חייב וכדו' כש"כ בשל"ה (שבועות נר מצוה, בסופו, והוא העתקה מים של שלמה), ובפרט שכל מעשי ההשתדלות בעולם הם רק בגלל שכך גזר הבורא דהאמת שהכל מאיתו ית"ש, וא"כ הפועל נגד השבועות שהוא השתדלות נגד רצון הבורא וזה לא רק בתור קיום חובת ההשתדלות, זהו כפירה באמונת ההשגחה שהכל מאיתו בלבד ואין עוד מלבדו, וע"ש עוד.

ויש להעיר בזה שכל דברי השל"ה הם רק כשמוסר התורה בצורה מעוותת אבל מה שנוהג בעצמו באופן שנוגד להלכה אי"ז בכלל יהרגו א"י, דאל"כ כל פעם שגוי אונסו לעבור על איזה מצוה יהיה הדין יהרגו א"י, ועי' אגרות משה או"ח ח"ב ס"י נ"א.

עוד יש להעיר שלפי ביאורו של הויוא"מ שהסיבה לחייב מסירות נפש היא משום שבדרך אגב נמצא כופר עי"ז, ולא משום השבועות עצמם, וזה קצת דוחק בלשונו של המהר"ל שמדבר על השבועות עצמם (אם נתפוס שהביאור במהר"ל הוא כהבנת הויוא"מ שאכן יש ע"ז דין מסירו"נ).

וביותר יש להעיר על מש"כ בויוא"מ שם לבאר מה שקשה לכאורה איך יתכן שאם יהיו רוצים להמית אותם בעינוי קשה לצאת מהגלות בכ"ז צריך למסור נפש, כש"כ במהר"ל, הא "אין זה גאולה וחירות ולא **הוי בכלל דחיקת הקץ** ולמה יתחייב למסור נפשו להריגה עבור זה" (לשונו של הויוא"מ), וביאר הויוא"מ שאף שמדיני השבועות אין כאן איסור מ"מ כיון שבהלכות ע"ז אסור לעבור אפי' באונס ואפי' שבלבו פנימה כופר בע"ז, וכגון שאסור לשקר לגוי ולומר שאינו יהודי כדי שהגוי לא יהרגנו וכדו', לכן גם כאן משום שהשבועות נוגעות לעיקרי האמונה מצד דיני אמונה צריך למסור הנפש, עכ"ד, ודבר זה איננו מובן

ציונים

להרחבת העיון אציין בכאן כמה ספרים שדיברו באופן כללי על נושאי השבועות והמסכתות:

- נחלת יעקב ח"ב (זיסברג, קרני שומרון תשס"ה) בחלק נפש עדה [ספר זה הוא המקיף והברור מבין הספרים שראיתי לע"ע].
- אור המזרח כרך כ"ו חוברת א' (פ"ט) עמוד 24 ואילך.
- נתיבי מאיר (רפלד, ירושלים תשע"ג) עמ' 228 ואילך¹.
- עלה נעלה (אבינר, ע"י ציון, בית אל תשע"ב).
- אפס בלתך גואלנו (ע"י נטרונא, תש"ע) ע"ש הרבה ליקוטים על גלות וגאולה ועל השבועות.
- בירורים בענין "שלא יעלו בחומה" (אבינר, ירושלים תש"ס)².
- קובץ בית יצחק קובץ י"ט (נ"י תשמ"ז) עמ' 159.
- ספר הזכרון אפיקי יהודה (בעריכת ורהפטיג, ירושלים תשס"ה) עמ' 156.
- מכון ש"ס בש"ס סוגיא 12 (שנת תשנ"ד) עמ' 26 ואילך.
- שלוש השבועות כיסוד למשנתו האנטי - ציונית של ר' יואל טייטלבוים (קראוס, ניסן תש"ן) פ"ב עמ' 28 ואילך ועוד.
- הקץ המגולה ומדינת היהודים (רביצקי, ת"א תשנ"ג) בנספח עמ' 277 ואילך.
- נתיב שנה א' גליון 5 כסלו - טבת תשמ"ט עמ' 49 ואילך.
- כיוונים חוברת 23 (ירושלים תשד"מ) עמ' 49³.
- השבעתי אתכם (וינגרטן, ירושלים תשל"ו).
- חוברת חובת הבחירה פ"ד (- עיתון הסברה שע"י יהדות התורה בעריכת רכטשפר, הופץ יחד עם יתד נאמן לקראת הבחירות שנת תשע"ה בסמוך לחוברת "לדורות").
- גאולה ומדינה (ירושלים תשל"ט) עמ' 49 ואילך.
- קובץ נזר התורה קובץ י"ג (ירושלים, אלול תשס"ו) עמ' ק"ב ואילך.
- גחלי אש (גאלדברגר, קרית יואל תשד"מ) ח"א מאמר ג' עמ' כ"ט (ליקוטי דעותיו של בעל ויו"א מ).
- כי עת לחננה (פרידמן, ירושלים תשע"ב) עמ' 163 - 185.
- בר אילן - ספר השנה של אוניברסיטת בר אילן (רמת גן תשס"א) עמ' 81 ואילך מאמר התגובות התיאולוגיות על הצהרת בלפור מאת יצחק קראוס.
- ירחון אור הלבנה גליון 23 (ע"י ישיבת אור עציון, טבת תשע"ו) עמ' 25.
- תשועת עולמים (נדפס בעילום שם) פרק ג'.
- בספר דובב שפתי ישנים (בלאך, ברוקלין) נדפסו הרבה מכתבים מזויפים (ע"י לעיל הערה 1) בשם גדולי ישראל ויש שם גם הרבה בעניני השבועות ואציין לחלקם כאן בקצרה, ואף שכולם מזויפים מ"מ יתכן שתמצא איזה תועלת בהבאת הדברים להרחבת העיון ע"פ הסברות הכתובות שם, ואסדר את הדברים בתורת מילואים לדברים שבתוך הקונטרס: להערה ד' - לגבי דעות שפסקו את השבועות להלכה ראה גם ח"א עמ' צ"ו מכתב (מזויף) מרא"ב קלוגער בן מהרש"ק שהבין מדעת גדולי הפוסקים שלא נכתבו בפוסקים הלכות ישוב א"י משום שאין לזה אופן היתר ע"ש, וראה גם שם ח"א עמ' מ"ד מכתב רבי זונדל מסלנט ששמע מבעל נפש החיים נוראות בשם הגר"א בענין השבועות, להערה ה' - ע"י ח"א עמ' רנ"ד מכתב הר"ד פרידמן מקרלין שאין חולק על השבועות, להערה ז' - הלשון בכמה מהמכתבים שם היא שהשבועות אינם שבועות ממש אלא הם דברי אגדה ראה ח"א עמ' רפ"ד מהגר"ח"ס, עמ' ר' מר"א הכהן וייס מח"ס שו"ת אבן יקרה, וח"ב עמ' ר' מר"מ אייכענשטיין אדמו"ר מרישא, שחיפשו סברות למנוע העליה ולא כתבו אלא חששות סכנה משום השבועות ולא הזהירו שהם איסור שבועה החמור, להערה ח' - בכמה מכתבים מבואר שהשבועות הם הלכות ולא דברי אגדה ע"ש ח"א עמ' ל"ז מהנחת"מ, עמ' שע"ה מהח"ח, וכן משמע גם במכתב בעל הרי בשמים עמ' קע"ו (וע"י לשונו גם בעמ' קסח - קסט), ובח"ב עמ' רכ"ז מהר"מ מקאסוב בעל לקט עני, להערה י"ד - לגבי דעת מהר"ח ראה ח"ב עמ' רכ"ג, להערה כ"א - בכמה מכתבים מבואר שאין היום התחלת גאולה כגון ח"א עמודים סב, סו, קכב, קעו, להערה כ"ב - לגבי דעתו של המלבי"ם ראה ח"א עמ' צ"ד, ולגבי דעתו של הנצי"ב ראה דובב ח"א עמ' ר"ז, ולגבי מר משה מויניפיורי ראה ח"א עמ' מז - מח על מוניטיפיורי, להערה כ"ג - בהרבה מכתבים בדובב שפתי ישנים מבואר שלא תהיה הגאולה בדרך הטבע ראה למשל ח"א עמודים לז, מא, מח, נ, נג, נד, נו, נח, סא, סז, עז, עט, ק, קיד, קלד, קס, ר, רא, רד, רלא, רלז, רעט, רפ, רצח, וח"ב עמודים נה, פג, קיד, קנח, רא, רסט, רצו, רצז, ש, שנט, שסב, להערה ל"ד - לגבי עליה בהמון רב יש בדובב שפתי בהרבה מקומות כגון ח"א עמ' פה, פו, קפ, קנח, קצו, רה, וח"ב עמ' קסט, שיד, ויש חילוקים בין המקומות ולא טרחת להאריך מאחר שבלא"ה כולם מזויפים המה, להערה נ"ז - לגבי אי תליית השבועות זב"ז ע"י בכ"מ כגון ח"א עמודים כ, רמ"א, רפ"ה, ושנ"ט.

עוד אציין לגבי דעתו של היואל משה שמבואר בספרו (סי' כ"ט עמ' ל"ט) שודאי ישוב א"י היא מצוה גדולה אלא שאין לעשות על זה עליה כללית, וכן הובא בגליון כאיל תערוג (פנינים על פרשיות השבוע וענינא דיומא מהגרא"ל שטיינמן, גליון 53 שופטים) שהיה בדעתו של היואל משה לעבור להתגורר בא"י, וראה גם מועדים וזמנים ח"ה סי' שמ"ו בסופו (עמ' ר"ד).

¹ נדפס לראשונה במפרות האילן על המועדים, תשס"ד, עמ' 412 ואילך.

² נדפס לראשונה בתוך נועם כרך כ' עמ' ר"ח ואילך, ונדפס שוב גם בסוף ספר עלה נעלה הנ"ל עמ' שע"ז.

³ נדפס לראשונה במולד כרך ב' חוברת 7 (217) עמ' 18, ובכיוונים יש תוספת אחרית דבר.

